

Η ΟΚΤΩΗΧΟΣ ΚΑΙ Η ΦΥΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ἡ

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΚΑΙ Ο ΛΑΟΣ*

Α'. Ἐὰν εἰσέλθωμεν εἰς σχολεῖον καὶ τοῦ ἐλαχίστου χωρίου τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὸ πρόγραμμα, (ἂν ὑπάρχη πρόγραμμα ἀνηρητημένον), θὰ ἴδωμεν ἐν αὐτῷ πληθύν τινα μαθημάτων καθ' ὥρας διδασκομένων. Ἐὰν δὲ καθ' ὁδὸν ἀπαντήσωμεν παιδάριον, ὅπερ ἐκ τοῦ παρὰ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ κρεμασμένου σάκκου θ' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι εἶναι μαθητής, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ ἱκανῶς ἐξωγκωμένος ἐκείνος σάκκος ἔχει πολλά τινα καὶ πολυώνυμα βιβλία, ὧν χρῆσιν ποιεῖται ἐν τῷ σχολείῳ ὁ φέρων τὸν σάκκον παῖς.

Τοιοῦτόν τι, κύριοι, ἦτο πρᾶγμα ἄγνωστον πρὸ τινων δεκαετηρίδων οὐχὶ εἰς χωρὶς ἀλλὰ καὶ εἰς πλείστας τῶν τότε πόλεων. Τὰ τῶν σχολείων ἦσαν ἀπλούστατα· ἄγνωστα ἦσαν καὶ τὰ προγράμματα καὶ τὰ πολλὰ βιβλία.

Οἱ εἰς τὰ σχολεῖα τότε φοιτῶντες παῖδες ἔφερον ὑπὸ μάλης οἱ μὲν τὴν λεγομένην ἀπλῶς *φυλλάδα*, οἱ δὲ τὸ Ψαλτήριον, σπάνιοι δὲ τινες τὸν Ἀπόστολον. Πολυαριθμοτάτην δὲ τάξιν ἀπετέλουσαν ὁμολογουμένως οἱ τὴν Ὀκτώηχον ἀναγινώσκοντες. Οὐδὲν ἴσως βιβλίον ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἠξιώθη νὰ περάσῃ ἀπὸ τόσας χεῖρας, ἀφ' ὧσας ἡ Ὀκτώηχος.

* Ἀς μεταβάλωμεν ἤδη σκηνήν.

Δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ δυσχουρισθῶμεν ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι φιλαναγνώστης, ἢ τοῦλάχιστον, ὅτι πράγματι ἀναγιώσκει πολλά τινα· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ἂν εἰσέλθωμεν εἰς τι βιβλιοπωλεῖον καὶ ζητήσωμεν κατάλογον τῶν βιβλίων, πλὴν δεκάδων τινῶν γραμματικῶν καὶ ἀριθμητικῶν καὶ γεωγραφικῶν καὶ ἄλλων διδασκτικῶν, ὡς ἔχουσι τὴν ἀξίωσιν νὰ τιτλοφορῶνται, βιβλίων, θὰ εὕρωμεν ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν ἄλλα βιβλία, γεγραμμένα ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἢ τοῦλάχιστον ἐπὶ τῇ γλυκειᾷ ἐλπίδι τοῦ ν' ἀναγινώσκωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω ὅμως μνημονευθεῖσαν ἐποχὴν τὰ βιβλιοπωλεῖα ἦσαν ἄγνωστα καταστήματα παρ' ἡμῖν, ὡς ἄγνωστα εἶναι τὰ οἰνοπωλεῖα ἐν ταῖς γησιαῖς μωαμεθανικαῖς χώραις. Μὴ ὑπολάβητε ὅμως ὅτι ἔλειπον καὶ ὅλως βιβλία ἀναγνωστικά. Πλούσιόν τι παντοπωλεῖον θὰ ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ εἰς φιλαναγνώστην πελάτην μίαν ἱστορίαν τοῦ Μπερτόλδου, ἢ

* Ἀνεγνώσθη τὴν 7 Φεβρουαρίου ε. ε. ἐν τῷ Συλλόγῳ.

Ἀμαρτωλῶν σωτηρίαν, ἢ τὸν χρονολόγρον, ἢ τὸν Δαμασκηνόν ἢ τὸν Ἐρωτόκριτον, καὶ πρὸ πάντων τὴν δημοφιλή, ὡς λέγομεν τώρα ἑνασμενίζοντες εἰς λέξεις, φυλλάδα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ὁμιλῶ περὶ τοῦ πλήθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ οὐχὶ περὶ τῆς ἀραιᾶς φιλολογικῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, παρ' ἣ καὶ ἡ Γραμματικὴ τοῦ Λασκάρεως μετ' ἄλλων τοιούτων καὶ ὁ Χρυσολωρᾶς καὶ ἄλλα πολυτιμότερα βιβλία ἠδύναντο νὰ εὐρεθῶσιν ὁμιλῶ περὶ τοῦ ὅλου ἔθνους, φυλακτῶμενος νὰ μὴ ὑποπέσω εἰς τὴν ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον πλάνην τινῶν ὑπολαμβανόντων ὅτι ὅλος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει τὰ ἐλαττώματα ἢ τὰ πλεονεκτήματα, τὰς κακίας ἢ τὰς ἀρετάς, τὴν εὐμάρειν καὶ δίκαιαν εὐαρίθμων οἰκογενειῶν τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ τοιαύτη πλάνη φέρει εἰς πολλὰ καὶ βλαβερὰ ἄτοπα.

Συνελόντι εἰπεῖν, ἡ μὲν Ὀκτώηχος ἦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὸ κοινότατον τῶν σχολείων βιβλίον, ἡ δὲ φυλλάδα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἦτο ἐν τῶν ὀλίγων ἀναγνωσμάτων τοῦ λαοῦ.

Τὰ μικρὰ ταῦτα πράγματα εἶναι βεβίως εἰς πάντας ὑμᾶς γνωστά· φρονῶ ὅμως ὅτι ἀνήκοντα εἰς τὴν κοινωνικὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν δὲν εἶναι ὅλως ἀνάξια προσοχῆς. Καὶ τὰ ἐλάχιστα τοῦ βίου ἔθνους τινὸς ἔχουσι τὴν σημασίαν των καὶ δύνανται νὰ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς πορίσματα οὐχὶ ἀλυσιτελεῖ. Καθὼς δὲ δὲν εἶναι πιστὴ γεωγραφία χώρας τινὸς ἢ περιλαμβανούσα μόνον τὰ μεγάλα ὄρη, τοὺς μεγάλους ποταμούς, τὰς μεγάλας πόλεις, οὕτως ἡ Ἱστορία δὲν ἀντανεκλεῖ πιστὴν τοῦ παρελθόντος εἰκόνα, ἀφηγουμένη μόνον τὰς μυριονέκρους μάχας καὶ τὰς μεγάλας πολιτικὰς μεταβολάς, ὧν τὰ αἴτια οὐχὶ σπανίως εἶναι μικρὰ καὶ διαλανθάνοντα. Οἱ δὲ τοῦ Παρνασσῶ φίλοι ἀνέρχονται μὲν εἰς αὐτόν, ὅπως θαυμάσωσι τὸ ὕψος καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ· δὲν ἀπαξιοῦσιν ὅμως, ἐλπίζω, νὰ προσέχωσι μετ' ἀγάπης καὶ εἰς τὰ ἐπ' αὐτοῦ φερόμενα ἀνθύλλα, μηδ' ἂν πλησίον ἢ ὑποκάτω ψυχρᾶς χιόνος εὐρίσκωνται ταῦτα.

Β'. Ὀκτώηχος ἐν τοῖς σχολείοις, φυλλάδα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ οἴκῳ! Τί δηλοῖ ἀρὰ γε τοῦτο; Εἶναι ὅλως τυχαῖον; Δὲν ἤσκησεν ἐπιρροὴν τινα; Δὲν εἶχε τὸ φαινόμενον αἴτια παραγαγόντα αὐτό;

Τὸ σχολεῖον εἶναι ἡ φωτογραφία τῆς ἐνεστώσης κοινωνικῆς καταστάσεως ἔθνους τινὸς καὶ συνάμα ὁ σπόρος τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ. Διαρρυθμιζόμενον κατὰ τὰς τάσεις τοῦ παρόντος, παρουσιάζει ἀνεπαισθῆτως τὸ μέλλον, καὶ μεταβάλλεται πάλιν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀναλόγως τῶν μεταβολῶν, ἅς αὐτὸ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρήγαγεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀλλὰ τὸ σχολεῖον ἀπλῶς ὡς σχολεῖον δὲν εἶναι τίποτε. Σπείρατε ἐπὶ τῆς γῆς κόκκους σινάπεως φέρ' εἰπεῖν, θὰ ἴδῃτε μετὰ τινα καιρὸν φερόμενον ἄγρον σινάπεως. Σκορπίσατε ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ κόκκους ἄμμου, διὰ τῆς ἐπαναλήψεως θὰ ἔχητε ἔρημον!

Συνήθως λέγομεν πάνυ δικαίως ὅτι ἡ Ἀσία διατελεῖ οὕσα ἐν βαρβάρῳ καταστάσει, ἐν στασιμότητι. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι σχολεῖα καὶ ἐν τῇ Σινικῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ ἐν Ἀφγανιστάν καὶ ἐν Τουρκεστάν. Ἐν αὐτῇ τῇ γείτονι Τουρκίᾳ ἀπατάται ὁ νομίζων ὅτι σχολεῖα δὲν ὑπάρχουσι. Πᾶν χωρίον μωαμεθικόν, ἔχον τζαμίον κέκτηται καὶ σχολεῖον· διότι παντοῦ ὁ Ἰμάμης εἶναι συγχρόνως καὶ διδάσκαλος.

Τί ὠφελοῦνται οἱ λαοὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐκ τῶν σχολείων; Ὅσον ὠφελεῖται ὁ ἀγρός, ἐφ' οὗ σπείρομεν ἄμμον. Οὐδὲν φύεται ἐν αὐτοῖς. Τὰ τοιαῦτα σχολεῖα στενῶς συνδεδεμένα μετὰ τῆς ἐξωτερικῆς λειτουργίας τῆς θρησκείας, σκοπὸν ἔχουσι κυρίως νὰ μεταδώσωσιν εἰς τοὺς παῖδας μηχανικῶς τὴν τέχνην τῆς ἀναγνώσεως πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν δὲ γραφὴν δι' ἀνάγκας κοινωνικᾶς. Ἀλλὰ μέχρι τοῦ σημείου τούτου τὰ σχολεῖα κατ' οὐδὲν ὠφελοῦσι τοὺς διδασκόμενους. Καὶ ἀπορεῖ τις, πῶς καὶ σήμερον ἔτι συνηθίζουσι πρὸς ἔπαινον ἔθνους τινὸς νὰ γράφωσιν, ὅτι τόσοι τοῖς $\frac{0}{10}$ γινώσκουσιν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ γραφὴ ἀπλῶς ὡς τοιαῦτα κατ' οὐδὲν προβιβάζουσι τὰ ἔθνη· εὐλογώτερον ἴσως ἤθελεν εἶναι, ἂν ἐσημειοῦτο πόσοι τοῖς $\frac{0}{10}$ γινώσκουσι τὴν γεωργίαν ἢ τὴν ῥαπτικήν, ἢ πόσοι τοῖς $\frac{0}{10}$ εἶναι χρημάτων κρείσσονες, φιλαλήθεις, τίμιοι.

Ὁ καταγινὸς τοῦ Ἀριστείδου ἐξοστρακισμὸν ἦτο ἀγράμματος, ἀλλ' οἱ καταδικάσαντες τὸν Σωκράτην ἦσαν ἐγγράμματοι· κατὰ τί διαφέρουσι οἱ δεῦτεροι τοῦ πρώτου;

Ἡ Ὀκτώηχος ἐν τῷ σχολείῳ σημαίνει ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου ἐντελῶς παρεγνωρίσθη ἢ ἐλητμονήθη καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ μεταδίδεται ἀπλῶς μηχανισμὸς τις συνδυασμοῦ οἰονεὶ ἀλγεβρικῶν σημείων πρὸς ἀνάγνωσιν λέξεων, χωρὶς οὐδὲ ὑπόνοια νὰ ὑπάρχη ὅτι ἐν ταῖς λέξεσι περιέχεται ἐννοιά τις. Ὁφείλω ἴσως ν' ἀνοιξῶ ἐνταῦθα μικρὰν παρενθεσιν, ἵνα δηλώσω ὅτι ἐγὼ δὲν ὁμιλῶ περὶ τῆς ἀξίας τῆς Ὀκτώηχου ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν, πρὸς ὃν ἐποιήθη, ἀλλ' ἐξετάζω αὐτὴν ὡς βιβλίον ἀναγνώσεως ἐν σχολείοις τοῦ λαοῦ.

Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ ἀπόκτησις τῆς ἀναγνώσεως εἶναι πάντοτε δύναμις τις. Ἐνδεχόμενον δὲ νὰ θελήσῃ τις μεταξὺ τῶν πολλῶν νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὴν δύναμιν ταύτην, ὅσον ἀσθενῆς καὶ ἂν ἦναι· ἐνδεχόμενον νὰ ζητήσῃ βιβλίον τι, ἐν ᾧ πλὴν τῶν συνθηματικῶν σημείων καὶ ὑπ' αὐτὰ νὰ εὕρῃ καὶ ἐννοίας.

Ὁ τολμηρὸς αὐτὸς νεωτεριστὴς διευθύνετο τότε εἰς τὸ πλούσιον παντοπωλεῖον καὶ ἐζήτηε βιβλίον τι πρὸς ἀγοράν, ἢ ἔδιδε παραγγελίαν πρὸς τὸν εἰς Βενετίαν μεταβαίνοντα φίλον του, ὅπως τῷ ἀγοράσῃ ἐκεῖθεν καλὸν τι βιβλίον. Ὁ οἶκος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐγένετο τότε κάτοχος ἐνὸς τῶν ἀνω μνημονευθέντων βιβλίων, ὁ δὲ οἰκοδεσπότης κατὰ τὰς ἐορτὰς ἢ τὰς μακρὰς τοῦ χειμῶνος νύκτας ἀπλήστως ἀνεγίνωσκεν, ἐνίοτε καππακίζων,

ἐκατοστήν πολλάκις φορὰν βιβλίον, οὗ τὰ ἀναγινωσκόμενα δυνατὸν μὲν νὰ ἦσαν ψεύδη ἢ ὑπερβολαί ἢ καὶ μωρίαί, εἶχον ὅμως τὸ μέγα πλεονέκτημα ὅτι ἦσαν καταληπτὰ εἰς τὸν ἀναγινώσκοντα καὶ τοὺς ἀκούοντας.

Ἡ φυλλάδα λοιπὸν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ οἴκῳ δηλοῖ ὅτι οὔτε ἡ βαρυτάτη δουλεία οὔτε τὸ ἀθλιέστατον σχολεῖον δύνανται ἐντελῶς νὰ καταπνίξωσι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ὅσας προφυλάξεις καὶ ἂν λάβῃ τις, ὅπως κρατήσῃ τὸ κενόν, πάντοτε θὰ εὐρεθῶσι πόροι τινές, δι' ὧν θὰ εἰσέλθῃ δλίγος ἀήρ εἰς αὐτό.

Ὁ παῖς ἐν τῷ σχολείῳ κατ' ἀνάγκην ἐδιδάσκετο ἀνάγνωσιν ἐν τῇ Ὀκτώηχῳ ἠλικιούμενος ὅμως οὐδέποτε σχεδὸν ἐλάμβανεν ἐν ὥρᾳ ἀνέσεως εἰς χεῖρας τὴν Ὀκτώηχον πρὸς ἀνάγνωσιν· καὶ οἱ μὲν πολλοὶ οὐδὲν βιβλίον ἀναγινώσκοντες, σὺν τῷ χρόνῳ λησμονοῦσι τὸ παράπαν τὴν ἀνάγνωσιν, ὀλίγοι δὲ τινες ἀνεζήτησαν βιβλίον τι καταληπτὸν αὐτοῖς.

Γ'. Ἀλλὰ πῶς ἔμειναν ἡ Ὀκτώηχος καὶ τὸ Ψαλτήριον εἰς χεῖρας διδασκάλων καὶ μαθητῶν ὡς τὰ μόνα ἀναγνωστικὰ βιβλία;

Ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης ἔστειλεν εἰς Δελφούς, ἵνα συμβουλευθῇ τὸν Ἀπόλλωνα περὶ τῆς μελετωμένης ἐπὶ τὴν Περσίαν στρατείας, ἡ Πυθία ἀπολέσασα μετὰ τῆς εὐτυχίας καὶ δόξης καὶ τὰ Λοξὰ λόγια, ἔδωκε πρὸς αὐτὸν τὴν πλήρη μελαγχολίας ἐκείνην ἀπόκρισιν:

Ἐῖπατε τῷ βασιλῆϊ· χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Δὲν προτιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ συνθρηνησωμεν μὲ τὴν Ἰέρεικν τῶν Δελφῶν τὰ δάκρυα τῆς Ἑλλάδος εἶχον ἐξικνηθῆ πολὺ πρότερον ἐπὶ συμφοραῖς σπουδαιοτέραις. Τὸ ἔθνος πρὸ πολλοῦ εἶχε καταπέσει, ἡ δὲ πτώσις του ἦτο ἀνάλογος τοῦ ὕψους, εἰς ὃ εἶχεν ἀναβιδοσθῆ.

Μεταξὺ τῶσων ἄλλων ἀγαθῶν εἶχον παρέλθει καὶ οἱ γενναῖοι χρόνοι, καθ' οὓς οἱ Ἑλληνόπαιδες ἐμάνθανον γράμματα εἰς τὰ ἀθάνατα τοῦ Ὁμήρου ἔπη· οἱ Ἀλικιιάδαι μὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας των ἐξελιπον καὶ οἱ Γραμματοδιδάσκαλοι οἱ μὴ ἔχοντες τὸν Ὅμηρον ἐν τοῖς σχολείοις δὲν ἐφοβοῦντο μὴ ῥαπισθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ.

Οἱ μαργαρίται τοῦ παρελθόντος δὲν ἦσαν πλέον καταληπτοὶ εἰς τὸν Ἑλληνα, οὐδὲ κἂν γνωστοί, τὸ δὲ παρὸν πρὸ πολλοῦ εἶχε παύσει ἀπὸ τοῦ νὰ παράγῃ γενναῖόν τι διὰ τὸν λαὸν ἀνάγνωσμα. Ποῦ καὶ ποῦ ἀνεφαίνετο Πτωχοπρόδρομός τις, ὑπὸ πενιχρὸν ἔνδυμα πενιχοτέρας γράφων ιδέας. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἐπέσκηψεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἡ τρομερωτάτη ξενικὴ κατάκτησις.

Μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, ἐρρέθη ὅτι ἡ Ῥωσσία συλλέγεται ἢ ἀπλούστερον *συμμαζεύεται* εἰς ἑαυτήν. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος μετὰ τὸ θανάσιμον τραῦμα, ὑπερ ἔλαβε κατὰ κεφαλήν τὴν 29ῆν Μαΐου τοῦ 1453,

ἐντρομον ἐσυμμάχθη — ποῦ; — εἰς τὸν οἶκον καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του. Ἐν τῷ ἀποκλεισμῷ αὐτοῦ τούτῳ χρεωστεῖ οὐκ ὀλίγας ἀρετὰς, ἐν τῷ στενῷ ἐκείνῳ κύκλῳ φουίσας καὶ ἀύξηθείσας. Ὁ οἰκογενειακὸς καὶ κοινωνικὸς βίος ἐκτῆσατο σπέρμακτα ἀρετῆς, ἄτινα ἐπιτηδεῖως καλλιεργούμενα ἠδύναντό ποτε ν' ἀποτελέσωσι στερεὰ θεμέλια βίου πολιτικοῦ.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπορφανισθεὶς ἐντελῶς, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ πάντων, συνῆλθεν εἰς ἑαυτὸν καὶ ἀπεφάσισεν οὐχὶ ν' αὐτοκτονήσῃ ἀπαρνούμενος θρησκείαν, γλῶσσαν καὶ ἐθνότητα, ἀλλὰ νὰ ζήτῃ ὡς δούλος· ναί, νὰ ζήτῃ ὡς δούλος αὐτός, ὅπως πρᾶσκειάσῃ διὰ τοῦ χρόνου τὴν ἐθνικὴν παλιγγενεσίαν. Ὁ λαὸς εἶχε πίστιν. Εἰς δύο πράγματα ἐπίστευσε πάντοτε, εἰς τὸν Θεὸν τῶν πατέρων του καὶ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐπιγόνων του.

Τὸ λαμπρὸν παρελθὸν πρὸ πολλοῦ σβεσθὲν εἶχεν ἐπαφήσει ἀμυδροτάτας τινὰς ἀναμνήσεις ἐν τῇ τοῦ λαοῦ μνήμῃ, ζωηρότεραι δὲ ἦσαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ αἱ θρησκευτικαὶ του πεποιθήσεις. Ἐκ τῶν δύο δὲ τούτων στοιχείων ὁ λαὸς, μόνος ἄνευ διδασκάλων, ἐμόρφωσε τότε καὶ τὸ σύστημα τῆς παιδαγωγίας του, σύστημα ἀπλοῦν, ὡς τὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐν τῇ ἐποχῇ τῶν ἐπτὰ σοφῶν. Διὰ παροιμιῶν, διὰ διηγήσεων, διὰ ποιημάτων ἀπλῶν μὲν, εἰς τὴν καρδίαν ὅμως εἰσδυόντων, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐνέπνεον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν ἀληθεῖς ἰδιωτικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀρετὰς, ὧν βέβαις ἦτο ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβεια καὶ ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ μᾶλλον πρὸς τὸ πάτριον δόγμα εὐσταθῆς ἀφοσίωσις, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσεπάθουν ζωηρὸν πάντοτε καὶ ἀμαεῖν νὰ διατηρῶσι τὸ πρὸς τὸν ἄγριον καὶ ἄπιστον κατακτητὴν μῖτος. Οὕτω μεταξὺ πλείττων ἄλλων ἐν ἀξιοσημειώτῳ πρὸς τὸν Ἥλιον ἐπαθῆ, σωζομένη κατὰ τὴν Θράκην καὶ ἐγκρυπτούση ἕως πολιτικὸν ὑπαινεγμὸν, ὁ Ἑλληνοπαις ἔψαλλεν:

Ἥλιέ μου παραήλιε,
Χρυσὸ μου καλλιχάρι,
Ἐβγαλε τὰ μαῦρά σου
Καὶ βάλε τὰ χρυσᾶ σου!
Ὅθραιόπλα, Τουρκόπλα ἴστην πίσσα κολλημένα
Κ' ἡμεῖς τὰ Χριστιανόπουλα ἴστον Ἥλιον πυρωμένα.

Αὕτη ἦτο ἡ πραγματικὴ τῶν παιδῶν ἀγωγή κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ὅσα δὲ λόγιοι, καὶ ἰδίᾳ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, περὶ παιδῶν ἀγωγῆς ἔγραπον, ταῦτα ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄγνωστα καὶ ἀπρόσιτα εἰς τὰ στρώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὸ δὲ σχολεῖον, πᾶράρτημα ὃν κυρίως τῆς Ἐκκλησίας, ὑπηρετεῖ αὐτῇ κατὰ πρῶτον λόγον. Οὕτω λοιπὸν οἱ παῖδες ἐμάνθανον ἀνάγνωσιν ἐν τῇ Ὀκτώηχῳ καὶ τῷ Ψαλτηρίῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις βιβλίοις, ὧν ἡ χρῆσις καθημερινὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ βιβλία, ὅσον ἄφυχα καὶ ἂν ὦσιν, ἔχουσι πάντοτε καὶ

παιδευτικὴν δύναμιν, τὰ ἀναγνωστικὰ ταῦτα βιβλία δύο τινὰ ἔφερον ἀποτελέσματα εἰς τοὺς πλῆθους, ἐδίδασκον τὴν φιλακολουθίαν ἀφ' ἑνός, ἣτις ἐκαλλιέργει τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀνέπτυσσον τὴν πρὸς τὴν μουσικὴν τάσιν τοῦ λαοῦ. Τίς ὅμως ἀγνοεῖ ὅτι πλεῖστοι τῶν πατέρων καὶ πάπων ἡμῶν ἄσμενοι ἔψαλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ; Ὑπὸ πολιτικὰς δὲ περιστάσεις καταπιεζούσας πάντοθεν πᾶσαν τοῦ πνεύματος ἐξέγερσιν ἢ πρὸς τὴν μουσικὴν αὕτη τάσιν δὲν ἦτο ἐπουσιῶδες ἀγαθόν.

Ἀλλὰ τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἢ φυλλάδα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐμκρτύρει τὰς κεκρυμμένας καὶ δυσδιακρίτους ἔτι τάσεις αὐτοῦ. Ὅσον καὶ ἂν διεβλήθη ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς διὰ λόγους θρησκευτικούς, ὁ λαὸς ὅμως διετήρει κρυφίως συμπάθειάν τινα πρὸς αὐτόν. Οἱ ζωγράφοι περιελάμβανον ἐν τῷ κύκλῳ τῶν προειπόντων τὴν ἐκ τῆς Παρθένου γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὸν Σωκράτην, τὸν Σοφοκλέα, τὸν Ἀριστοτέλη· οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ γράφοντες ὀλίγοι δὲν ἐτόλμων μὲν εἰσέτι νὰ ἐξυμνήσωσι τοὺς ἄθλους τῶν Μακρωνομάχων καὶ Σαλαμινομάχων, ἠδύναντο ὅμως νὰ ἱστορήσωσι τὸν μέγαν ἥρωα τῆς ἀρχαιότητος, τὸν δημιουργὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐνότητος, τὸν τροπαιοῦχον νικητὴν τῆς βαρβάρου Ἀσίας, καθ' ὅσον μάλιστα δὲν ἦσαν ἠναγκασμένοι ἐν ταῖς θαυμασίαις περὶ αὐτοῦ ἀφηγήσεσι νὰ ποιῶνται χρῆσιν τῆς λέξεως Ἑλληνας, ἣτις ἐσήμαινε τὸν εἰδωλολάτρην· ἀφόβως δὲ ἠδύναντο νὰ τὸν ὀνομάζωσι Μακεδόνα· διότι καὶ ὁ ὀρθοδόξοτατος βασιλεὺς Βασίλειος ὁ δημοφιλεὶς καταλιπὼν μνήμην, Μακεδῶν ἐπεκαλεῖτο. Ἐκτὸς τούτων ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο βασιλεὺς, ὁ δὲ ἑλληνικὸς λαὸς διὰ μακρῶν αἰῶνων εἶχεν ἐξοικειωθῆ πρὸς τὴν βασιλείαν, καὶ μέλλοντα πάλιν βασιλεῖα του προσεδόκα μετὰ πίστεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπλήστως ἀνεγίνωσκε τὰ πιθανὰ καὶ ἀπίθανα θαυμάσια κατορθώματα τοῦ μεγάλου Μακεδόνα, καὶ ἐξ ἄπαντος ἐν τῷ βῆθει τῆς καρδίας αὐτοῦ ἤρχετο, ἵνα ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ἀναστήσῃ νέον τινὰ Ἀλέξανδρον λυτρωτὴν τοῦ λαοῦ τοῦ ἐκ τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων.

Ἄλλ' ἢ μικρὰ αὕτη φυλλάδα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ δι' ἄλλον λαμβάνοντα λόγον ἦτο ἀγαπητὴ εἰς τὸν λαόν.

Ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς διήγειρε καὶ ἀκουσίως ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ νεωτέρα παιδαγωγικὴ καλεῖ *παλυμερὲς ἐνδιαφέρον*. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀναγνώστου ἐφέρετο εἰς διαφόρους ἀγνώστους αὐτῷ χώρας, ἀνεγίνωσκε περὶ αὐτῶν καὶ τῶν κατοίκων τέρατα καὶ σημεῖα· τόσῳ τὸ καλλίτερον! Εἰς ταῦτα τρέπεται ὁ λαός. Ὁ συγγραφεὺς τῆς φυλλάδας ἦτο Ἡρόδοτός τις ἀρμόζων εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ. Οὐδὲ πρὸς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν ἔμενεν ὁ ἀναγνώστης ἀδιάφορος· διότι περιγράφονται ἐν αὐτῇ τόσα ζῶα ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ τεράστια. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν ἐκίνει τὸ μικρὸν ἐκεῖνο βιβλίον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου· διότι ὁ μέγας Ἀλέξανδρος

καταδύμενος εἰς τὰ ἄδυτα βῆθη τῆς θαλάσσης προεικόνιζεν οὕτως εἰπεῖν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τὸν καταδύμενον κώδωνα, ὡς τὸ πάλαι ὁ μῦθος τοῦ Ἰκάρου προανήγγελλε τὴν τολμηρὰν ἐπιχείρησιν τῶν Μογγολοφίρων.

Ἐκ πάντων δὲ τούτων ἕκαστος βλέπει ὅτι τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶχε πλεονεκτήματα ἀνώτερα τῶν ἐν τοῖς σχολείοις ἀναγνωστικῶν βιβλίων, ἅτινα ἰδίως ἕνεκα τῆς γλώσσης ἦσαν ὡς *σάλλιγι' ἀθλον φωνῆ διδοῦσα*.

Δ'. Καὶ ὅμως οὐδεὶς τῶν τότε διδασκάλων εἰσήγαγε τὴν φυλλάδα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὡς ἀναγνωστικὸν βιβλίον εἰς τὸ σχολεῖόν του. Ὅχι διότι ἐπρωτίμων τὰς ἰδίους τῶν φυλλάδας· τότε ἀκόμη δὲν συνέγραφον ὅλοι διδασκτικὰ βιβλία, ἀλλὰ διότι οὐδεὶς τῶν τότε διδασκάλων ἦτο ἱκανὸς νὰ διαπράξῃ τοιοῦτο τόλμημα, νὰ ρίψῃ διὰ τινος ὀπῆς ὀλίγας ὠχρὰς ἀκτῖνας φωτὸς ἐκεῖ, ὅπου ἐφηρμόζετο ὁ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγος· ὅτι »βλέποντες οὐ βλέπουσι καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν οὐδὲ συνιοῦσιν». (Ματθ. 13. 14).

Ἄν ὁ ἀλεξανδρινὸς κανὼν ἐπὶ ζῆμια ἕως τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας ὤρισε τοὺς μελετητέους Ἑλληνας ποιητὰς καὶ πεζογράφους, ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀγραφὸς μὲν, αὐστηρῶς ὅμως τηρούμενος κανὼν, δρίζων τὰ ἐν τοῖς σχολείοις ἀναγιγνωσκόμενα βιβλία. Ἀλλὰ πᾶς περιορισμὸς κωλύει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος ἀνάπτουζιν.

Ἡ Ὀκτώηχος ὡς βιβλίον ἀναγνωστικὸν ἀντιπροσωπεύει ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τὴν στασιμότητα, τὸ πνεῦμα τῶν τότε διδασκάλων, ἐμμενόντων εἰς ὅ,τι παρέλαβον· οἱ δὲ ἀναγνώσται τῆς φυλλάδας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀντιπροσωπεύουσι τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, ἀρχομένου νὰ κινήται καὶ ζητοῦντός τι κρεῖττον τοῦ ὑπάρχοντος. Συνήθως δὲ ἡ κίνησις δίδεται ἐκ τῶν κάτω, ἐκ τῶν πολλῶν δι' ὀλίγων περιφρουρουμένων μὲν κατ' ἀρχάς, πολλάκις καταδιωκομένων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους νικῶντων καὶ ἐπικρατούντων. Καὶ εἰς ἱστορικωτέρους χρόνους ὑπῆρξαν Πανεπιστήμια βυθίζοντα τὴν πεπατημένην ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἔξω δὲ αὐτῶν παρεσκευάζοντο μεταβολαὶ καὶ πρόοδοι, αἵτινες διὰ μακροῦ πολεμηθεῖσαι, ἐν τέλει ἐγκαθιδρύθησαν ἐπὶ τῶν ἐδρῶν ἐκείνων, ἀφ' ὧν ἐρρίπτοντο τὰ κατ' αὐτῶν βέλη.

Μετὰ μακρὸν χρόνον ἢ φυλλάδα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου αὕτη μὲν, ὡς εἶχε, δὲν εἰσήλθεν εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ λαοῦ, εἰσήγαγεν ὅμως τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, τὴν Γεωγραφίαν καὶ ἄλλα μαθήματα. Καὶ ὁ Μωυσῆς δὲν εἰσήλθεν αὐτὸς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὁ Ἰσραὴλ ὅμως τροπαιοῦχος εἰσήλασεν εἰς αὐτήν.— Οὕτω μὲν ταῦτα κατὰ τὴν πρό τιμῶν γενεῶν ἐποχὴν.

Ε'. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ τώρα ἐν τοῖς σχολείοις Ὀκτώηχοι καὶ Ψαλτήρια. Μὴ ὑπολάβητε δὲ ὅτι ἐννοῶ τὰ λεγόμενα γραμματοδιδασκαλεῖα. Ὅχι· ὑπάρχει ἡ Ὀκτώηχος ἐν ἑλληνικοῖς σχολείοις, ἐν γυμνασίοις καὶ νῆ τὸν Δίξ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ αὐτῷ. Διότι μεταβάλλονται εἰς Ὀκτώηχον καὶ

ὁ γλαφυρὸς Ξενοφῶν, καὶ ὁ δαιμόνιος Δημοσθένης, καὶ ὁ θεῖος Πλάτων, καὶ ὁ θαυμάσιος Ὅμηρος καὶ πάντες οἱ διδασκόμενοι συγγραφεῖς, ὅταν διδάσκωνται οὕτως, ὥστε οἱ μαθηταὶ ἀποφοιτῶντες τῶν σχολείων, πρῶτον ἔργον ἔχουσι ν' ἀπολακτίσωσιν αὐτούς.

Καὶ δυστυχῶς δὲν ἀποκομίζουσιν ἐκ τῶν σχολείων οἱ νέοι μόνον πρὸς τὰ ἀριστουργήματα τῶν προγόνων ἡμῶν ἀποστροφὴν ἢ ὀλιγωρίαν, ἀλλὰ συνήθως καὶ πρὸς πᾶσαν σπουδαίαν καὶ ὑγιᾶ μελέτην. Οὔτε τὴν πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἀγάπην βλέπομεν, οὔτε τὴν πρὸς ἱστορικὰς καὶ γεωγραφικὰς μελέτας κλίσιν, οὔτε τὸν πρὸς τὰς ἀρχαιότητας σεβασμὸν, οὔτε τὴν τάσιν ἐκείνην πρὸς τὰς ἐκδρομὰς καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας καὶ ἀναζητήσεις, ἐφ' αἷς ἐναδρύνεται ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἢ παιδείους δὲν ἐπέδρασεν οὔτε εἰς τὴν γεωργίαν οὔτε εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, οὔτε εἰς τὰς τέχνας οὔτε εἰς τὴν ναυτιλίαν, οὔτε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν τελειοποίησιν τῶν παραδόσεων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου· ἔτι δὲ ψυχρότεροι καὶ σκαιότεροι παρίστανται οἱ παῖδες ἡμῶν πρὸς τὰ τεχνικὰ μαθήματα ἢ ἱχνογραφία, ἢ μουσικὴ καὶ αὐτὴ ἢ γυμναστικὴ οὐδεμίαν εἰσέτι σπουδαίαν κατὰκτησιν ἐποίησαν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἡμετέρων νέων. Καὶ ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς Ἀθήναις περικυκλοῦμεν εἰσέτι ἀποθαυμάζοντες ἢ καὶ μυκτηρίζοντες ἀλλοδαπὸν περιηγητὴν ἱχνογραφοῦντα τὸ Θησεῖον ἢ ἀντιγράφοντα ἐπιγραφὴν τινα. Δὲν ἀγνοῶ βεβαίως ὅτι ὑπάρχουσιν ἱκαναὶ ἐξαιρέσεις ἐν ταῖς τάξεσι τῶν νέων καὶ τῶν δύο φύλων· εὐκτέον ὅμως ἤθελεν εἶναι ἢ ἐξαιρέσεις ν' ἀποτελῆ τὸν κανόνα.

Ἔργον τῆς ἀγωγῆς, ἥς μέρος καὶ μέσον ἢ διδασκαλίαν, εἶναι ν' ἀπεργάζηται ὡς οἶόν τε τελείως κατ' ἀρετὴν καὶ ἀνθρώπους. Τοιαύτην ἀγωγὴν τῶν παιδῶν μετήρχοντο οἱ πρόγονοι ἡμῶν, τοιαύτην ἐφαρμόζουσι τὰ καθ' ἡμᾶς ἀληθῶς πεπολιτισμένα ἔθνη, πολλὰ διδασκόμενα παρὰ τῶν ἡμετέρων προγόνων, οὓς φιλοτίμως μιμοῦνται, κατ' ἐξοχὴν οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ.

Ἔνεκα δὲ τῆς περὶ τὴν ἀγωγὴν ἀτελείας ἡμῶν ταύτης πολὺ καὶ κατὰ πολλὰ ἀπολειπόμεθα τῶν πεπολιτισμένων τῆς Εὐρώπης λαῶν. Καὶ λαλοῦσι μὲν πολλοὶ καὶ πολλὰ καθ' ὅδον καὶ ἐν τοῖς οἴκοις γαλλιστί, προτιμῶντες, φαίνεται, νὰ νομίζωνται μᾶλλον Γάλλοι. Τὸ γαλλιστί ὅμως λαλεῖν καὶ ἢ λοιπὴ ἐπιπολαίων καὶ ὀθνείων τρόπων ἀπομίμησις τόσον συμβάλλεται εἰς πραγματικὴν τινα μεταβολὴν τῶν ἀπομιμουμένων, ὅσον τὰ πτερὰ τῆς περιστερᾶς ἠλλαζὼν τὴν φύσιν τοῦ κολοιοῦ.

Ἡ ἀγωγή ἡμῶν εἶναι ἀτελεστάτη πρὸ πάντων δὲ ἥμισυ ἐθνικὴ. Ὁρθότερον ἴσως πρέπει νὰ εἴπη τις, ὅτι ἢ μὲν διδασκαλίαν εἶναι ἀτελῆς καὶ μονομερῆς, ἀγωγή δὲ οὐδεμίαν γίνεται. Ἀλλὰ τοιαύτη τῶν παιδῶν ἀνατροπὴ ἐν μὲν ταῖς πόλεσι παραδίδει αὐτοὺς εἰς διαφθοράν, ἐν δὲ τοῖς χωρίοις καὶ ταῖς κόμῃσι τῆς Ἑλλάδος δικιωνίζει τὴν ἀγροικίαν· οὕτω δὲ τὸ ὅλον ἔθνος ἀδικεῖται καὶ ὀπισθοδρομεῖ.

Ὁ Ἕλληνας διδάσκαλος καὶ ὁ ἱσραεὺς προσήνεγκον μεγάλας εἰς τὸ ἔθνος ὑπηρεσίας ἐν τοῖς δεινοτάτοις τῆς πατρίδος καιροῖς· τοῦτο οἱ πάντες ὁμολογοῦσιν, ἀποδίδοντες ὀφειλόμενον εὐγνωμοσύνης φόρον. Ἐὰν δὲ ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς τὸ σχολεῖον, ὡς καὶ ἡ ἐκκλησία, δὲν ἀνταποκρίνηται εἰς τὰς προσδοκίας καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους, οὐδεμίαν μομφὴν ἐπὶ τούτῳ εἶναι δίκαιον νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸν διδάσκαλον.

Ἡ τῶν ἡμετέρων σχολείων ὀσημέραι ἐπὶ μᾶλλον ἐπαισθητὴ γινομένη ἀτέλεια εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἀποτέλεσμα τῆς ἀτελοῦς προπαρασκευῆς τῶν ἐν αὐτοῖς διδασκόντων, οὐχὶ δὲ ἐλλείψεως ζήλου, φιλοπατρίας καὶ φιλοπονίας αὐτῶν. Διὰ τοῦτο μέγα μὲν ἀγαθὸν καὶ ἐπιβάλλουσα ἀνάγκη εἶναι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν σχολείων· πολλῶν ὅμως ἀναγκαιοτέρα εἶναι ἢ σπουδαία μέριμνα περὶ ἀληθοῦς βελτιώσεως τῆς ἐν αὐτοῖς διδασκαλίας καὶ παιδαγωγῆσεως.

Ἡ ἐξάσκησις παντὸς ἐπαγγέλματος προϋποθέτει δύο ἀπαραιτήτους ὄρους, τοῦτ' ἔστι τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν πρακτικὴν προπαρασκευήν. Ἐκαστέρα τούτων τῆς ἐτέρας στερουμένη ἀτελεῖ ἀπεργάζεται τὸν μέλλοντα νὰ μετέλθῃ τὸ ἐπάγγελμα. Ὅσον δὲ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς εἶναι ὑψηλότερος, τόσον ἢ κατ' ἄμφω μὲν ὄφωσις εἶναι μᾶλλον ἀπαραίτητος.

Εἶναι δὲ ἄπρον πῶς παρ' ἡμῖν ἢ πρόδηλος αὐτῇ ἀλήθειαν πρηνεμελήθη διὰ τὸν διδασκαλικὸν κλάδον· καὶ ἐνῶ οἱ τε ἱατροὶ καὶ οἱ τῆς θέμιδος λειτουργοὶ ὑποβάλλονται εἰς πρακτικὰς δοκιμασίας, διὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου, τὰ μάλιστα πρακτικοῦ, ἐθεωρήθη ἱκανὴ ἐγγύησις ἢ προσαγωγή πτυχίου μόνον θεωρητικῶν ἐξετάσεων. Ἐκαστος βεβαίως ἐννοεῖ, ὅτι, ἵνα τις μεταδώσῃ εἰς πικρὰς σειρὰν συστηματικῶν γνώσεων δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ κατέχῃ αὐτὸς τὰς γνώσεις ταύτας ἐν μείζονι βεβαίως μέτρῳ, δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχῃ διδαχθῆ τὴν διδασκαλικὴν μέθοδον, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη καὶ ν' ἀσκηθῆ ἐπαρκῶς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν διὰ πράξεως. Σήμερον τὰ προγράμματα τῶν διδασκομένων ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις μαθημάτων εἶναι τόσον ἐξωγυμνάσια, ὥστε, ἐὰν μὴ ἔρχεται ἀρωγὸς μεθοδικὴ διδασκαλίαν, οὐ μόνον οὐδεμίαν ὠφέλειαν προσδοκᾶται ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ βλάβη μεγίστη σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀπειλεῖ τὴν σπουδάζουσαν νεότητα.

Καὶ ὅταν δὲ συγνὴ παρίσταται ἢ ἀνάγκη τῆς κατ' οἶκον προγυμνάσεως τῶν μαθητῶν, τοῦτο συνήθως μαρτυρεῖ ἔλλειψιν μεθοδικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ σχολείῳ. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ τι πλέον τούτου. Ἡ διδασκαλίαν δὲν ἔχει μόνον σκοπὸν τὴν μετάγγισιν γνώσεών τινων εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν παιδῶν· ἀλλ' εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων μέσων, δι' ἧς ἐπιδιώκεται καὶ τελειοῦται ἢ τῶν νέων ἠθικὴ διάπλασις. Ἐκεῖνοι λοιπόν, εἰς οὓς ἢ πολιτεία μέλλει ν' ἀναθέσῃ τὴν τῶν νέων παιδείαν, ὀφείλουσι κεκτημένοι τὰς ἀναγκαίαις γνώσεις, παρεσκευασμένοι διὰ τῆς δεούσης ἀσκήσεως· εἰς τὸ

μεθοδικῶς διδάσκειν, πλήρεις ἀγάπης πρὸς τὸ ἐπάγγελμα καὶ πατρικῆς στοργῆς πρὸς τοὺς παῖδας καὶ τὴν κοινωνίαν, νὰ εἶναι θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς κατῆρτισμένοι ἐν τῇ παιδαγωγικῇ.

Ὁ δὲ παιδαγωγικὸς καταρτισμὸς τῶν μελλόντων διδασκάλων τοῦ ἔθνους ἡμῶν μάλιστα εἶναι ἀπαραίτητος ἕνεκα τῆς μακρᾶς δουλείας, ἥτις διαφθείρει τὸ ἦθος καὶ τοὺς χαρακτῆρας. Ἄστειον ὁμῶς εἶναι ὅτι πρὸ τινος ἀνεγνωρίσθη ἡ παιδαγωγικὴ ὡς ἀναγκαίαι εἰς μόνους τοὺς δημοδιδασκάλους. Τί δ' ἐκ τούτου συμβαίνει; Οἱ μαθηταὶ παρατηροῦντες ὅτι ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἀνωτέρᾳ παιδείᾳ οὐδεμίαν σχεδὸν φροντίδα λαμβάνεται περὶ τῆς συστηματικῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς αὐτῶν σχηματίζουσι τὴν ὀλεθρίαν πεποίθησιν ὅτι ὅλον τῆς ἀγωγῆς ἐκεῖνο τὸ ἔργον ἦτο παιδαριῶδες τι κατασκευασμα, ἀνάξιον πλέον ν' ἀπασχολῇ μαθητὰς ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων.

Ἐνεκα δὲ τῶν οὐσιωδῶν τούτων ἐλλείψεων ἐν τῇ προπαρασκευῇ τῶν διδασκάλων ὁ νεαρὸς φιλόλογος διοριζόμενος ἐν ἑλληνικῷ σχολείῳ ἢ γυμνασίῳ, πρώτην φορὰν παριστάμενος ἐνώπιον ζωηρῶν νέων, οὐδέποτε σχεδὸν οὐδὲν ἀκούσας περὶ διδακτικῆς τέχνης καὶ σχολικῆς ἀγωγῆς, οὐδ' ἄπαξ ἰδὼν διεξαγομένην ὑποδειγματικὴν διδασκαλίαν ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου καθηγητοῦ πρὸς ὀδηγίαν του, ἀπορεῖ πόθεν ν' ἀρχίσῃ καὶ πῶς νὰ τελειώσῃ.

Τέλος δὲ, μετὰ πολλὰς ἀγωνίας καὶ δοκιμὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀτυχεῖς, καθ' ἃς διδάσκεται νὰ ξυραφίξῃ τὸ δὴ λεγόμενον εἰς τῶν μαθητῶν του τὰς κεφαλὰς, ἀναγκάζεται ν' ἀναπολήσῃ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀρχαίου ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ ἢ τῷ γυμνασίῳ διδασκάλου του καὶ νὰ διδάσκῃ κατ' ἐκεῖνον· ἀλλ' ἵνα φαίνεται σοφώτερος ἐκεῖνου καὶ νεωτερίζων, κενώνει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐκ τῶν πανεπιστημιακῶν του σημειώσεων εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἀθῶν μαθητῶν του σπανιότητάς τινος καὶ γνώμας καινοφανεστέρας, καὶ ἐν τούτῳ συνήθως συνίσταται ἡ συνεισφορὰ τοῦ νεωτέρου εἰς τὰς ἐργασίας τῶν πρὸ αὐτοῦ. Περὶ δὲ ἠθικῆς ἀγωγῆς τῶν μαθητῶν συνήθως φρονεῖ ὅτι αὕτη διαφεύγει τὴν ἀρμοδιότητά του! τινὲς δὲ αὐτῶν τούτων ἕνεκα εὐχερῶς τὰ πάντα τολμῶσι καὶ ἀναδέχονται· διότι «ἀμυθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει».

Δὲν ἀγνοεῖτε, βεβαίως, ὅτι ἡ ἐνταῦθα ὑποδεικνυομένη προπαρασκευὴ τῶν μελλόντων διδασκάλων γίνεται ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Γερμανίας, ἔχουσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ λεγόμενα φροντιστήρια, ἔξακολουθεῖ δὲ ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ μετὰ τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις.

Διὰ δὲ τοὺς Ἕλληνας διδασκάλους ἔχοντας ἀποστολὴν ὑψηλοτέραν ἀλλὰ καὶ δυσχερεστέραν ἢ τοιαύτη προπαρασκευὴ εἶναι, ὡς εἶπον, ἀναγκαιοτέρα ἢ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, τὸ μὲν, διότι ἡ κατάστασις τοῦ ἡμετέρου λαοῦ ἀπαιτεῖ πρὸ πάντων παιδαγωγικὴν τῶν νέων μόρφωσιν, τὸ δὲ, διότι πλεῖστοι τῶν διδασκάλων προσκαλοῦνται, ὅπως διδάξωσιν εἰς τὸ

δοῦλον ἔτι γένος, ἔνθα δὲν εἶναι βεβαίως μόνον αὐτῷ ἔργον ἢ ξηρὰ μετάδοσις γραμματικῶν καὶ ὀλίγων ἄλλων τετραμμένων γνώσεων.

Ἡ τελευταία δὲ αὕτη τοῦ Ἕλληνοσ διδασκάλου κλησὶς ὑπηγόρευεν ἡμῶν καὶ ἄλλην ἔτι, ὅπως ἰδιαιτέραν καὶ κατηχητικὴν οὕτως εἰπεῖν, προπαρασκευὴν αὐτοῦ ἦτις (εἰρήσθω ἐν παρόδῳ) καὶ εἰς τοὺς προξενικοὺς τῆς Ἑλλάδος ὑπαλλήλους ἐφαρμοζομένη λυσιτελεστάτη ἤθελεν ἀποβίνει εἰς τὰ ἔθνη συμφέροντα.

Διὰ τοιαύτης δὲ προπαρασκευῆς ἴσως ἡ θέσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἤθελεν εἶναι διάφορος τῆς παρούσης κατὰ τὴν Ἀνατολήν, οὐδὲ ἤθελεν ἀκούεσθαι κραυγαὶ ὀδύνης καὶ ἀπελπισμοῦ ὅτε μὲν ἐκ Θράκης, ὅτε δὲ ἐκ Μακεδονίας καὶ ἄλλοτε ἐξ Ἠπείρου εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐνὸς Βουλγάρου ἢ Ῥωμοῦνου, ἢ Αὐστριακοῦ, ἢ Ἰταλοῦ ἀποστολῶν.

Οὕτως εἰργάσθησαν καὶ ἐργάζονται οἱ λαοὶ οἱ σπουδαίως καὶ μετὰ σχεδίου ἐπιδιώκοντες τὴν πραγματοποίησιν μεγάλου σκοποῦ, *ιεράς ιδέας*, καὶ δαπανῶσι μὲν ἀφειδῶς, ἀλλ' ἐν δέοντι καὶ λελογισμένως καὶ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι αἱ δαπάναι καὶ αἱ ἐνέργειαι δὲν θ' ἀποβῶσιν ἄγονοι. Ἡμεῖς δὲ πολλάκι· νομίζομεν ὅτι ἐξεπληρώσαμεν τὸ καθήκον ἡμῶν ἐν πάσῃ ἀσθηρότητι, ἀφοῦ διαθέσωμεν ὅπως δὴποτε ὀρισμένον τι χρηματικὸν ποσόν· εἶτα ἡσυχάζομεν, καί, ὅταν μετὰ τινὰ καιρὸν παρουσιασθῇ ἡ ἀποτυχία τῆς ἐργασίας ἡμῶν, τότε μεμψιμοιροῦμεν! Ἐὰν δὲ ἀποτυγχάνωσιν ἐνέργειαι καὶ θυσίαι ὑπὸ τὰ βλέμματα ἡμῶν γινόμεναι, ὡς π.χ. αἱ περὶ ἔθνικοῦ θεάτρου, τί δύναται τις νὰ προσδοκᾷ περὶ τῶν πορρωτέρω γινόμενων; —Τίς δὲ ἡ αἰτία; —Τὸ ὅτι ἀπαράσκευοι καὶ ἀσύντακτοι, ἀνευ σχεδίου καὶ ἐπιμονῆς καὶ ἀνευ καταλλήλων ὀργάνων καταρχόμεθα ἔργων σπουδαιοτάτων καὶ ὑψίστων τοῦ ἔθνους συμφερόντων.

Ἡ φορὰ τοῦ λόγου φαίνεται ὅτι ἀπεμάκρυνεν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θέματος· νομίζω ὁμῶς ὅτι δὲν ἀπεπλανήθημεν εἰς χώρας ξένας· τοῦναντίον πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ σχολεῖον εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ, ἐὰν δὲν εἶναι ὁποῖον πρέπει νὰ ᾖ.

Τὰ σχολεῖα πρέπει νὰ παρασκευάζωσι πολίτας ὑγιεῖς τὸ πνεῦμα, τὸ ἦθος καὶ τὸ σῶμα, οὐχὶ δὲ ἡμιμαθεῖς καὶ μαλθακοὺς νεανίσκους, νὰ ἐμπνέωσιν εἰς τοὺς μαθητὰς φρόνημα εὐγενὲς καὶ ἰδεῶδες πρότυπον ἠθικῆς τελειότητος, οὐχὶ δὲ εἰρωνίαν μὲν πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀληθές, καλὸν καὶ ἀγαθόν, ἀφοσίωσιν δὲ πρὸς τὴν ὑλοφροσύνην, τὸ κέρδος καὶ τὴν ἀπόβλαυσιν. Τὰ σχολεῖα πρέπει νὰ παρασκευάζωσι μητέρας εὐσεβεῖς, φιλοπόνοιας, φύλακας τῶν πατρῶν ἀρετῶν, οὐχὶ δὲ ν' ἀπεργάζωνται ἀναίμικα, ὠχρὰ καὶ ὑπερευκίσθητα κοράσια καὶ γυναῖκας διασταυρούσας τὰς ὁδοὺς.

Τὸ ἔθνος ἡμῶν σχετικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καθὼς καὶ πρὸς τοὺς ἐπιχειροῦντας πολιτικοὺς ἐν αὐτῇ προσηλυτισμοὺς ἔχει τὰ πλεῖστα σχολεῖα ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου, καὶ ὁμῶς μεγίστας ὑπέστημεν

οὐχὶ μόνον ἐθνικὰς ταπεινώσεις ἀλλὰ πραγματικὰς ἀπωλείας. Ἄς ρίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου.

Ὁ ἑλληνισμὸς πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπεχώρησεν ἀπὸ τῶν πέτρων τοῦ Ἰστροῦ χωρῶν, ἀφήσας ὀπισθὲν του μῖτος ζωηρὸν καθ' ἡμῶν καὶ ἀκμαίαις ἄλλοτε ἀποικίας, τὰς μὲν ἄρδην ἐξαφανισθείσας τὰς δὲ πολλαχῶς ἐπιβουλευομένας. Νεωστὶ ἐσαρώθη ὁ ἡμέτερος ἐθνισμὸς ἐκ τῆς μεταξὺ τοῦ Ἰστροῦ καὶ τοῦ Αἴμου ἀξένου χώρας, καὶ ἐγκατέλιπεν εἰς ἀλλοφύλους γνησιωτάτας παρὰ τὸν Εὐξείνιον πόντον Ἑλληνίδας πόλεις καὶ κώμας, καὶ ταῦτα ἄνευ κἀν ἐνδείξεως μεγάλης τινὸς ἀθυμίας ἡμῶν ἐπὶ τούτοις, ἐνῶ ἡ Ἰταλία φέρ' εἰπεῖν τοσοῦτον ποιεῖ πᾶταγον καὶ διὰ μικρὰν γωνίαν ὑπολειπομένην εἰς ξένας χεῖρας. Τοιαύτη ὁμως ἀναλγησία τῶν ἐθνῶν ἰσοδυναμεῖ μὲ θάνατον. Ἀλλὰ μὴ ἐστάθην ἐπὶ τοῦ Αἴμου; Ὅχι, δυστυχῶς. Παρεβιάσθη καὶ ὁ φραγμαδὸς ἐκεῖνος· ἡ δὲ ἄχρους καὶ διεθνῆς Ῥωμυλία παντὸς ἄλλου ὄζει ἢ ἑλληνισμοῦ, καίπερ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν περιλαμβανομένη. Καὶ ἤδη οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔστησαν τὰς καταχθονίους ἐλεπόλεις αὐτῶν ἐγγύτατα τῶν ἡμετέρων ὄριων, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπειρῷ!

Αἱ μεγάλαὶ αὗται ἐθνικαὶ συμφοραὶ μαρτυροῦσιν ὅτι οὔτε πρὸς περιφρούρησιν καὶ σωτηρίαν τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἔθνους, οὔτε πρὸς πολιτικὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ ἀρκεῖ ἡ ἴδρυσις ἀπλῶς σχολείων.

Καμύσαντες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους καὶ ἀποστρέψαντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἀπὸ τῆς μελέτης τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, μεγίστην ἐπεδειξάμεθα τάσιν πρὸς ἀπομίμησιν τῶν ἀλλοτρίων.

Βεβλῶς ἡ μίμησις δὲν εἶναι κακὴ, ὅταν τις ζητῇ νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς πείρας καὶ τῶν φάτων τῶν ἄλλων, εἶναι ὁμως κατωφέρεια ἐπικίνδυνος, καὶ πολλὰκις, ὅταν γένηται κλίσις, φέρεται πρὸς τὰ ἐπουσιώδη καὶ δὴ καὶ πρὸς ἐπιβλαβέστατα. Ὁ δὲ μέγας Περικλῆς μεθ' ὑπερηφανείας ἔλεγε: «Χρῶμεθα πολιτεία... παράδειγμα μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τινὶ ἢ μιμούμενοι ἑτέρους». Ἐπὶ μακρὸν χρόνον πλεῖστα ἐγράφοντο ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ μετὰ νεανικωτέρου ζήλου περὶ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος τῶν Ἄγγλων πρὸ πάντων, ὡς εἰ ἦρκει εἰς χάρτης καὶ διηκριβωμένοι θεωροῦναι νὰ μετενέγκωσιν εἰς χώραν τινὰ τὸ ἀριστον πολίτευμα· περὶ τῆς βάσεως ὁμως τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἦτοι τῆς τοῦ λαοῦ ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς μορφώσεως οὐδὲν σχεδὸν ἐγίνετο. Οὐδὲν σχεδὸν ἐγράφετο πρὸς γνῶσιν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν κυβερνητῶν αὐτοῦ περὶ τῶν πολυτίμων καὶ πατριωτικῶν ἐργασιῶν, ἅς ἄνδρες σοφώτατοι, ποιηταί, συγγραφεῖς, καλλιτέχναι, κατέββαλλον κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἐν Γερμανίᾳ, Ἑλβετίᾳ, Ἰταλίᾳ, Ἀγγλίᾳ ὑπὲρ ἐθνικῆς τῶν πολιτῶν μορφώσεως. Ἡ τοῦ λαοῦ ἀνατροφή δὲν ἐγένετο παρ' ἡμῶν διαρκῶς ἀντικείμενον σπουδαίας μελέτης καὶ ἐμβριθοῦς ἐργασίας. Πολλά-

κις δὲ καλὴ τις ἀρχὴ γινομένη τάχιστα ἐλησμονεῖτο καὶ διεκπίετο, ἀλλὰ καὶ εἴ τι καλὸν ἐνομοθετεῖτο, δυστυχῶς παρ' ἡμῶν μέγα ἐστήρικται χάσμα μεταξὺ τῶν ἐν τῷ χάρτῃ γεγραμμένων καὶ τῶν ἔργῳ γινομένων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ στατιστικὴ ἄλλων ἐθνῶν ἐδεικνυεν αὐξήσιν τῶν σχολείων, κατὰ μίμησιν ἠυξάνομεν καὶ ἡμεῖς τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν· ἀλλὰ περὶ τῆς ποιότητος αὐτῶν, περὶ τῶν μέσων τῆς προόδου καὶ τῆς βελτιώσεως οὐδὲν γενναῖον οὔτε ἐβουλεύθημεν οὔτε ἐπράξαμεν. Τοσαύτη μάλιστα ἦτο ἡ περὶ τούτου ἀδιαφορία ἡμῶν, ὥστε οὐδὲ παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἄλλοι λαοὶ δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, ἀλλὰ καὶ γεωργικὰς καὶ τεχνολογικὰς καὶ ἐμπορικὰς σχολὰς συνιστῶσι πρὸς θεραπείαν τῶν ποικίλων τοῦ λαοῦ ἀναγκῶν. Ἡ Βουλγαρία πρὸ τεσσάρων ἐτῶν αὐτόνομος γενομένη συνέστησε διδασκαλεῖον ἐν Θεσσαλονίκῃ καθ' ὃν καιρὸν τὸ πρὸ ὀλίγου συσταθὲν ἐκεῖ ἡμέτερον ἐκλείετο! Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐθνικὴν τοῦ λαοῦ μόρφωσιν δὲν ἀρκουσι μόνον σχολεῖα. Ποιημάτια κατὰλληλα, πραγματεῖαι περὶ τῶν ἐθνικῶν χωρῶν μετὰ στατιστικῶν ἀληθῶν, ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις οὐχὶ βεβλῶς φληρικαί, εἰκόνας ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, εἰκόνας δυνάμεναι καὶ εἰς τὴν καλύβην τοῦ τελευταίου χωρικοῦ νὰ εἰσαγάγωσι ζῶσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους, ἀσκήσεις γυμναστικαί, ἃν τὰ σπέρματα ὑπάρχουσιν εὐτυχῶς παρὰ τῷ λαῷ ἡμῶν, πάντα ταῦτα τελεσφορώτατα συντελοῦσιν εἰς ὑγιᾶ ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν μόρφωσιν τοῦ ἔθνους καὶ προφυλάττουσιν ἐξ ἴσου ἀπὸ τε τῆς σκαλιότητος καὶ ἀπὸ τῆς μάλθακότητος. Γερμανὸς ποιητὴς ἐποίησεν ὀλίγους στίχους γλαφυροῦς δι' ἕκαστον ποταμὸν τῆς Γερμανίας· διὰ τοῦ δημῶδους δὲ τούτου τρόπου κατέστησεν οὐ μόνον γνωστὴν ἀλλὰ καὶ ἀγαπητὴν τὴν μεγάλην πατρίδα του εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν στίχων του, ὅπερ δωδεκάς ξηρῶν γεωγραφικῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ. Ἄλλοι τινὲς ἐποφθαλμιῶντες εἰς ἡμετέρας χώρας, ἐπλήρωσαν ἐσχάτως Θράκην καὶ Μακεδονίαν εἰκόνων, οὐχὶ πλέον ἄγιον, ὡς ἄλλοτε, ἀλλ' εἰκόνων ἱστορικῶν, αἵτινες ὁμως δυστυχῶς οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὰς ἡμετέρας ἐθνικὰς παραδόσεις, εἶναι προωρισμένοι νὰ ὑπηρετήσωσι ξένους σκοπούς!

Γ'. Ἐνῶ δὲ ἡ ὀκτώηχος ὑπὸ ἄλλην μορφήν κατὰ μέγα μέρος ἐξακολουθεῖ ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ σχολείῳ, δυστυχῶς δὲν ἐφάνησαν πολλοὶ καλοὶ ἀντικαταστάται καὶ διάδοχοι τῆς φυλλάδας τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὀλίγον ἀναγινώσκει καί, ὅπερ χεῖρον, οὐχὶ τὰ μάλιστα ἀναγνώσεως ἄξια βιβλία. Καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν δὲ ταύτην δὲν πταίει καθ' ὅλα ὁ λαός. Οὐ μόνον ἀφθονία καλῶν βιβλίων δὲν ὑπάρχει παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τῶν ὀλίγων τοιούτων τὴν κοινοτέραν διάδοσιν ἐλλείπουσι παρ' ἡμῶν αἱ ἀλλαχοῦ μέγιστα εὐκολαί. Ἡ εὐκολία αὕτη θὰ παρείχετο ἴσως διὰ τῆς ἰδρύσεως συνδέσμων τινὸς τῶν βιβλιοπωλῶν καθ' ὅλον τὸ Κράτος καὶ διὰ συστάσεως βιβλιοπωλείων εἰς ὅσον οἶόν τε πλεῖστα κέν-

πρα. Ἀλλὰ νῦν ἡ πρωτεύουσα ἀδικεῖ τὰς ἐπαρχίας, ὧν τὰ ὀλίγα βιβλιοπωλεῖα σχεδὸν μόνον τὰ λεγόμενα διδακτικά βιβλία ἐκ τυποκλοπίας συνήθως προερχόμενα περιέχουσι. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τοῦ λαοῦ αἱ παροῦσαι τάσεις ὑλιστικώτεροι γενόμενα ἀποτρέπουσιν αὐτὸν πάσης σχεδὸν πνευματικώτερας ἐνασχολήσεως καὶ ἀπολαύσεως. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σπανία καὶ ἐπιπόλαιος ἀνάγνωσις γίνεται ἐν τοῖς καφενείοις καὶ οὐχὶ περὶ τὴν οἰκιακὴν ἐστίαν, ὡς ἐν γένει ὁ τόσα τερψίθυμικθ ἑλέγητρα ἔχων οἰκογενειακὸς βίος ὑποχωρεῖ ὁσημέραι εἰς τὸν δημόσιον καὶ ἀγοραῖον. Τὸ δὲ ὠραῖον φύλον τέρπεται εἰς μυθιστορίας.

Καθαρωτάτη πηγὴ ἠθικῆς τοῦ λαοῦ μορφώσεως θεωρεῖται ἡ ἐπίσκεψις μουσείων καὶ συλλογῶν. Αἱ Ἀθηναῖοι νῦν κατέχουσι πολυτίμους τοιοῦτους θησαυρούς· ἀλλὰ πόσοι εἶναι οἱ ἐπισκεπτόμενοι αὐτούς, πόσοι οἱ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνερχόμενοι; Τόσον δὲ ἐπουσιώδης θεωρεῖται ἔτι παρ' ἡμῖν τοιαύτη τις ἐπίσκεψις, ὥστε οὐδεμίαν τῶν ἐφημερίδων ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ γνωστοποιῇ εἰς τοὺς πολίτας καὶ ξένους τὰς ἡμέρας καὶ ὥρας, καθ' ἃς τὰ διάφορα Μουσεῖα εἶναι ἀνοικτά. Καὶ ἡ περὶ τὴν στατιστικὴν δὲ ὀλιγορῖα ἡμῶν καὶ ἡ πρὸς τὰς μετεωρολογικὰς καὶ ἄλλας ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις ἀδιαφορία, θέτουσαι ἡμᾶς ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, μαρτυροῦσι κατὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος συστήματος τῆς ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν παιδεύσεως. Διὰ τοῦτο πολὺ εὐεργετῆ τὴν κοινωνίαν ἡμῶν ὁ «Παρνασσός» ἐνθαρρύνων τὸ ἐφ' ἑαυτῷ ἀδιαλείπτως τὰς τοιαύτας ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Καὶ τῷ ὄντι πᾶσαι αὗται αἱ οὐσιώδεις ἑλλείψεις προδίδουσι μίαν κυρίως ῥιζικὴν, τὴν ἑλλειψιν τῆς ἀγωγῆς ἐκείνης, ἣν ἡ νεωτέρη παιδαγωγικὴ ἐπαγγέλλεται καὶ ἣτις συνίσταται εἰς τὴν ἐξέγερσιν τοῦ πολυμεροῦς ἐνδιαφέροντος. Ἡ εὐθύνη ἄρα διὰ τὰς ἑλλείψεις ταύτας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους βρῶνται οὐκ ὀλίγον τὰ ἀτυχῆ σχολεῖα. Καὶ πῶς ὅχι; ἀφοῦ παρ' ἡμῖν τὰ σχολεῖα, ἡ μεγίστη αὕτη τῆς τῶν ἐθνῶν ἀναπτύξεως καὶ προόδου δύναμις, δὲν ἠξιώθησαν ἔτι νὰ ἐπισύρῃσι τὴν σοβαρὰν προσοχὴν οὔτε τῆς πολιτείας οὔτε τῆς κοινωνίας; Ἄς εἰπῶμεν τὴν σκᾶφην, σκᾶφην· ἐν γένει ἐπικρατεῖ περὶ τῶν διδασκάλων οὐχὶ ἡ ἀρίστη γνώμη. Τίς ὅμως ἐμερίμνησε σπουδάζων περὶ τῆς βελτιώσεως αὐτῶν; Αἱ διακοπαὶ διὰ τοὺς διδασκάλους εἶναι ἐποχὴ ἀνέσεως καὶ ἐπιρρώσεως εἰς τὸ ἱερὸν ἔργον αὐτῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον γίνονται ἀλλαχοῦ περιηγήσεις, συνελύσεις, συζητήσεις, ἑορταί. Παρ' ἡμῖν ἀληθῶς κατ' Αὔγουστον βρίθουσιν αἱ ὁδοὶ τῶν Ἀθηνῶν διδασκάλων· ἀλλὰ τίς διανοήθη νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν συρροὴν ταύτην διδασκάλων καὶ καθηγητῶν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἠθικῆς παιδεύσεως;

Τὰ διδακτικὰ ὄργανα, εἶναι σήμερον ὁ ἐπιούσιος ἄρτος τῆς διδασκαλίας· ἡ δὲ Ἑλλάς, ἣτις ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ ἀποθήκη τούτων δι' ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, στερεῖται καὶ τῶν στοιχειωδεδεσμάτων καὶ ἀναγ-

κάζεται, ὡς ἀσιανὴ τις χώρα, νὰ πορίζηται αὐτὰ ἀντὶ μεγάλων δαπανῶν καὶ μετὰ πλείστων δυσχερειῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς· ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἢ Ἑλλάς πρέπει ν' ἀγοράζῃ καὶ τοῦ Παρθενῶνός τῆς τὴν εἰκόνα, ἵνα ὁ διδάσκαλος δεῖξῃ αὐτὴν εἰς τὸν μαθητὴν τῆς Σπάρτης!

Ἀπὸ τίνος χρόνου ἐκθαμβούμεθα ὡς μικροὶ παῖδες εἰς τὴν θεᾶν μεγαλοπρεπῶν οἰκῶν, εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὴν λαμπρότητα ἀμαζῶν καὶ ἵππων, εἰς τὴν πολυτέλειαν χορῶν καὶ ἐσπερίδων, εἰς ἕξαλλον συσσώρευσιν θαυμαστῶν ἀληθῶς ἀλλὰ ξένων βιομηχανιῶν, προϊόντων, μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ τῶν ἀθυριμάτων καὶ τῶν conserves, τοῦθ' ὅπερ κινδυνεύει ν' ἀποδείξῃ ἡμᾶς ὅτι στόμα μὲν ἔχομεν χεῖρας δὲ ὄχι· ἀλλ' ἐὰν ταῦτα ἀποτελῶσι τὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐτυχίαν ἔθνους τινός, ἀπορεῖ τις διὰ τί θαυμάζεται καὶ τιμᾶται ὁ τῆς ἀρχαιότητος Δημοσθένης, ὅστις οὐ μόνον δὲν χαίρει ἐπὶ τοιοῦτοις τισὶν ἀγαθοῖς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ καταμέμφεται αὐτῶν; Ποῦ δὲ οἱ σῶφρονες ἐκείνοι λόγοι τοῦ μεγίστου τῶν Ἀθηνῶν ἀνδρὸς «φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἀνευ μαλακίας».

Ἐμήκυνα ὑπὲρ τὸ δέον τὸν λόγον καὶ κατεχράσθην τὴν ἐπιεικειαν ὑμῶν. Τελευτῶν δέ, εὐχομαι, καθὼς ὁ λαός, ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς δακτυλίου ἐν καιροῖς χαλεποῖς ἐζήτησε βέλτιόν τι διὰ τῆς ταπεινῆς φυλάδος τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου, οὕτω καὶ τώρα Κυβέρνησις καὶ κοινωνία ἀνανήρουν καὶ μεγαλοφρονοῦσαι νὰ ἐπιζητήσωσι διὰ μέτρων σπουδαίων τὴν βελτιώσιν τῆς τῶν νέων ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως, ἣτις εἶναι ἡ μόνη ἀσφαλὴς κρήπις ἀληθοῦς προόδου καὶ ἰσχύος παντὸς ἔθνους. Τότε δὲ ἡ Ἑλλάς θὰ δυνηθῇ ἔτι ἀπαξ νὰ πιστώσῃ τὸν ποτὲ δοθέντα χρησμόν. Ἄσκαὸς βαπτίζῃ, δῦναι δέ τοι οὐ θέμις,» καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ μεγάλην πάλιν ἀποστολὴν ἐν τῇ εὐγενεῖ σταδιοδρομίᾳ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

Βλ. Γ. Σχορδέλης

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ ΘΕΑΤΡΙΚΑΙ

Ο ΚΟΙΝΟΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΗΣ

Α'

Πάντες οἱ δραματικοὶ συγγραφεῖς ἔχουσιν ἓνα ἀνώνυμον συνεργάτην . . . τὴν Τύχην. Ἡ τύχη μεγάλως ἀναμίγνυται ἐν ταῖς δραματικαῖς συλλήψεσιν. Αἱ ἰδέαι δὲν φύονται μόναι ἐν τῇ κεφαλῇ τῶν εὐφυῶν· δὲν ὑπάρχει αὐθόρμητος σύλληψις, χρειάζεται πάντοτε σπόρος τις, σημεῖόν τι. Τὸ σημεῖον τοῦτο διὰ τὸν δραματικὸν συγγραφέα εἶναι πολλὰκις γεγονός τι

ὑπερ βλέπει, λέξις τις ἦν ἀκούει, βιβλίον ὑπερ ἀναγινώσκει, πρόσωπον τὸ ὁποῖον συναντᾷ, ἀνάμνησις ἥτις τῷ ἐπέρχεται. Χωρὶς ἄλλο τὰ τυχερὰ ταῦτα συμβεβηκότα ἵνα γονιμοποιηθῶσι πρέπει νὰ εὐρεθῶσιν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ εὐφυοῦς συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ ὁ εὐφυὴς συγγραφεὺς δεόν νὰ διέλθῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐκ τῆς ἐν λόγῳ ὁδοῦ.

Ποίου ἐνδιαφέροντος θὰ ἦτο ἐν διάσημοι συγγραφεῖς ἐδιηγοῦντο τὰς ἀγνώστους αἰτίας ἐξ ὧν παρήχθησαν πολλάκις ὠραιότατα ἔργα. Ἰδού τινα τούτων ἄτινα συνήγαγον καὶ ἄτινα μοι φαίνονται περίεργα.

"Αρχομαι δὲ ἀπὸ ἑνὸς τῶν μεγίστων ἡμῶν τραγικῶν. Ὁ Κορνήλιος εἰς τί ὀφείλει τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἀριστούργημα; Εἰς τὴν τύχην. Ἦν τριακονταέτης· σειρά δέκα περίπου ἐπιτυχιῶν ἐν τῷ θεάτρῳ ἐσχημάτισε περὶ αὐτοῦ φήμην. Συναντᾷ ἡμέραν τινὰ ἕνα τῶν συμπολιτῶν του, ἀρχαῖον ὑπάλ- ληλον, τὸν Σκλῶν, ὅστις εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς Ῥουάν τὴν πατρίδα του. Ὁ Σκλῶν τῷ λέγει. «Αἱ μέχρι τοῦδε ἐπιτυχίαι σου παροδικὴν μόνον σοὶ ἔφερον δόξαν. Δέον νὰ ἀλλάξῃς θέματα· πλούσιον μεταλλεῖον εἶναι τὸ Ἰσπανικὸν θέατρον καὶ μέχρι τοῦδε ἀνεκμετάλλευτον. Γνωρίζω κάλλιστα τὴν Ἰσπανικὴν, ἐλθέ νὰ με ἴδῃς εἰς Ῥουάν, θὰ σοὶ τὴν ἐκμάθω καὶ θὰ σοὶ μεταφράσω ἀποσπάσματα δράματός τινος τοῦ Γουιλὲν δὲ Κάστρο ὑπερ εἰς χεῖράς σου δύναται νὰ ἀποβῆ ἀριστούργημα.» Τί ἐκ τούτου προέκυψεν; ὁ Σιδ. Ἀφαιρέσατε τὸν Σιδ ἐκ τῶν δραματικῶν ἔργων τοῦ Κορνηλίου, καὶ μέγα μέρος τοῦ Κορνηλίου ἐκλείπει.

Μοὶ διηγήθησαν ποία σύμπτωσις ἀναγνώσεως ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Βίκτωρα Οὐγῶ ἐν τῶν ὠραιότερων του δραμάτων. Εἶχεν ἀναγνώσει τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο ἀπόσπασμα τῶν Confessions ἐνῶ ὁ Ῥουσσὸ ζωγραφίζει μετὰ τόσης πικρίας τὴν λύπην του ὅτι εἶναι ὑπηρέτης. Ὁ Βίκτωρ Οὐγῶ ἐσημείωσεν ἡμέραν τινὰ εἰς νεαρόν τινα φίλον του, τὴν εἰρωνίαν ταύτην τῆς τύχης, ἥτις ἔξυπνον ἄνθρωπον κατέστησεν ὑπηρέτην καὶ τὸν συνεβούλευε νὰ ἐπαφελθῆ τούτου ὅπως συγγράψῃ δράμα· ὁ νέος δὲν ἠδυνήθη νὰ χρησιμο- ποιήτῃ τὴν ιδέαν, ὁ Οὐγῶ ὁμοίως τὴν ἐχρησιμοποίησε καὶ οὕτω παρήχθη ὁ *Ρουὺ Βλάς*.

Ἐνίοτε ἡ τύχη ἔρχεται εἰς βοήθειαν τῆς φαντασίας οὕτω προσφόρως ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῆ ἐκ προνοίας ἐρχομένη. Ἐργάζεται τις συντόμως ὅτε ἐπέρχεται δυσκολία ἀπρόοπτος καὶ δυσκαταγώνιστος. Αἰφνης πρὸ ὑμῶν συμβαίνει τι ὑπερ ἀνοίγει τοὺς ὑμετέρους ὀφθαλμοὺς, δεικνύει εἰς ὑμᾶς τὸν δρόμον καὶ λύει τὸ πρόβλημα. Δύο διάσημοι συγγραφεῖς ὁ Ὠζιὲ καὶ ὁ Σαρδου μοὶ παρέχουσι δύο ὠραῖα παραδείγματα.

Ἀρχίζω ἀπὸ τοῦ Ὠζιέ. Κατὰ τὸ ἔτος 1849, ἐν τῷ Γαλλικῷ θεάτρῳ ἐμελέτων τὴν *Γαβριέλλαν*. Τὸ δράμα γενόμενον δεκτὸν ἐν ἀνευφημίαις κατὰ τὴν ἐνώπιον τῆς ἐπιτροπῆς ἀνάγνωσιν, ἐκέρδαιεν ὡς εἰκὸς πολὺ ἐπὶ τῆς σκηνῆς διδασκόμενον. Οἱ ἠθοποιοὶ ἦσαν ἐνθουσιασμένοι. Ἐπέρχε-

ται ἡ ε' πράξις, γενικὴ δυσἀρέσκεια. Δὲν ἐπρόκειτο νὰ διορθωθῆ λάθος, ἢ ἀπιθανότης τις νὰ ἐκλείψῃ· πάντες ἦσαν δυσηρεστημένοι ὅχι δι' ἕ,τι ἦτο ἀλλὰ δι' ὅ,τι δὲν ἦτο. Κᾶτι ἔλειπε. Καὶ ὁ συγγραφεὺς καὶ οἱ ἠθοποιοὶ ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην γενναίου τινὸς κινήματος ἀνεπίστου διὰ νὰ πληρωθῆ ἡ ε' πράξις. Ὁ Ὠζιέ μάτην προσεπάθει. Οὐδὲν εὗρισκε. Πρωῖαν τινὰ λίαν ἐνωρὶς περιεπάτει κατὰ μῆκος τὰς παρακτίνας τοῦ Σηκουάνα ὅτε φθάς εἰς τὴν γέφυραν τῶν Τεχνῶν εἶδε βαδίζοντα πρὸ αὐτοῦ, τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὸ Ἰνστιτούτον, ἄνθρωπον τεσσαρκακοντούτη περίπου μετὰ τῆς μικρᾶς κόρης του· ἕνεκα τῆς πρωίνης ὥρας ἡ γέφυρα ἦν σχεδὸν ἔρημος· τὸ παιδίον αἰσθανόμενον ἑαυτὸ σχεδὸν μόνον, προσχώρει τινὰ βήματα, ἔπειτα ἐπκνήρητο τρέχον πρὸς τὸν πατέρα του ἐρρίπτετο εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ ὁ πατήρ τὸ ἀνύψου μέχρι τῶν χειλέων του καὶ τὸ ἐνηγ- καλίετο μετὰ πάθους, ἐνῶ τὸ παιδίον ἐγέλα ἐναγκαλιζόμενον ὁμοίως τὸν πατέρα του. Τὸ θέαμα ἦν χαριέστατον. — Εὖγε, εἶπεν ὁ Ὠζιέ, ὅστις τοὺς ἠκολούθει. — Τίς ἦτο ὁ ἄνθρωπος οὗτος; Εἰς τῶν κυριωτέρων ἠθοποιῶν τῆς *Γαβριέλλας* ὁ Ῥενιέ μετὰ τῆς θυγατρὸς του. — Δὲν εἶσθε πατήρ; ἐρωτᾷ τὸν Ὠζιέ ὁ ἠθοποιός. — Ὁχι ἀποκρίνεται ὁ ποιητής· ἀλλ' ἔχω τέσσαρα τέκνα ἐκ τῶν ἀδελφῶν μου. — Οἱ δύο φίλοι ἐχωρίσθησαν. Ὁ Ὠζιέ ἀνεχώρησε σκεπτικὸς ἢ μᾶλλον συγκεινημένος. Τὸ θέαμα ὑπερ εἶχεν ἰδεῖ, τὰ δύο ἐκεῖνα πρόσωπα, τὰ βλέμματα, οἱ γέλωτες, τὰ φιλήματα, πάντα ταῦτα τῷ ἀπεκάλυψαν τόσον ζωηρὰν εἰκόνα τῆς πατρικῆς στοργῆς ὥστε ἡ πέμ- πτη αὐτοῦ πράξις τῷ ἐφάνη ὑπὸ νέαν μορφήν· βλέπει, αἰσθάνεται τὸ πρό- σωπον τοῦ πατρὸς ἐν τῇ λύσει τοῦ δράματος καὶ γράφει τὴν θαυμασίαν ἐκείνην σκηνὴν ἥτις ἄρχεται διὰ τῶν στίχων τούτων.

Nous n' existons vraiment que par ces petits êtres

Qui dans tout notre coeur s' etablissent en maîtres

Qui prennent notre vie et ne s' en doutent pas

Et n' ont qu' à vivre heureux pour n' être point ingrats.

Βεβλιῶς ὁ Ὠζιέ καὶ μόνος ἠδύνατο νὰ κατασκευάσῃ τοὺς στίχους τού- τους ἐκ τοιαύτης συναντήσεως· πολλοὶ δραματικοὶ συγγραφεῖς ἠδύνατο νὰ διέλθωσιν ἐκεῖθεν τὴν πρωῖαν ἐκείνην, βεβλιῶς δὲν θὰ κατεσκευάζον τὴν πέμπτην αὐτοῦ πράξιν, ἀλλὰ διὰ τὸν Ὠζιέ πάντως ἡ γέφυρα τῶν Τεχνῶν ἐχρησίμευσεν αὐτῷ ὡς ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ Ἰνστιτούτον.

Τοῦ Σαρδου τὸ συμβᾶν εἶναι χαρακτηριστικώτερον. Ἐγραψε τοὺς Ἀγα- θοὺς Χωρικοὺς κωμῳδίαν ἐν ἣ ὁ Πραδὼ διεδραμάτισε μέρος τόσον κωμικὸν καὶ ἀστείον. Μόλις ἐφθασεν εἰς τὴν δ' πράξιν, ὁ Σαρδου ἐσταμάτησεν. Τὸ κωμικὸν τοῦτο πρόσωπον εὗρισκετο ἀναμειγμένον εἰς μίαν τῶν παθητι- κωτάτων σκηνῶν τοῦ δράματος. Ὁ Σαρδου δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ χωρὶς αὐτὸν ἀλλὰ δὲν ἤξευρε καὶ πῶς νὰ συμβιβάτῃ τὰ πράγματα. Ἐφοβεῖτο ὅτι ἤθελε παραβλαφθῆ ὅλη ἡ δραματικὴ σπουδαιότης τῆς πράξεως διὰ

τῆς παρεμβάσεως τοῦ κωμικοῦ ἐκείνου προσώπου, ὅπερ διὰ τῆς ἀστείας φυσιογνωμίας καὶ τῆς παραδόξου φωνῆς του προεκάλει εἰς σπασμωδικὸν γέλωτα τὸ κοινόν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνοίγει ἡ θύρα καὶ ποῖος ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ Σαρδού; . . . Ὁ Πραδὼ αὐτός. Ἡκτινοβόλει ἐκ χαρᾶς, καὶ ἡ φυσιογνωμία του ἦτο κωμικωτέρα ἢ συνήθως, τὸ δὲ μέγα στόμα του ἔχαινε πλειότερον καὶ ἐπροκάλει ἀπλετον γέλωτα. Ἦρχετο ἐκ τοῦ ᾠδείου ὅπου ὁ υἱὸς του δὲν ἐνθυμοῦμικι τίνος ἠξιώθη βραβεῖου. Ἐνῶ διηγεῖτο τὴν χαρὰν του εἰς τὸν Σαρδού, συγκίνησις τόσον μεγάλη καὶ πατρικὴ ἀγάπη τόσον βαθεῖα ἀνεφάνη ἐν τῷ προσώπῳ του, ὥστε δάκρυα ἤρχισαν νὰ τῷ τρέχωσιν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὁ Σαρδού δακρύων μετ' αὐτοῦ εἶπεν ἀφηνεῖς: «Ἄλλ' ἰδοὺ ἡ λαμπροτέρα σκηνὴ τῆς τετάρτης μου πράξεως, νὰ θέσω δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τούτους ἐν οἷς διαλάμπει πάντοτε ἡ χαρὰ, νὰ κάμω νὰ κλαύσῃ ἐκεῖνος ὅστις κάμνει τοὺς ἄλλους καὶ γελῶσιν. Εἶναι βέβαιον τὸ ἀποτέλεσμα.» Κεὶ τὴν ἐσπέραν ὁ Σαρδού συνέγραψε τὴν δ' αὐτοῦ πράξιν. Ὁ ἠθοποιὸς ἐν ἀγνοίᾳ του ὑπέβλεπε τὴν σκηνὴν εἰς τὸν συγγραφέα.

Ἡδυνάμην νὰ πολλαπλασιάσω τὰ παραδείγματα καὶ νὰ ἀναφέρω γνωστότερα. Μὴ τοι ἡ Φαίδρα δὲν εἶναι προῖον στοιχήματος; τὸ στοιχίμα τοῦτο συνομιλίας; Ἡ δὲ συνομιλία προῖον συμπτώσεως; Ὁ Λεμερσιέ, ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ τοῦ Πίντου γράφει πῶς τὸ ἔργον τοῦτο τὸ παραδοξότατον τῶν ἔργων του, ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα στοιχήματος. Ὑπεστήριξον ἐνώπιον αὐτοῦ ὅτι πᾶσαι αἱ μορφαὶ τῶν δραματικῶν ἔργων ἀνευρέθησαν ἢ δὴ ὑπεστήριξε τὸ ἐναντίον καὶ ὑπεχρεώθη νὰ φέρῃ ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν δραματικὸν ἔργον γένους ἄλλως διόλου νέου. Ἐκέρδησεν. Ἐφερε τὸν Πίντον. Τί δὲ εἶναι ὁ Πίντος; Ἡ κωμωδία τραγωδίας, ἱστορικὸν συμβᾶν διαδραματισθὲν ἐν τοῖς παρασκευασίαις, ἐπανάστασις ἐν κοιτωνίτῃ. Ἐκτοτε κατεγράσθησαν πολὺ τὸ εἶδος τοῦτο. Εἶδομεν τὴν δολοφονίαν παρουσιαζομένην ὑπὸ κωμικὴν μορφήν, ἀλλ' ἡ ἐφεύρεσις ἀνήκει τῷ Λεμερσιέ καὶ τῇ τύχῃ.

Χωρὶς νὰ ἀνατρέξω μακρὰν ἢ νὰ ἀνέλθω ὑψηλότερα, μικροῦ ἀριστοῦργήματος τῶν ἡμερῶν μας ἡ χαρὰ προξενεῖ τρόμον πλήρους αἰσθηματος καὶ πνεύματος, τὴν ὑπόθεσιν ἡ συγγραφεὺς κυρία δὲ Γираρδὲν εἶδε καθ' ὕπνου. Ἄλλης τινὸς κωμωδίας ἐπιγραφομένης Γευματίζω παρὰ τῇ μητρὶ μου ἥτις ἔτι καὶ νῦν παριστάνεται μετ' ἐπιτυχίας ἡ ὑπόθεσις συνελήφθη οὕτω πως. Ὁ Λαμπέρ-Γιβούς εἰσέρχεται πρῶτην τινὰ τοῦ νέου ἔτους παρὰ τῷ φίλῳ του Δεκουρσέλ. Ἔρχομαι νὰ γευματίσω μαζὺ σου διότι σοῦ τὸ ὑποσχέθη, ἀλλὰ παρ' ὀλίγον νὰ μείνω παρὰ τῇ πτωχῇ φίλῃ μου: ** Ἦτο κατατεθλιμμένη διότι ἐγευματίζε μόνη τῆς σήμερον. Εἰς ὅλας τῆς τὰς προσκλήσεις ἀπεκρίνοντο, ἀδύνατον γευματίζω παρὰ τῇ μητρὶ μου.— Ἄ, τί ὠραία ὑπόθεσις κωμωδίας, ἀνέκραξεν ὁ Δεκουρσέλ. Βεβαίως ἐχρειά-

ἄθη ὅλον τὸ πνεῦμα τῶν συγγραφέων διὰ τὴν γραφὴν ἀλλ' ἡ σύμπτωσις ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὴν ὑπόθεσιν.

Ὁ Σκριβ βεβαίως ὑπῆρξε μεγαλοφυῆς: τίς τὸ συζητεῖ; Τίς ἔπλασε πλείονας αὐτοῦ θεατρικὰς περιπετείας, νέκρας, περιέργους, συγκινητικὰς, εὐφρεῖς. Λαμπρὰ ἰδίως μνημονεύεται ἡ τῆς δ' πράξεως τοῦ Προφήτου. Τὴν ἐνθυμεῖσθε — Ἡ συνάντησις τοῦ προφήτου Ἰωάννου μετὰ τῆς μητρὸς του Φιδέας. Ὁ ὑποτιθέμενος αὐτός υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὅστις θὰ κατερίπτετο ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ θεοῦ τοῦ μεγαλείου ἀν' ἀναγνωρίσῃ τὴν μητέρα του, ἀναφωνεῖ, Τί μὲ θέλει ἡ γυνὴ αὕτη; εἶναι τρελλή. Ἐ λοιπόν, εἰς τυχαίαν τινὰ σύμπτωσιν δρίζει ὁ Σκριβ τὴν δραματικὴν αὐτὴν σκηνήν. Ἀνεγίνωσκε τὸ εὐαγγέλιον ὅτε ἡ πρὸς τὴν μητέρα του ἀποστροφή τοῦ Ἰησοῦ: «Γύναι τί ἐμοὶ καὶ σοί;» ἐνεποίησεν ἰσχυρὰν εἰς αὐτὸν ἐντύπωσιν καὶ ἐγέννησε τὴν ὠραίαν ἐκείνην σκηνήν.

Τελευταῖον παράδειγμα. Τὸ δανεῖζομαι καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Σαρδού. Ὁ διευθυντὴς τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου κ. Ε. Περρέν ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ κωμωδίαν τινὰ: ὁ Σαρδού τῷ προέτεινε δρᾶμα στρατιωτικὸν μὲ μάχας, πυρίτιδα καὶ ἀναλόγους ἐνδυμασίας.

— Ὅχι, ἀπεκρίνατο ὁ κ. Περρέν, τὸ κοινὸν περιμένει παρ' ὑμῶν κωμωδίαν τῶν ἡμερῶν μας, πίνακα σημερινῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων.

— Ὅχι φροντίσω εἶπεν ὁ Σαρδού: καὶ μόλις καθεστῆς πρὸ τοῦ γραφείου του ἐρευνᾷ τὰ χαρτῖα του ἐν οἷς φύρδην μίγδην ῥίπτει τὰς ιδέας του. Προσπίπτει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του σχέδιον κωμωδίας διὰ τὸ θέατρον τοῦ Palais Royal ἐν ᾧ τὸ κύριον πρόσωπον θὰ ὑπεκρίνετο ὁ κωμικὸς Ζωφροά. Ἦν ἡ κωμικὴ θέσις ἀνθρώπου νυμφευθέντος τῆν πρῶτην ἐν τῷ δημαρχεῖῳ καὶ μέχρι μεσημβρίας χωρισθέντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἕνεκα μυρίων ἐμποδίων. Ἐνυμφεύθη δηλαδή καὶ δὲν ἐνυμφεύθη. Διατρέχει τὸ σχέδιον ὁ Σαρδού καὶ αἰφνης ἀναφωνεῖ. «Ἐνταῦθα ὑπόκειται βαθυτέρα τις ιδέα: δὲν πρόκειται περὶ τῆς κωμικῆς ἀπελπισίας Ταντάλου τινὸς πρὸ τῆς ματαιώσεως τοῦ γάμου: πρόκειται περὶ τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γάμου: ἰδοὺ λοιπὸν θέμα ἄξιον τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου.» Καὶ ὁ Σαρδού ἔγραψε τὸν *Lauriel Proué*.

Τὰ μικρὰ ταῦτα παραδείγματα ἀποδεικνύουσι νομίζω τὸ ὑπ' ὄψιν ὑμῶν θέμα θὰ ἀναφέρω δὲ ὑμῖν καὶ ἕτερον παράδειγμα εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον συμβᾶν.

Ἐργαφον τῷ 1837 μετὰ τοῦ Γουβῶ δρᾶμα εἰς πέντε πράξεις ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ προτελευταία δημιουργία τῆς διασήμου Μάρς, τὴν *Louïzar de Lurzeval*. Ἡ ὑπόθεσις ἕνεκα τοῦ νεωτεριστικοῦ αὐτῆς μᾶς εἶχε παρασύρει. Ἦν ἡ παλλακίς τοῦ συζύγου. Ὑπεστήριξε δὲ τὴν ιδέαν μου ὅτι τὸ θέμα ἦν νέον καὶ τοῦτο ὅτι διηγηθεὶς αὐτὸ μεθ' ὄλων τῶν περιπετειῶν του εἰς γηραιὸν φίλον τοῦ πατρὸς μου, πλήρη τῶν ιδεῶν τοῦ ἐ' αἰῶνος, τὴν ἐπεδοκίμασε πληρέστατα. Περαιωθέντος τοῦ δρᾶματος μετέβημεν νὰ τὸ ἀναγνώσωμεν

εἰς τὸν Εὐγ. Σύνη και εἰς εὐφυᾶ και πρωτότυπον φίλον μας τὸν Σωθᾶζ.

Και οἱ τέσσαρες λοιποὶ ἐγκατέστημεν πρὸ τοῦ ζωγραφικοῦ ὀκρίβαντος τοῦ Σύνη, διότι οὗτος ἰσχυρίζετο ὅτι ποτὲ δὲν ἤκουε τόσον καλὰ εἰμὴ ὁσάκις ἤκουε ζωγραφῶν. Ἐγὼ ἀνεγίνωσκον. Αἱ τρεῖς πρῶται πράξεις ἐν αἷς μεταξύ των ἐμάλων ὁ σύζυγος, ἡ σύζυγος και ἡ παλλακὴς ἤρεσαν πολὺ εἰς τοὺς ἡμετέρους κριτάς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δ' πράξεως σιωπῆ ψυχρὰ ἐβάρυνεν ἐπὶ τῆς ἀναγνώσεως, και μετὰ τὴν ε' πράξιν ληξιάτης τῆς ἀναγνώσεως ὁ φίλος ἡμῶν Σωθᾶζ ἐξχαγαῶν κλειῖδα ἐκ τοῦ θυλακίου ἤρξατο συρίζων. Διαμαρτυρήθη, ὠργίσθη, ἐφώνασα, ὁ Σύνης μὲ ὑπερασπίσθη, ἀλλ' ὁ Σωθᾶζ ἀνέπτυξε κριτικὴν μελέτην δηκτικωτάτην και τόσον φαίνεται πειστικὴν ὥστε και αὐτὸς ὁ συνεργάτης μου Γουβῶ ἀποσύρας τὴν κλειῖδα τῆς θύρας ἤρξατο συρίζων ἰσχυρότερον τοῦ Σωθᾶζ. Λοιπὸν ἐτελείωσε, τὸ δρᾶμα ἔπεσε. Διὰ τὴν διατηρηθῆ ἔδει νὰ ἀναπλασθῆ και ἀπὸ τῆς ἐπαύριον ἤρξάμεθα τοῦ ἔργου. Ἄλλ' ὅλος ὁ χειμὼν παρήλθεν εἰς ἀγόνους προσπαθείας· οὐδὲν εὐρίσκομεν. Τέλος πρῶτον τινὰ μεταβαίνω παρὰ τῷ Γουβῶ και τῷ λέγω. Εἰς μόνος τρόπος ὑπάρχει σωτηρίας. Ἡ ἀδυναμίς ἡμῶν προέρχεται ἐκ τούτου ὅτι περιστρεφόμεθα περὶ τὸν αὐτὸν κύκλον. Χρειαζέται νέον στοιχεῖον, νέον πρόσωπον και τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶναι προφανές· εἶναι ὁ σύζυγος τῆς παλλακίδος.

— Ἐχεις δίκαιον, εἶπεν ὁ Γουβῶ. Συνάντησις μεταξύ των δύο συζύγων, μονομαχία!

— Ὅχι μονομαχία, ἀποκρίνομαι ἐγώ. — Ὅχι μονομαχία· μοὶ ἀποκρίνεται· ἀλλὰ τότε ποῦ ἔσται τὸ ἐνδιαφέρον; — Ἀκουσον, τῷ λέγω, δὲν μᾶς χρειαζέται πρόσωπον μόνον, μᾶς χρειαζέται χαρακτήρ, ἀκούεις χαρακτήρ. Ὁ χαρακτήρ λοιπὸν αὐτὸς σήμερον τὴν πρῶταν ἀνεφάνη πρὸ ἐμοῦ, ἐν τῇ αἰφνιδίᾳ ἀναμνήσει παρὰ δόξου και τραγικῆς ἱστορίας ἐν ἣ ἄκων ἀνεμίχθη. Ἡ ἱστορία αὕτη εἶναι αὕτη καθ' ἑαυτὴν δρᾶμα ὀλόκληρον, τὸ ὁποῖον παρὰ σάγγας ὅλους μᾶς μεταφέρει μακρὰν τοῦ ἰδικοῦ μας, ἀλλ' εὐρίσκεται ἐν αὐτῇ μία λεπτομέρεια, μία λέξις, ἣτις ἀναπτυσσομένη, καλλιεργούμενη δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βῆσις εἰς τὸν ἀναδιοργανισμὸν των δύο τελευταίων πράξεων· θέλεις νὰ σοῦ διηγηθῶ τὴν ἱστορίαν αὐτήν;

— Καὶ βεβαίως ὑπέλαβεν ὁ Γουβῶ. Πρὸ παντὸς δὲ μὴ παραλείψῃς μηδέν.

— Ἐστὼ και ὑπομονή· ἀρχίζω.

II

Εὐρισκόμεν εἰς Ρώμην κατὰ τὸ 1832. Ἦμην εἰκοσιπέντε ἐτῶν. Ἐκεῖ ἀπῆντησα νέον τινὰ Γάλλον κατὰ τι μεγαλῆτερον ἐμοῦ ὅστις μὲ ἔθελε διεκτελεῖν τῆς δραστηριότητος και πρωτοτυπίας τοῦ χαρακτῆρός του. Ὑψηλός, ἀθλητικὸς, αἰματώδης μὲ μελανὸν πώγωνα και γαλανοὺς ὀφθαλμούς, παρᾶμα τὸ

ὁποῖον δίδει πάντοτε παράδοξόν τινα ἔκφρασιν εἰς τὴν φυσιογνωμίαν, ὁ Αὐγουστος Α. . . ἐθήρευεν εἰς τὰ πέριξ τῆς Ρώμης μετὰ τοῦ Ὁρατίου Βερνέ, ἐγυμνάζετο εἰς τὰ ὄπλα μετὰ τοῦ Κωνσταντέν, τοῦ περιφήμου ἐπὶ πόρσελης ζωγράφου, ἐζωγράφιζεν ἀρκετὰ καλὰ και αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἔφερεν ἐκ των κυνηγετικῶν ἐκδρομῶν του περισσότερα κομψὰ ὑδρογραφήματα ἢ κυνήγιον, ἐξώδευεν ὡς μέγας ἀρχων και. . . ἐπληττε θανασίμως. Ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἐκ φύσεως κληρονομικὴ ἢ μελαγχολία. Ὁ πατήρ του ἐν ᾧ ἐπρογεύετο ἡμέραν τινὰ εἰς τὴν ἐξοχὴν του μὲ αὐτὸν και τὴν ἀδελφὴν του, ἐγείρεται αἰφνης σιωπηλός, και μετὰ τινὰς στιγμὰς, τὰ δύο παιδιὰ ἀκούουσιν ἐκπυροκρότησιν· ὀρμῶσι πρὸς τὰ ἔξω και εὐρίσκουσιν εἰκοσιν ἀπὸ τῆς θύρας βήματα τὸν πατέρα των νεκρόν. Εἶχεν αὐτοχειρισθῆ. Τὸ κατὰστρεπτικὸν αὐτὸ συμβᾶν ἔρριψε πένθιμον πέπλον ἐπὶ τῆς φαντασίας τοῦ νεκρίου. Μοὶ ἔλεγε συχνά: Ὁ ἀποθάνω ὡς ὁ πατήρ μου.

Εἰς Παρισίους ἐπανελθόντες συνεδέσαμεν στενοτέραν φιλικὴν. Ἐβλεπόμεθα τρεῖς τῆς ἐβδομάδος εἰς τὸ ὀπασκητήριον. Μὲ παρουσίασε εἰς τὴν ἀδελφὴν του τὴν ὁποῖαν ὑπερηγάπα και ἣς ἐλάτρευε τὰ τέκνα. Ὁ τραγικὸς τοῦ πατρός των θάνατος τοὺς συνέδεσε στενότερον. Συνεσφίχθησαν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φόβου και ἐξ ἀγάπης. Ἡθέλησε νὰ μὲ σχετίσῃ ἐπίσης μὲ τὸν προσφιλέστατον ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὸν μόνον τοῦ φίλου. Ὁ Γουστάβος Δ. . . ἀφ' οὗ ἐπὶ τινὰ ἔτη ὑπηρέτησεν ἐν τῷ στρατῷ, κληρονομήσας μεγάλην περιουσίαν παρητήθη μὲ βαθμὸν ἀντισυνταγματάρχου και ἐνυμφεύθη τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν περίπου κόρην πτωχὴν και ἐξαισίως ὠραίαν. Ποτὲ δὲν εἶδον μεγαλῆτερον ἀντίθεσιν ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσαν μεταξύ των δύο τούτων συζύγων. Ἄπλοῦς, σοδερὸς, κατὰ τι ἄγριος ἔχων τὴν καρδίαν πλήρη τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀγαθότητος ἣτις ὡσεὶ φοβουμένη τοὺς λόγους ἐκφράζεται μόνον διὰ πράξεων, ὁ Γουστάβος Δ. . . μοὶ ἀνεμίμησε στρατιωτικούς τινὰς χαρακτῆρας τῆς Δημοκρατίας. Ἐκεῖνη δέ. . . κοντὴ, μικροκαμωμένη, παχουλὴ, ῥοδοκόκκινος, μὲ ἀπαστράπτοντας ὀφθαλμούς, μὲ κατκλεύκους και γελαστοὺς ὀδόντας, μὲ μικροὺς κινητοὺς γελασίλους, φρίσσοντας εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ στόματος, και τί λαιμός, τί λάρυγξ, τί βραχίονες! . . . Τέλος θελκτικὸν μίγμα, θεῶς, πλαγγόνος και παριανῆς. Ὅ, τι προσηθάνετό τις, συνέβη. Ἠπάτησε τὸν σύζυγόν της ὅστις τὴν ἀνεκάλυψε και ἐζήτησε συμβουλήν ἀπὸ τὸν φίλον του.

— Πρέπει νὰ φονεύσῃς τὸν ἐραστήν, τῷ ἀπήντησεν ὁ Αὐγουστος Α. . . και νὰ διώξῃς τὴν γυναῖκα.

— Ὁ ἐραστὴς ἀνεχώρησεν.

— Ἡ γυνὴ μένει, διώξέ την.

Ἄλλ' ὁ Δ. . . ἦτο φοβερὰ ἐρωτευμένος· ἡ γυνὴ ἔκλαιεν, ἰκέτευε, μετενοεῖ και ὁ σύζυγος ἔκλινε πρὸς τὴν ἐπιείκειαν, ἀλλ' ὁ Αὐγουστος Α. . . ἦτο ἄλλαιμπος.

— Ἄν τὴν συγχωρήσης σήμερα, αὐριον θὰ ἐπαναλάβῃ τὰ αὐτά. Ἐγὼ θὰ τὴν ἐδίωκω.

Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, πρῶτα τινὰ καθ' ἣν ἐξήρχετο τοῦ γραφείου τοῦ φίλου του, εὔρεν εἰς τὸ πλησίον δωμάτιον τὴν νεαρὰν γυναῖκα περιμένουσαν αὐτόν.

— Ἐπιθυμῶ νὰ σὰς ὁμιλήσω, κύριε, τῷ εἶπε.

— Εἶμαι εἰς τὰς διαταγὰς σας, κυρία.

Εἰσῆλθον εἰς μικρὰν τινα αἴθουσαν· μόλις δὲ ἐκλείσθη ἡ θύρα προχωρεῖ κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτόν καὶ τοῦ λέγει.

— Διατί τόσον μανιωδῶς με καταδιώκετε κύριε, τί σὰς ἔκαμα;

— Τί μοῦ ἐκάμετε, ἐπανελάβε τρέμων ἐξ ὄργης. Μοὶ ἐπροξενήσατε ὅσον καὶ εἰς ἐκεῖνον κακόν! Διὰ τί τόσον μανιωδῶς σὰς καταδιώκω; διότι σὰς μισῶ καὶ σὰς περιφρονῶ ὡς τὸ ἀθλιέστερον τῶν ὄντων! διότι διὰ νὰ ἀπατήσητε ἄνθρωπον ὅστις σὰς ἐξήγαγε τῆς πτωχίας, τῆς ἀθλιότητος σχεδὸν καὶ ὅστις σὰς ἠγάπησεν ἐν ταύτῳ ὡς ἀδελφός, ὡς πατήρ, ὡς ἐραστής, ὅστις ἔχει τὴν μεγαλύτεραν ἀφ' ὅσους ἐγνώρισα καρδίαν, ὅστις ἔχει ὅλα τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα γυναικὸς καὶ ὅλην τὴν δραστηριότητα ἀνδρός, διὰ νὰ ἔχητε τὸ θάρρος νὰ κτυπήσητε θανασίμως τοιοῦτον ἄνθρωπον δὲν θὰ ἔχητε βεβαίως οὔτε καρδίαν οὔτε σπλάγχνα!... Ἐνεκα τῆς πρὸς αὐτόν συμπαθείας μου, τῆς πρὸς αὐτόν ἀγάπης μου καὶ τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀποστροφῆς μου, σὰς καταδιώκω τόσον μανιωδῶς. Χαίρετε, κυρία, καὶ ἀνεχώρησε.

— Διέβουλε! μοὶ εἶπε μειδιῶν ὁ Γουβῶ, ὁ φίλος σου εἶναι ἄγριος! Καὶ τί ἔκαμεν ἡ γυνή;

— Τί ἔκαμεν ἡ γυνή; μάντευσε.

— Φοβοῦμαι ὅτι ἐπεχείρησε νὰ τὸν ξετρελλάνη διὰ νὰ ἐκδικηθῇ.

— Δὲν ἐμάντευσε.

— Μήπως τὸν ἐδολοφόνησεν ὡς κατὰ τὸν μεσαιῶνα;

— Οὔτε.

— Τί ἔκαμε λοιπόν;

— Κατελήφθη ἐξ αἰφνιδίου καὶ μανιώδους πᾶθος πρὸς αὐτόν.

— Ἐπρεπε νὰ τὸ ὑποπτεύσω. Αἱ γυναῖκες ἀγαπῶσιν ἐκεῖνον ὅστις τὰς ἐκπλήττει, τὰς κυριεύει, τὰς περιφρονεῖ ἀκόμη.

— Ὅπερ καὶ συνέβη! ἡ βίαιος αὐτῆ φίλια, ἡ πρὸς τὴν ἀχαριστίαν φρίκη, τὴν ἔφερε πρὸς τὸν ἐνθουσιασμόν. Τὸν ἠγάπησε διότι τὴν περιεφρόνησε, διότι τὴν ἐμίσει, διότι τῆς τὸ ἐξεφράσθη, καὶ ἄνευροπλοεῖ ἐκτοτε περιστάσιν νὰ τοῦ φανερώσῃ τὰ πάντα, νὰ ῥιφθῇ εἰς τοὺς πόδας του λέγουσα: Κτύπα, κτύπα, λατρεύω τὴν χεῖρα ἧτις με κτυπᾷ!

— Ὡ! ὦ! εἶπεν ὁ Γουβῶ, τὸ πρᾶγμα περιπλέκεται! Ἐν τῆς ἐπῆλθε

τοιαύτη ιδέα βεβαίως καὶ τὴν ἐξετέλεσε, καὶ τότε τί ἔκαμεν ὁ ἀκαμπτος τοῦ συζύγου σύμβουλος;

— Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἦλθε νὰ με ἴδῃ καὶ μόλις εἰσῆλθεν, ἡ φυσιογνωμία του μοὶ ἐξεφράσε τὰ πάντα. Ἡ γυνὴ ὠμίλησεν! Ἦτο ὠχρὸς, ἰσχνός. Ἐφρικίσα. «Φίλε μου τῷ εἶπον ἐν μόνον σοὶ μένει ἐν ὄσῳ εἶναι καιρὸς ἀκόμη, ἐν ὄσῳ ἔτι δὲν ἐξεφράσθη. Φύγε! εἰς Ἀμερικὴν! εἰς Ἀφρικὴν! ὄσῳ τὸ δυνατὸν μακρὰν! ἀλλὰ φύγε, ἄλλως κατεστράφης! τὸ πῦρ σὲ καταλαμβάνει! Νομίζεις ὅτι μόνον ἀφωπλίσθη, συνεκινήθη, συνεπάθησες, ὄχι... ἐρωτεύθης!

— Ἐγὼ! ἀνέκραξεν ἀνασκιρτῶν ἔντρομος, ἐγὼ. Ἄλλ' αὐτὸ θὰ ἦτο φρικῶδες! Μεθ' ὅσα εἶπον! μεθ' ὅσα ἐπραξα!... Μετὰ τὴν ἀγάπην τὴν ὁποῖαν αἰσθάνομαι πρὸς αὐτόν! Ὅχι! ὄχι! ἀδύνατον! εἶναι ἔγκλημα!

— Καὶ ὅμως ἀληθέστατον! Καὶ ἀκριβῶς διὰ ταῦτα ἐρωτεύθης!... Μήπως νομίζεις ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι πάντοτε εὐγενής! Εἶσαι ἐρωτευμένος ὅπως ἐκεῖνη... Ἴσον με ἐκείνην... καὶ πλέον ἐκείνης ἴσως... Φύγε!

Εὐρισκόμεθα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου. Ἀνεχώρησα τὴν ἐπαύριον εἰς Διέππην, μετὰ τὴν οἰκογένειάν μου, ὅπου πλέον τῆς ἐβδομάδος ἔμεινα ἄνευ εἰδήσεων. Πρῶτα τινὰ ἐπανερχόμενος τοῦ λουτροῦ, εὔρον αὐτὸν περιμένοντά με.

— Σὺ εἶσαι! ἐφώνησα βλέπων κατὰ πόσον μία μόνη ἐβδομάς ἠλλοίωσεν, ἠυλάκωσεν τὴν φυσιογνωμίαν του. Τί τρέχει;

— Μετὰ συνεβούλευσε νὰ φύγω, ἀπήντησε με φωνὴν ἠλλοιωμένην, προστρέχω λοιπὸν πρὸς σέ· δός μοι ἄτυλον! Ἡ σύζυγός σου, τὸ τέκνον σου, ἡ εὐτυχία σου θὰ μοὶ ἀποδώσῃ τὴν γαλήνην καὶ τὴν φρόνησιν! Δόξα τῷ Θεῷ δὲν ἔχω τι ἀκόμη νὰ κατηγορήσω ἑμαυτόν. Δὲν ἐπρόφερα λέξιν. Ἐρχομαι πλησίον σας διὰ νὰ εὔρω τὴν δύναμιν νὰ σιωπήσω διὰ παντός!

Ἐμείναι δέκα πέντε ἡμέρας πλησίον μας. Ποτὲ δὲν θὰ λησιμονήσω τοὺς περιπάτους μας εἰς τὸ δάσος. Ἰππεύομεν καὶ οἱ τρεῖς, ἐκεῖνος, ἡ σύζυγός μου καὶ ἐγὼ μετὰ τὸ πρόγευμα καὶ ἐτρέχομεν δύο ἢ τρεῖς ὥρας κατὰμονοί, διὰ μέσου τῶν ὠραίων γιγαντωδῶν φηγῶν καὶ ἀναβαίνοντες τὸν λοφίσκον ὅστις ὑπερέχει τῆς μικρᾶς πεδιάδος εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ῥέει ὁ Σόργης! Κύπτων ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ ἵππου του οὐδὲ λέξιν ἐπρόφερον. Ἡ σιωπὴ του ἦτο τόσον σκυθρωπή, ὥστε καθίστατο κολλητικὴ, ἐπεδύρυνε καὶ ἡμᾶς. Μόλις ἠδυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ ἀνταλλάξωμεν λέξεις τινὰς διότι εἴμεθα βεβαρημένοι ἀπὸ τὴν μελανὴν αὐτὴν εἰκόνα τῆς ἀπελπισίας περιμένοντες τραγικὴν τινα καὶ μυστηριώδη καταστροφήν.

Ἐμείναι δύο ἐβδομάδας μεθ' ἡμῶν. Ἐπιστολὴ τὴν ὁποῖαν ἔλαβε κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα τὸν ἐτάραξε πολὺ. Ἡ ἀδελφὴ του κατώκει ἰσόγειον καὶ κῆπον μικροῦ τινος μεγάρου εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Τάμπλ. Ἡμέραν

τινὰ ἔγραψεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς ὅτι νεαρά τις καὶ ὠραία κυρία κατώκη-
σεν εἰς τὸ πρῶτον πάτωμα, ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἐγνωρίσθη μετ' αὐτῆς καὶ
τῶν τέκνων τῆς, ὅτι ἐπλήρου αὐτὰ θωπιῶν, ὅτι τὰ ἡσπάζετο μετὰ συγ-
κινήσεως καὶ ἀγάπης, ὅτι μάλιστα τοῖς προσέφερε μικρὰ δῶρα μετὰ το-
σαύτης εὐγενείας καὶ λεπτότητος, ὥστε ἀδύνατον νὰ τὰ ἀρνηθῆ, ὅτι ὅλα
ταῦτα ἐφαίνοντο πηγάζοντα ἐξ ἀναμνήσεων. Ἦτο ἡ δυστυχῆς γυνὴ ἥτις
περίλυπος διὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἠγάπα, περιεπλανᾶτο
περὶ τὸν οἶκον τῆς ἀδελφῆς του διὰ νὰ βλέπῃ τὰ δύο παιδιὰ τὰ ὁποῖα
ἤξευρε πόσον ἐκεῖνος ἐλάτρευεν ἐνόμιζε ὅτι ἐβλεπεν ἐκεῖνον! Ἐδράξατο τῆς
περιστάσεως νὰ τὰ πλησιάσῃ, νὰ ἀγαπηθῆ ὀλίγον ὑπ' αὐτῶν, ἐλπίζουσα
ὅτι θὰ τὸ ἐμάνθανε διὰ τῆς ἀδελφῆς του καὶ θὰ συνεκινεῖτο.

Ἐγκατελείψαμεν τὴν Διέππην συγχρόνως· ἐκεῖνος ἐπανῆλθε εἰς Παρι-
σίους, ἡμεῖς ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν μικρὰν ἐξοχικὴν οἰκίαν μας. Μετὰ ἕνα
μῆνα ἔμαθα ἀπὸ τοῦ στόματός του ὅ,τι προέβλεπον ὅτι θὰ συμβῆ! Εἶδον
πάλιν ἀλλήλους, ἠγαπήθησαν· ὁ σύζυγος τὸ ἔμαθε καὶ κατόπιν ἐξηγήσεων
ὁ Αὔγουστος ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ συζύγου.

— Δὲν μονομαχῶ, κύριε, ἀπήντησε ψυχρῶς ὁ σύζυγος· διότι τοῦτο θὰ
σὰς ἐπροξένει εὐχαρίστησιν. Δέκα ἔτη ἀφιερωθέντα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς
πατρίδος μου μοὶ δίδουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξω τὸν τρόπον τῆς ἐκδική-
σεως· ἐγκαταλείπω τὸν ἕνα εἰς τὸν ἄλλον.

Ἀπεσύρθησαν πράγματι ἀμφοτέροι εἰς τὴν μικρὰν ἐκείνην ἐξοχικὴν οἰ-
κίαν πλησίον τοῦ Κομπιέν ὅπου ὁ πατὴρ τοῦ φίλου μου ἠτοχοχειριάσθη.
Ἐπὶ δύο μῆνας δὲν ἔλαβον εἰδήσεις του.

Ἀνήσυχος διὰ τὴν σιωπὴν του τοῦ ἔγραψα ἐπιστολὴν ἐν ἣ τῷ ὠμίλου
περὶ τριπράκτου κωμωδίας τὴν ὁποῖαν ἔγραψον διὰ τὸν ἐρχόμενον χειμῶνα.
Ἰδοὺ ἡ ἀπάντησις τὴν ὁποῖαν εὐθὺς ἔλαβον· πᾶσα γραμμὴ ἔμεινεν ἀνεξα-
λείπτως ἀποτέτυπωμένη εἰς τὴν μνήμην μου. «Ἄ! κρυψίνου φίλε! Γρά-
φεις δρᾶμα περὶ τοῦ ὁποῖου ποτὲ δὲν μοὶ ἔκαμες λόγον! Διὰ νὰ σὲ τιμω-
ρήσω θὰ σὲ ἐσύριζον εἰς τὴν πρώτην παράστασιν ἀλλὰ μοὶ εἶναι ἀδύνατον
νὰ παρευρεθῶ. Αὔριον αὐτοχειριάζομαι ὁμοῦ μετὰ τοῦ δημίου μου. Ἄν μὲ
ἔβλεπες δὲν θὰ μὲ ἀνεγνώριζες πλέον. Ἡ κόμη μου εἶναι κατάλευκος. Συν-
ῆθροισα μὲ εὐλογοφανῆ πρόφασιν, ἐντὸς μικροῦ οἰκίσκου εὐρισκομένου εἰς
τὸ βῆθος τοῦ κήπου ξύλα καὶ φιάλας τινὰς ἐλαίου τερεβενθίνης. Αὔριον
τὴν ἐνδεκάτην τῆς ἐσπέρας θὰ ὑπάγωμεν ἐκεῖ ἐκείνη καὶ ἐγὼ συνεννοηθέν-
τες ἐκ τῶν προτέρων. Θὰ βρέξω τὰ ξύλα μὲ τὸ ἔλαιον τῆς τερεβενθίνης,
θὰ θέσω πῦρ, θὰ τὴν φονεύσω διὰ πιστολίου καὶ ἔπειτα θὰ φονευθῶ καὶ
ἐγὼ. Χαῖρε, εὐτύχει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐγὼ πηγαίνω νὰ ἴδω ἂν ὑπάρχῃ
καὶ ἄλλος.» Ἐνοεῖτε τὴν λύπην μου καὶ τὴν ἐκπληξίν μου. Ἀνεχώρησα
διὰ Παρισίους εὐθὺς, ἔτρεξα εἰς Κομπιέν. Τὰ πάντα ἐτελείωσαν. Εὔρον τὸν
οἰκίσκον κεκαυμένον, καὶ ἔμαθον ὅτι μεταξὺ τῶν πυριφλεγῶν ἐρειπίων εὔρον

μόνον ὄστ' αὖτις καὶ κατακεκαυμένα μέλη, τεμάχιον τῆς ὠμοπλάτης τῆς
γυναικὸς καὶ τὸν καρπὸν τῆς μιᾶς χειρὸς περιβεβλημένον σιδηρῶν ἄλυσιν.
Τί συνέβη; Ποίως τρομερὰς φάσεις διῆλθε τὸ τραγικὸν αὐτὸ πάθος ὥστε
νὰ λήξῃ εἰς μῖσος; Διατί ἡ κόμη του ἐλευκάνθη ἐντὸς δύο μηνῶν; διατί
τὴν ἀπεκάλει δῆμιόν του; Πῶς ἐφονεύθησαν ὁμοῦ, συνεννοηθέντες καὶ πῶς
νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῆν ἔνωσιν; Καὶ ἡ σιδηρὰ αὐτὴ περὶ
τὸν καρπὸν ἄλυσις; . . . Παράφορος, ἠρεύνησα, ἐξήτασα . . . Τίποτε! . . .
τίποτε δὲν ἐγνώριζον! Ἡ τρομερὰ αὐτὴ τραγωδία διεξήχθη μεταξὺ τῶν
δύο των. Τὰ προξενήσαντα τὸ πρᾶγμα αἷτια, αἱ προηγηθεῖσαι σκηναί, οἱ
ἀμειφθέντες λόγοι, τὰ πάντα ἠφρανίσθησαν ἐν τῇ πυρκαϊᾷ, κατεβροχθίσθη-
σαν ὑπὸ τοῦ πυρός, ἐσβέσθησαν μετὰ τῶν φλογῶν, ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ
ἐρείπια!

Συνήθροισα ἐν τοσοῦτῳ πληροφορίας τινὰς περὶ τῶν τελευταίων ἡμε-
ρῶν των. Κατατραφεῖς σχεδὸν ἐντελῶς ἕνεκα ἐπιχειρήσεων εἰς ἃς ἐπεδόθη
διὰ νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν πολυτέλειαν τὴν ὁποῖαν χάριν αὐτοῦ ἀ-
πόλεσεν, ἀπεφάσισε νὰ αὐτοχειρισθῆ. . . Διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν
τοῦ σχεδίου του τὴν παρεκάλεσε νὰ ὑπάγῃ εἰς Παρισίους χάριν προμηθειῶν
τινῶν. Ἄλλ' ἐκείνη τὸν ἐμάντευσε, καὶ τοῦ εἶπεν ὅτι οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν τὸν
ἐγκαταλείπει, ὅτι θὰ ἀποθάνῃ μετ' αὐτοῦ ἂν αὐτὸς ἀποθάνῃ.

— Δὲν εἶναι λοιπὸν δῆμιός του, ἀνέκραξεν ὁ Γουβῶ εἶναι θῦμα, θῦμα
ἐκούσιον.

— Δὲν ἐννοῶ καὶ ἐγὼ τίποτε, φίλτατε! . . . Ἄλλὰ μήπως ἡ λέξις αὐτὴ
δῆμιος ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν μανιώδη ἀφοσίωσιν τῆς καὶ τὰς θυσίας;
Ἰδοὺ τί μὲ φέρει εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ὡς κυνηγὸς ἦτο περιπατητικὸς,
ἐκείνη δὲ λεπτὴ ἀδύνατος καὶ ὡς αἱ πλεῖστα περισιναι ἀκατάλληλος
πρὸς περίπατον δύο ὥρων. Πρωτῶν τινὰ νομίζων ὅτι ἐκείνη κοιμᾶται ἀ-
κόμη ἀνεχώρησε πρὸς τὸ δάσος φέρων τὸ ὄπλον του πλήρες· μετὰ πέντε
λεπτὰ τῆς ὥρας εὔρεν αὐτὴν περιμένουσαν εἰς τὴν καμπὴν μιᾶς δεν-
δροστοιχίας. Καταληφθεὶς ὑπὸ φρενητίας εὐρίφη διὰ μέσου τῶν δασῶν
βκαδίζων γοργῶ κυνηγετικῶ βήματι· τὸν ἠκολούθησεν ἀσθμαίνουσα, κατά-
κοπος, μὲ τοὺς πόδας καταξέσχισμένους ὑπὸ τῶν πετρῶν καὶ ὁμοῦς περιε-
πάτει πάντοτε, πάντοτε εὐρίσκετο ἐπὶ τὰ βήματά του, καὶ ὁ δρόμος των
διήρκεσε πολλὰς ὥρας μέχρις ὅτου τέλος ἔπεσεν ἐπ' αὐτοῦ λέγουσα ὅτι
ποτὲ δὲν θὰ τὸν ἐγκαταλείπῃ, ὅτι πρέπει νὰ φονεύσῃ αὐτὴν πρώτην διὰ
νὰ φονευθῆ. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέλαβον τὸ σχέδιόν των. Αἱ τελευταῖαι
ὥραι των ὑπῆρξαν παράδοξοι. Ἐκάθησαν τὴν μεσημβρίαν νὰ προγευθῶσι,
καὶ ἔμειναν ἀμφοτέροι, ὁ εἰς ἀπέναντι τοῦ ἄλλου σιωπηλοὶ καὶ σκυθρωποὶ·
ὅταν οἱ ὑπῆρέται ἔφεραν τὸ γεῦμα εὔρον τὸ πρόγευμα ἀνέπαφον. Περὶ τὴν
ἐνάτην τῆς ἐσπέρας εἶπεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους του ὅτι δύνανται νὰ κατα-
κλιθῶσι καὶ ἔμειναν πάλιν μόνοι οἱ δύο· ἐν μόνον κηρίον τοὺς ἐφώτιζε. Περὶ

τὴν ἐνδεκάτην ὁ ὑπηρέτης ἤκουσε θόρυβον εἰς τὸ ἐστιατόριον. Ἠγέρθη, ἤνοιξε τὸ παράθυρον καὶ παρετήρησεν ἕξω. Εἶδεν αὐτοὺς ἀνοίγοντας τὸ ἐπὶ τοῦ κήπου παράθυρον, ἔπειτα πηδῶντας ἀμφοτέρους ἐξ αὐτοῦ· κατόπιν διηυθύνθησαν πρὸς τὸν οἰκίσκον μεγάλου φύλακος κυνός, τὸν ἔλυσαν καὶ ἔλαβον τὴν ἄλυσίν του. Ἐπειτα ἀφήρσαν τὴν κλειδα τῆς θύρας τῆς εἰσόδου καὶ τὴν ἔρριψαν ἄνω τοῦ τοίχου. Μετὰ τοῦτο ἐπροχώρησαν ἑαυτῶν πρὸς δεινροστοιχίαν φιλυρῶν ἣτις ἔφερε πρὸς μικρὸν οἰκίσκον. Ὁ ὑπηρέτης τοὺς ἐβλεπεν ἐκ διαλειμμάτων διὰ μέσου τῶν κλάδων, νὰ διέρχωνται φωτιζόμενοι ὑπὸ τῆς σελήνης ὅμοιοι πρὸς δύο φάσματ' ἢ μᾶλλον πρὸς δύο καταδίκους, διότι ἡ ἄλυσις τοῦ κυνός περιέσφιγγε συνδέουσα τὸν δεξιὸν καρπὸν τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἀριστερὸν τοῦ ἄλλου. Ἐπειτα ἐχάθησαν ἐν τῷ κήπῳ καὶ ὁ ὑπηρέτης μὴ ἀκούων πλέον τίποτε κατεκλίθη καὶ ἀπεκοιμήθη. Μετὰ μίαν ὥραν, αἱ ὑλακαὶ τοῦ κυνός, ὁ θύρῳκος τῶν πιπτουσῶν δοκῶν καὶ ἡ σπινθηροδόλῃσις τῶν φλογῶν τὸν ἐξύπνησαν. Ὁ οἰκίσκος ἐκαίετο, ἔτρεξεν ἐκεῖ ὡς καὶ οἱ γείτονες· ἦτο ἀργά, ὁ οἰκίσκος ἦτο πυριπλεγές ἐρείπιον. Ἴδου ἡ ἱστορία μου.

— Εἶναί τρομερὰ ἡ ἱστορία σου, μὲ εἶπεν ὁ Γουβῶ! Ἀλλὰ τί εὐρίσκεις ἐν αὐτῇ ὕπερ δύνατ' εἰς τὸ δράμα μ' αἰ;

— Μικρὸν τι συμβεβηκὸς ἐξ οὗ ὅμως δύνανται νὰ ἐξαχθῶσι καὶ αἱ δύο πράξεις μας.

— Τὸ ποῖον;

— Ἡ ἀρνησις τοῦ συζύγου νὰ κτυπηθῇ... Ὑπάρχει ἐν ταύτῳ δράσις καὶ χαρακτήρ.

Ἐπειτὰ ἐπέισθη ἠρχίσμεν τὸ ἔργον, καὶ ἰδοὺ πῶς τὸ σπουδαιότερον τοῦ δράματος πρόσωπον, τὸ πρόσωπον διὰ τὸ ὁποῖόν ἐλέχθη ὅτι ἐγένετο τὸ δράμα, ὁ Ζιβρὺ, μᾶς ἐνεπνεύσθη ἐν μέσῳ τῆς ἐργασίας μας ὑπὸ τῆς τύχης.

Ἡ εὐγνωμοσύνη μὲ ὤθησε νὰ δώσω τὸ ἀρμόζον μέρος εἰς τὰ θεατρικὰ ἔργα, εἰς τὸν ἀνώνυμον συνεργάτην. Δὲν θέλω ὅμως καὶ νὰ ἀναβιβάσω ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν σύμπραξίν του. Παρέχει τὴν ὕλην, πρέπει ἐξ αὐτῆς νὰ γείνη τὸ ἔργον. Σοὶ παρουσιάζει κατὰ τύχην ἐν εὐρημα' ἡ τέχνη πρόκειται νὰ ἡξεύρη νὰ τὸ χρησιμοποίησῃ.

(Μελέτη Ἐρ. Λεγουδὲ ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ.
Μεταφράσθη ὑπὸ Δ. Π. Α.).

ΡΩΣΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΜΕΘΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ

ὑπὸ Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΙΓ' *

Ἐγκύκλιος τοῦ ὑποκαγκελάρου πρίγκιπος Α. Μ. Γολίτζιν
τοῖς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀντιπροσώποις τῆς Ρωσίας.¹

Ἐν Πετερχώφῃ 2 24 Ἰουνίου 1768.

Ἡ Αὐτοῦ ἐκλαμπρότης ὁ κ. ὑποστράτηγος κόμης Ἀλέξιος Γρηγόριεβιτς Ὁρλόβ χάριν ἀναρρώσεως καὶ κατὰ συμβουλήν τῶν ἰατρῶν ἀπέρχεται εἰς τὰ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἱματικὰ ὕδατα, μεταβὰς ἤδη εἰς Γερμανίαν. Γνωστοποιῶ ὑμῖν τοῦτο κατὰ διαταγὴν τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος ἵνα καθ' ἕκαστον τὴν ἐν ταῖς ὑμετέρας χώρας διαμονὴν αὐτοῦ παρέξητε αὐτῷ πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτόν, καὶ φανῆτε αὐτῷ ὡφέλιμοι κατὰ τὸ ἑνόν· συνοδεύει αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος Γρηγόριεβιτς. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ πάσης παρεξηγήσεως ἕνεκα τῆς περιηγήσεως ταύτης ἀπέρχονται ἀμφοτέροι ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τῶν κυρίων Ὁστρόβ.³ Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ αὐτῶν εὐρίσκονται ὁ συνταγματάρχης Γέλστορφ καὶ ὁ ἑλαρχος Βοῦγγολτς. Εὐαρεστήθητε νὰ μοι ἀναγγέλλετε τακτικώτατα πᾶν ὅτι ἀναφέρεται εἰς τοὺς κυρίους κόμητας καὶ ἰδίως περὶ τῆς ἀφίξεως, διαμονῆς πρὸς ὑμῖν ἢ τῇ γείτονι χώρᾳ, ὡς καὶ τὴν διεύθυνσιν ἣν θὰ λάβωσιν, ἵνα γινώσκωμεν ποῦ νὰ διευθύνωμεν τὰς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολάς.⁴

ὑποκαγκελάριος
Α. Μ. Γολίτζιν.

* Ἴδε Παρνασσὸς τόμ. Α' (1877) σελ. 915-921. τόμ. Β' (1878) σελ. 459-464 καὶ 708-712. τόμ. Ε' (1881) σελ. 443-153. Ἴδε καὶ τόμ. Γ' (1879) σελ. 34-50, καὶ τόμ. Δ' (1880) σελ. 28-51).

1 Ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ Ἀρχείου 1876 ἀρ. 7 σελ. 270. Ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων τοῦ ὑποκαγκελάρου Α. Μ. Γολίτζιν.

2 Θερινὴ ἔπαυλις παρὰ τῇ Πετρούπολει.

3 Τὸ ὄνομα τοῦτο παρέλαβον ἐκ τοῦ παρὰ τῇ Μόσχᾳ κτήματος Ὁστρόβ ἀνήκοντος τῇ εὐκογενείᾳ τῶν κομήτων Ὁρλόβ.

4 Γνωστὸν ὅτι ἡ ἀσθένεια αὐτῆ τῆς δωάδος τῶν ἀξιωματικῶν παντὶ Ἑλληνικῶν κομήτων Ὁρλόβ ὑπῆρξεν ὅλως πλαστή, σκοπὸς δὲ κύριος τῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μεταβάσεως αὐτῶν ἦτο ἡ πρὸς τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν προέλασις τῆς ὁδοῦ. Αὐτὴ δὲ αὐτῆ ἡ ἐγκύκλιος ἐμφαίνει ἐν τέλει τὴν ἐπὶ προφάσει ἀσθενείας περιήγησιν τῶν ἀδελφῶν Ὁρλόβ, ἀφοῦ ζητεῖται τοσαῦτον ἐπιμόνος παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων ἡ τακτικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς αὐτῶν πρὸς ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν. Προκειμένου περὶ ἀσθενείας πραγματικῆς πᾶν ἕτερον ἢ ἡ τοιαύτη ἀκριβὴς ἐπίσημος ἀλληλογραφία ἤθελεν ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργείου τῆς Ρωσίας καὶ τοῦ ἀσθενούντος Ὁρλόβ. Τὴν τοιαύτην δὲ ἡμῶν πεποίθησιν ἐπι-

ΙΖ'

Ἐπιστολή¹ Β. Σ. Ταμάρα τῷ ὑποκαγκελαρίῳ πρίγκιπι Α. Μ. Γολίτςιν.

Ἐν Βενετία 142 Μαΐου 1769

Εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ γνωστοποιήσω τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι ὅτι δυστυχῶς τὸ συνθηματικὸν ἀλφάβητόν μου περιέπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ Μαρκησίου Μαρούτζη². Κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν μου καὶ ἀναδιφῶν τὰ ἔγγραφα μου εὔρεν αὐτό, οὕτως ὥστε ὅτε ἐπανῆλθον εἶδον ἤδη αὐτὸν ἔχοντα ἀνὰ χεῖρας τὸ ἐν λόγῳ ἀλφάβητον. Μὲ ἠρώτησεν ἐὰν εἶνε τὸ συνθηματικὸν ἐκεῖνο ἀλφάβητον τὸ ὁποῖον προσδιωρίσθη δι' αὐτόν. Ἠναγκάσθην ν' ἀπαντήσω καταφατικῶς. Ἴδού διατὶ ἐβράδυνα ἐπὶ τοσοῦτον νὰ γράψω ὑμῖν μὴ εὐρῶν εὐκαιρον περίστασιν. Ἐπὶ τέλους εὔρον τοιαύτην διὰ τινος ἐμπόρου Ἑλληνοσ ἐν Βιέννῃ, ὅστις πιστῶς θέλει διαβιβάσῃ τὴν ἐπιστολήν μου εἰς χεῖρας τοῦ πρίγκιπος Γολίτςιν πρεσβευτοῦ ἐν Βιέννῃ.

Μοὶ ἀνεκοίνωσαν ὅτι κατ' αὐτὰς κατέπλευσεν εἰς Τεργέστην πλοῖον ἐκ Σπάρτης πρὸς ἀνίχνευσιν μήπως εἶνε τις ἐνταῦθα ἐκ Ῥωσίας. Ὑποπτεύω λίαν ὅτι τὸ πλοῖον τοῦτο ἐκμίμισε ἀνθρώπους πρὸς διεξαγωγὴν διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν κυρίων Ὀστρόβ³, τόσον μάλλον καθ' ὅσον θετικῶς γινώσκω ὅτι ἀπεστάλησαν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Σπάρτης ἄνθρωποι καὶ ἅμα τῷ κατάπλω τοῦ πλοίου ἀπέστειλαν⁴ τοῖς ἐνταῦθα ἀνταποκριταῖς αὐτῶν δύο ἐπιστολάς. Ἐπὶ τέλους ὁ πατήρ Δαμασκηνός⁵ ἔχει γνῶσιν περὶ τούτου, καὶ ἐγὼ δὲν θὰ λείψω μεταδίδων ὑμῖν τὰ τρέχοντα. Ἦδη ἔδωκα ἐντολήν εἰς τινὰ νὰ συνάψῃ σχέσεις πρὸς τοὺς ἀγνώστους τούτους ἀνταποκριτάς τῶν κκ. Ὀστρόβ καὶ ἀναμένω εἰδήσεις.

Τὸν Μαρούτζην σφόδρα ἀποστρέφονται ἐνταῦθα οἱ τε Ἑλληνοσ καὶ οἱ εὐγενεῖς Βενετοί. Οἱ κόμητες Ὀρλόβ εἶνε λίαν κατ' αὐτοῦ ὠργισμένοι.

δεδαιοὶ φρονῶ ἀρκούντως καὶ αὐτὸ τὸ ψευδώνυμον τῶν κυρίων Ὀστρόβ. Καὶ ὅτι ἄλλως τίς ὁ σκοπὸς τῆς ὑποκρύψεως; Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ἐν Βενετία Ῥώσου διερμηνεύω Ταμάρα ἦν κατωτέρω καταχωρίζομεν καταδεικνύεται ἤδη σαφέστατα ὅτι οἱ κύριοι Ὀστρόβ πᾶν ἔτερον ἐν Τεργέστη ἐποίουσαν ἢ ἐνοσηλεύοντο. (Κ. Π.)

1 Ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ Ἀρχείου 1876 ἀριθ: 7 σελ. 283. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης κατεχωρίσθη πρὸ χρόνων ἐν τῷ «Παρνασσῷ» (τομ. Α', σελ. 915) ἀπαντήσας δὲ καὶ νῦν τὸ δεύτερον ἔσπευσα νὰ δημοσιεύσω καὶ αὐτὸ ὡς μὴ στερούμενον σπουδαιότητος.

2 Τότε ἀντιπρόσωπος τῆς Ῥωσίας παρὰ τῇ Δημοκρατίᾳ τῆς Βενετίας. Κατὰ τὸ φαινόμενον ὅμως δὲν ἔχαιρε τὰ πιστὰ τῶν κομητῶν Ὀρλόβ. Ὁ Ταμάρας ἦτο παρ' αὐτῷ διερμηνεύς.

3 Ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τὸ ὁποῖον ἐκρύπτοντο οἱ κόμητες Ὀρλόβ.

4 Οἱ κόμητες Ὀρλόβ.

5 Ἴδε Παρνασσός τόμ. Α' σελ. 915 καὶ 916.

ΙΗ'

Ἐπιστολή¹ Μάρκου Βαῦρου τῷ πρίγκιπι Α. Μ. Γολίτςιν².

Βενετία 5 Αὐγούστου 1769.

Οὐδόλως ἀμφιβόλλω ὅτι ἡ ὑμετέρα ἐκλαμπρότης γινώσκει τὴν πρόθεσιν τῶν κομητῶν Ὀρλόβ τοῦ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐνταῦθα τὴν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ναυτικὴν ἐκστρατείαν. Τοῦλάχιστον ὁ ἀνώτερος ἐξ αὐτῶν τῆ ἀρωγῆ φιλαρπάγων ἀνδρῶν, διψόντων λείας, συνέλεξε ἐπὶ τῷ ἀνωτέρω σκοπῷ Ἑλληνας καὶ Σλαῦους ὑπηκόους τῆς δημοκρατίας ταύτης³.

Ἡ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ μὴ ὑποκρύπτῃ τὸ κακὸν τοῦτο καὶ ἠναγκάσθη νὰ ποιήσῃ δῆλον τοῖς κυρίοις τούτοις ν' ἀπέλθωσιν ἐντεῦθεν ὅσον τάχιον, ἀπαγορεύσασα συγχρόνως τοῖς ὑπηκόοις αὐτῆς νὰ κατατάσσωνται ἐθελονταί· ἐπὶ ἀπειλῇ τιμωρίας ὡς διὰ πολιτικὸν ἔγκλημα. Ἄγνοῶ ὅμως ἐὰν ἐγένετο ὑμῖν δῆλον ὅτι οἱ κκ. Ὀρλόβ μετέβησαν εἰς Γένουαν, ἠγόρασαν ἐκεῖ πλοῖον 20 τηλεβόλων ἐφ' οὗ προτίθενται νὰ ἐπιβιβάσωσι πλήρωμα 150 ἀνδρῶν συλλεγέντων ἐνταῦθα, ἐναντίον πάσης ἀπαγορεύσεως καὶ ὅτι ἐνόσω τὸ πλοῖον τοῦτο ἐξωπλιζέτο, οἱ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπαρτίζοντες ἄνδρες ἀσυστόλως διεκήρυσσον ὅτι δὲν θὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὰς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐχθροπραξίας, ἀλλ' ὅτι θὰ ἐπιπίπτωσιν καὶ κατὰ τῶν πλοίων ἐκείνων τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἔχουσι σχέσεις πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ ἰδίως κατὰ τῶν τῆς Ῥαγούζης ἄτινα πλέουσι δυνάμει Ὀθωμανικῶν διαβατηρίων· ὅτι ἡ Γενουαία κυβέρνησις μαθοῦσα ὅτι τὸ πλοῖον τοῦτο προδιέτιθετο εἰς πειρατεῖαν καὶ καταδυναστεύειν τοῦ ἐμπορίου, ἠνάγκασε τοὺς πωλητάς τοῦ πλοίου νὰ ζητήσωσι τὴν ἐπιστροφήν αὐτοῦ καὶ ἀποδώσωσι τὰ χρήματα, ἀπαγορεύσασα συγχρόνως πᾶντα ἐξοπλισμὸν ἐν τοῖς λιμέσι τοῦ κράτους αὐτῆς· ἡ αὐτὴ δὲ ἀπαγόρευσις ἀνεκοινώθη καὶ ἐν Φλωρεντίᾳ περὶ τῶν λιμένων τῆς Τοσκάνης. Παρρακαλῶ ὑμᾶς, ἀξιότιμε κύριε, νὰ ἐπιστήσῃτε τὴν ὑμετέραν προσοχὴν εἰς τινὰς χεῖρας ἐνεπιστεύθη ἢ τοσοῦτον ἀξιοσέβαστος σημαία τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορίας;

Καὶ ἐν τούτοις καὶ τοὶ ὄφειλέ τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἕνεκα πάντων τούτων οἱ κκ. κόμητες Ὀρλόβ θὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν, οὗτοι ἀπέστειλαν ἰδιαιτερον ἀπόστολον πρὸς τὴν αὐλήν, ὅπως τύχωσιν ἀδείας καὶ πλοιαρχικῶν δικαιωμάτων, οὐδόλως προτιθέμενοι ν' ἀπολύσωσι τὸ

1 Ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ Ἀρχείου 1876 ἀρ. 7 σελ. 281.

2 Πρεσβευτῆς τῆς Ῥωσίας ἐν Βιέννῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

3 Τῆς Βενετίας.

πλήρωμα δι' ὃ οἱ ἔμποροι οἱ τε ἐγγύριοι καὶ οἱ τῶν παρακτίων, ὑπὸ μεγίστου κατέχονται φόβου, ὥστε δυσκόλως εὐρίσκει ἀσφαλιστὰς τῶν πλοίων τῶν ἐξ Ἀνατολῆς καταπλεόντων. Ἡ τοιαύτη ταραχὴ δύναται νὰ παύσῃ διὰ ἀπολύτου διακοινώσεως καὶ διαβεβαιώσεως ὅτι ἡ ῥηθεῖσα ἐπιχείρησις δὲν θὰ λάβῃ τέλος.

Ἔνεκα τῆς μεγίστης ἀνάγκης δύναμαι νὰ τολμήσω, ἀξιότιμε κύριε, προστρέχων τῇ ὑμετέρᾳ προστασίᾳ καὶ καθικετεύων νὰ συμπράξῃτε ἐν τῇ καταπαύσει τῶν ταραχῶν τούτων αἵτινες ἀποτελοῦσιν αὐτόχρημα δυστύχημα. Ἄπαντες οἱ ἔμποροι θὰ εἶνε ὑμῖν εὐγνώμονες καὶ ἐγὼ αὐτὸς δὲν θὰ πύσω δικτελῶν κ.τ.λ.

Ἰππότης Μάρκος Βάιν.

10'

Ἐπιστολὴ¹ κόμητος Ἀλεξίου Γρηγόριεβιτς Ὁρλόβ τῷ ὑποκαγκελαρίῳ πρίγκιπι Α. Μ. Γολίτζιν.

Ἐν Πίσῃ 48]29 Ὀκτωβρίου 1769.

Μετ' ἀφάρτου χαρᾶς ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ λάβω τὴν ἀπὸ 22 Ἰουλίου ἐπιστολὴν τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος, ἐν ἣ περιγράφετε τὰ τρόπαια τοῦ στρατοῦ ἡμῶν ποδηγετουμένου ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Α. Μ.² Ἄλλ' ἄς ἐκθέσω ὑμῖν καὶ τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεώς μου³ μεγάλας ἐλπίδας καὶ θάρρους παρέχει ἡ ὑπόθεσις αὐτῆ ἀπκσι τοῖς λαοῖς τῶν χωρῶν τούτων, οἵτινες διακινεῖται ἡμῖν φιλίως· εἰς ταῦτα προσθετέον ὅτι ἀπαντῶ σπουδαιότατα προσκόμματα ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀπλουστάτοις ζητήμασι. Εὐελπιστῶ ἐν τούτοις νὰ τύχω τῇ θείᾳ Προστασίᾳ τοῦ σκοποῦ μου, δι' ὃ δὲν ἀποθαρρύνομαι. Νῦν δὲ πρόκειται μόνον ν' ἀναμένω τὸ ἀποστελλόμενόν μοι παρ' ὑμῶν φορτίον ὅπερ λίαν βραδέως κινεῖται, καὶ τοι ποθῶ νὰ ἔλθῃ ὅσον τάχιστα πρὸς πληρεστέραν καὶ μείζονα ἐπιτυχίαν, καὶ πρὶν ἀφυπνισθῶσιν οἱ μυστικοὶ καὶ κρύφιοι ἡμῶν ἐχθροί. Μέχρις οὗ δὲ δὲν λάβω τὰς ἡνίας εἰς χεῖράς μου οὐδὲν δύναμαι νὰ ἐπιτύχω.

Κόμης Ἀλέξιος Ὁρλόβ.

1 Ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ Ἀρχείου 1876 ἀρ. 7. σελ. 276.

2 Α. Μ. Γολίτζιν ἐξάδελφος τοῦ ὑποκαγκελαρίου πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἐν τῇ παρούσῃ ὁ κόμης Ὁρλόβ. Ἐνοεῖ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἄλωσιν τοῦ φρουρίου Χοτίου.

3 Ἐνεστὶ τὴν ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Σπιρίδοβ καὶ Ἐλφινστον ναυτικὴν μοῖραν.

Κ'

Ἐπιστολὴ¹ τοῦ ἐν Βιέννῃ Πρεσβειτοῦ τῆς Ῥωσίας πρίγκιπος Α. Μ. Γολίτζιν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ὑποκαγκελαρίῳ πρίγκιπι Α. Μ. Γολίτζιν.

Ἐν Βιέννῃ 48 Μαΐου 1770.

Ἄμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἐκστρατείας² ἡμῶν, καὶ οἱ Βενετοὶ ἐπελάβοντο τῆς ἐξοπλίσεως τοῦ στόλου αὐτῶν, διαβεβαιοῦντες τοὺς Ὀθωμανοὺς ὅτι παρασκευάζονται εἰς ἐνδεχομένην ἀμυναν τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν συμφερόντων. Εἰς τοῦτο οἱ Ὀθωμανοὶ ἔδιδον πίστιν μόνον μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐχθροπραξιῶν. Ἀπαξ δὲ τούτου γενομένου ἡ Πύλη ἀπετάθη πρὸς τὴν Ἑνετικὴν Κυβέρνησιν αἰτοῦσα λόγον τῶν ἐν τῷ μέλλοντι διαβημάτων τῆς δημοκρατίας.

Ἐν τούτοις τῇ 9, 12 καὶ 18 Ἀπριλίου ἤδη συνήφθησαν αἱ ἐπιτυχεῖς μάχαι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐν Ἠπειρῷ καὶ Πελοποννήσῳ, ἐν τῷ Αἰγαίῳ δὲ πελάγει ὁ ἀποκλεισμός τῶν Ὀθωμανικῶν φρουριῶν ὑπὸ τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου.

ΚΑ' — Τῷ αὐτῷ.

Αὐτόθι, 6 Ἰουνίου 1770.

Ἄγγελίκι ἐκ Μερίτης νεώτερι μεταδίδουσιν ὅτι κατεκτήσαμεν ἄπασαν σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον, τῇ ἀρωγῇ τῶν Ἑλλήνων, ἐξεγερθέντων ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ὅπως προσενέγκωσιν ὑπηρεσίαν τῇ κραταίᾳ Αὐτοκρατείᾳ. (Ἐπισυνάπτει δὲ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ πρίγκιψ Α. Μ. Γολίτζιν σχέδια τῶν Ὀθωμανικῶν φρουριῶν σχεδιογραφηθέντα κατὰ τὸν παρελθόντα μεταξὺ Βενετίας καὶ Τουρκίας ἀγῶνα κατὰ τὸ 1687—1688 ἦτοι· α' Ἑλλησπόντου, β' Λευκάδος, γ' Κύθου, δ' Μονεμβασίας, ε' Χελκίδος, ς' Μεθώνης ζ' Ναυπλίου μετὰ λεπτομεροῦς τοπογραφικῆς αὐτῶν ἐκθέσεως γερμανιστί).

ΚΒ' — Τῷ αὐτῷ.

Αὐτόθι, 46]27 Ἰουνίου 1770.

Ἐν Βενετίᾳ ἐλήφθη ἐπιστολὴ ἀπὸ 5]16 Μαΐου τοῦ κόμητος Ὁρλόβ ἣτις ἐκοινοποίησεν ὅτι ὁ στρατὸς ἡμῶν ἐγένετο κάτοχος τοῦ λιμένος καὶ τοῦ φρουρίου Ναυαρίνου, ἀπάτης τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ αἰχμαλωτευθείσης. Κατ' ἄλλας δὲ εἰδήσεις ἡ μοῖρα τοῦ ὑποναυάρχου Ἐλφινστον πρὸ ἑνὸς μηνός

1 Ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ Ἀρχείου 1876, ἀρ. 7. σελ. 272.

2 Τῆς εἰς Πελοπόννησον.

δηλθεν ἀπέναντι τῆς Μελίτης· ἐξ οὗ συμπεραίνω ὅτι εὐρίσκεται ἤδη ἐν Πελοποννήσῳ.

Καταπλεύσαν ἐκ Κέας πλοῖον ἐκόμισε τὴν ἀγγελίαν ὅτι περὶ τὰ τέλη Μάϊου ὁ κόμης Ἀλέξιος¹ κατώρθωσε νὰ συμφιλιώσῃ τοὺς ἐρίζοντας καὶ διχονοοῦντας Ἕλληνας οἵτινες εὐγνωμονοῦσι λίαν αὐτῷ. Τὸ αὐτὸ πλοῖον ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἅπασα ἡ Πελοπόννησος ὑπετάχθη τοῖς ὅπλοις τοῖς Αὐτῆς Μεγαλειότητος.

ΚΓ' — Τῷ αὐτῷ.

Αὐτόθι 29 Ἰουνίου 1770.

Ἐκ Τεργέστης ἐπιβεβαιοῦσιν ὅτι κατέχομεν ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον καὶ διεκόψαμεν πᾶσαν μετ' αὐτῆς συγκοινωνίαν· ὅτι δύο εἰσέτι φρούρια κατέχονται παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τοσοῦτον στενῶς εἶνε πολιορκημένα, ὥστε ἐλλείψει τροφῶν θέλουσιν ἀφεύκτως παραδοθῆ. Ὡσαύτως ἐν τῷ λιμένι ἀπεκλείσθη ὁ Δζαφέρ-βέης μετὰ 13 πλοίων. Ἐκ Βενετίας ἐγνώσθη ὅτι κατεβυθίσθησαν ὑπὸ δύο ἡμετέρων πλοίων παρὰ τῷ στομίῳ τῆς Ἀδριατικῆς ἐκ τῶν δώδεκα Ὀθωμανικῶν πλοίων ὀκτώ, καὶ ἐπυροπολήθησαν πέντε πλοῖα τοῦ Δζαφέρ-βέη ἀποπειραθέντα νὰ διασπάρωσι τὴν γραμμὴν τῶν ἀποκλεισάντων τὴν ἐν λόγῳ μοῖραν ἡμετέρων πλοίων· βεβαιοῦται ὡσαύτως ὅτι ὁ κόμης Ἀλέξιος Ὁρλόβ ἐξώπλισε πέντε τάγματα τακτικοῦ στρατοῦ, ἐν ἐκ Κερκλήνων, ἐν ἐκ Ζακυνθίων, ἐν ἐξ Ἀλβανῶν² ἐν ἐκ Σπαρτιατῶν καὶ ἐν ἐκ τῶν λοιπῶν Πελοποννησίων· ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ κόμητος καθ' ἐκάστην οἱ ἄνδρες οὗτοι γυμνάζονται. Ἐπὶ τέλους εὐελπιστοῦσιν ὅτι τῇ θεῇ ἀρωγῇ λίαν προσεχῶς θὰ συμβῆῖ σπουδαιότερόν τι.

ΚΔ' — Τῷ αὐτῷ.

Αὐτόθι 4|15 Αὐγούστου 1770.

Ἀγγέλλεται ἡ πρώτη ναυμαχία μεταξὺ τοῦ ὑποναυάρχου Ἐλφινστῶνος καὶ τῆς ὀθωμανικῆς μοίρας παρὰ τὸ Ναύπλιον. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ἃς ἔλαβον οἱ ἐν Βιέννῃ οἰκοῦντες Ἕλληνες τὴν 5 Ἰουλίου κατεστράφη ὅλοσχερῶς ὁ ὀθωμανικὸς στόλος. Οἱ Ῥῶσοι δισχίλιοι ἐν συνόλῳ μετὰ 10 τηλεβόλων ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ῥάφτη ἐνθα κατατροπώσαντες τὸ ὀθωμανικὸν σῶμα ἐγένοντο κύριοι τριῶν χιλιάδων κοιλῶν σίτου καὶ πληθῆος κτηνῶν. Ἡ λεία αὕτη ἐκανοποίησε τὴν ἐπισθητὴν ἔλλειψιν τῶν ζωοτροφιῶν. Ἀπαντες οἱ Ἕλληνες ἐξ Ἀθηνῶν, Κορίνθου καὶ λοιπῶν γειτνιαζουσῶν χωρῶν ἀπῆλθον ἔνοπλοι εἰς τὰ ὄρη. Ἐν τούτοις ὁ βεζῖρης διέταξεν αὐστηρῶς ταῖς στρατιαῖς αὐτοῦ νὰ μὴ ἐνοχλῶσι τοὺς Ἕλληνας καὶ λοιποὺς χριστιανούς.

¹ Ὁρλόβ.

² Προδήλιος Ἡπειρωτῶν.

ΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΕΝ ΜΑΔΕΡΑ *

Ὁ Οὐλιέλμος τῇ Ἑμμᾷ.

Ἐν Λονδίῳ τῇ 15ῃ Ἰανουαρίου 18...

Διατί σιωπᾶς, Ἑμμᾷ; Διατί εἶσαι τόσον σκληρὰ. Ἐγεννήθης ἴσως ἐν Ἰσπανίᾳ; Διαρρέει ἴσως διὰ τῶν φλεβῶν σου τὸ αἷμα τοῦ ἀγίου Δομινίκου; Φόβουσόν με, πρὸς Θεοῦ, διὰ μιᾶς· ἐκάστη ἔς τῆς καρδίας μου αἰσθάνεται σπασμούς, ὅλαί αἱ τῆς ψυχῆς μου δυνάμεις πάσχουσι· ὀδύνη εἶνε πᾶν ὃ τι σκέπτομαι, οὐδέποτε ἤθελον πιστεῦσαι ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ταλαιπωρηθῇ τοσοῦτον καὶ νὰ μὴ ἀπαυδήσῃ. Δικαίως ἔλεγεν ὁ Βύρων ὅτι τὸ ἄλγος καὶ ἡ ὀδύνη εἶνε τὸ ἥμισυ τῆς ἀθανασίας αὐτοῦ.

Ὁ λιμὸς κορέννυται, ἡ χαρὰ κορέννυται, ἡ ἐργασία ἀπαυδᾷ, ἡ σκέψις ἀναπαύεται, ἡ φιλοδοξία ἡσυχάζει, ἡ πλεονεξία κοιμάται, ἡ εὐφυΐα ἐπίσης· ἀλλὰ τὸ ἄλγος οὐδέποτε κοιμάται, οὐδέποτε ἀναπαύεται, οὐδέποτε κατακορέννυται· ἀλλ' ὡς Φοῖνιξ τοῦ ἀρχαίου μύθου ἀναγεννᾶται ἐκ τῆς ἰδίας τέφρας καὶ ὅταν τὰ νεῦρα δὲν ἀρκῶσιν εἰς τοσαύτην βάσανον, τὸ μὲν ἄλγος μεταβάλλει μορφήν, διαμένει δὲ σκληροτέρα καὶ νέα ἡ βάσανος. Μετὰ τὴν δάκνουσαν ἐργίην, αἰσθάνομαι τὸν διὰ τῶν δυνάμεων του συλλαμβάνοντά με σπαραγμὸν, μετὰ τὸν σπαραγμὸν τὴν ἀπελπισίαν, μετὰ τὴν ἀπελπισίαν τὴν πικρίαν, μετὰ τὴν πικρίαν τὴν ἀθυμίαν καὶ μετὰ ταῦτα ἐκ νέου τὸν σπαραγμὸν καὶ τὴν βάσανον, τὸν αἰματορροφόν, τὸν καταναλίσκοντά μοι τὸ τῆς καρδίας αἷμα, τὴν ταραχὴν τρομεροῦ ὄνειρου καὶ πάντοτε ἄβυσσον σφοδροῦ, ἀπεριόριστου, αἰωνίου πεπηγότος, ἀδυσωπότητος ἄλγους.

Καὶ σὺ εἶσαι ὁ δῆμιος τοσαύτης βεσάνου καὶ σὺ ἡ μόνη ἐννοοῦσά με δύνασαι νὰ φαντασθῆς ὅποιον εἶνε τὸ ἄλγος μου. Σὺ δὲν κχιστᾶς ἐνὰ μόνον ἄνθρωπον πάσχοντα, ἀλλὰ δύο γενεάς... σὺ τὸ γινώσκεις.

Ὁ ἔρωσ συνέδεσεν ἐν ἐμοὶ δύο γενεάς, δύο εἰμαρμένους, δύο κόσμους. Ἡ μήτηρ μου ἦτο Ἰταλίς, ὁ πατήρ μου Ἄγγλος, δύο λίαν διάφοροι χαρακτῆρες, ἐξ ὧων ποτὲ ἡ φύσις ἔπλασεν καὶ ὁ ἔρωσ, ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἀλχημιστῶν, ἤνωσεν αὐτάς καὶ ἐγὼ αἰσθάνομαι δύο φύσεις, δύο κόσμους σκέψεων, παθῶν, χαρᾶς καὶ πόνων. Αἰσθάνομαι ἐκάστοτε τὸν Οὐεσοῦβιον καὶ τὴν ὀμίχλην τοῦ Λονδίνου καὶ σὺ μειδιῶσα πλέον ἢ ἀπαξ μὲ ὠνόμασες ἠφίστειον ἢ ὀμίχλην, καθόσον ἐν ἐμοὶ ὠμίλει ὁ Ἰταλικὸς ἢ Ἀγγλικὸς χαρακτῆρ. Οὐδέποτε ὡς νῦν, ἠσθάνθην τί σημάζει νὰ ἔχη τις διπλὴν φύσιν. Τὰ θερμὰ αἰσθήματτα, ἡ φλέγουσα φαντασία μὲ ἐξάπτουσι μετὰ τα-

* 16. σελ. 49 καὶ 129.

χύτητος ἀστραπῆς, αἰσθάνομαι ὅτι ὁ Μονγιβέλλης καὶ ὁ Οὐεσουόβιος κἀουσι διὰ μιᾶς ἐν ἐμοί, παρκατηρῶ καὶ ψηλαφῶ ἐμαυτὸν, νομίζων ὅτι τοσούτη φλῆξ φθείρει τὸ ἀσθενές καὶ λεπτόν μου σῶμα· πάσχω, χαίρω καὶ αἰσθάνομαι ὡς τὰ τέκνα τῆς γῆς ἐκείνης, ἥτις παρήγαγε τὸν Δάντην, τὸν Λεοπάρδην, τὸν Μακιαβέλλην καὶ τοὺς Βοργίους· ἀλλὰ τὰ αἰσθητάματα δὲν μὲ καταβιβρώσκουσιν, οὐδὲ ἡ φαντασία μὲ φθείρει· ἐν τῷ κρατηρί μου οὐδέποτε εἶδον τὴν τέφραν, ἀλλὰ πάντοτε τὸ φλέγον πῦρ. Θεωρῶ ἐμαυτὸν ὡς ἄνθρωπον ἐξ ἀμιάτου ἀείποτε εὐρισκομένου μεταξὺ τῶν φλογῶν καὶ οὐδέποτε φθειρομένου. — Ἐν τῷ μέσῳ τῆς παραφροσύνης ὁ Ἄγγλος δὲν θνήσκει, οὕτω καὶ ἐγὼ διατηροῦμαι μετρῶν τοὺς παλμούς· τῆς καρδίας μου καὶ βιάζων τὴν θέλησιν ἵνα σβέσῃ τὸ πῦρ, καὶ ὁ ἄνθρωπος τῶν πράξεων καὶ ὁ ἄνθρωπος τῶν αἰσθημάτων ἀναπνέουσιν ἁμοῦ, συναγωνίζονται καὶ συμπάσχουσι.

Καὶ μετὰ τὴν παραφροσύνην, ὅτε ὁ τῆς μεσημβρίας ἄνθρωπος φθαρεὶς ὑπὸ τῶν φλογῶν κοιμάται καὶ ἀναπύεται, ὁ Ἄγγλος ἐγείρεται ζωηρότερος, δραστηριώτερος, ἐκκεντριώτερος ἢ ἄλλοτέ ποτε, ἀνανεῶν τὸ πᾶθος καὶ ἀνακουφίζων τὸ ἄλγος. Αἰσθάνομαι ὡς Ἴταλός, ἐνεργῶ ὡς Ἄγγλος καὶ ἐὰν τὸ ἀεικίνητον ὑπάρχει καὶ ἐὰν ἡ αἰώνιος κόλασις δὲν εἶνε ὄνειρον εὐρίσκονται ἐν ἐμοί ἀμφοτέρω ταῦτα.

Ἡ φύσις, ἡ δοῦσα τὰ ἡφαίστεια τῇ Ἰταλίᾳ ἔδωκεν αὐτῇ καὶ τὸν εὖοσμον ἄνεμον τῶν πορτοκαλλεῶνων, ἡ φύσις ἡ δοῦσα τῷ τροπικῷ τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ Ἀραβίου καὶ τὰς ἡδονὰς τῆς γυναικωνίτιδος, ἔδωκεν αὐτῷ καὶ τὸν μακρὸν ὕπνον καὶ τὴν μακαρίαν χάσμην, ἀλλ' ἐγὼ ἔχω τὸ ἡφαίστειον καὶ τὴν οὐμίχλην, ἔχω τὴν ἐπίτασιν καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἄλγους. Διατὶ ὁ ἔρωσ ἐπιτρέπει ἐκυτῷ τὰ σκληρὰ ταῦτα παίγνια; Νὰ συνδέῃ τὴν λευκὴν ἄρκτον μετὰ τῆς τίγριδος, τὴν ἄκανθην μετὰ τοῦ ῥόδου, τὸν πάγον μετὰ τοῦ πυρός;

Ἐνῶ ἐγὼ πάσχω ἐκ σφοδροῦ ἄλγους, ὅπερ ἔδει νὰ σβεσθῇ ἐν τῷ κλαυθμῷ καὶ ἐν τῇ παραφροσύνῃ, ἡ τοῦ Ἄγγλου θέλησις θέλει νὰ ὑποτάξῃ τὸ ἄλγος, νὰ δώσῃ αὐτῷ μορφήν ὑψηλῆς σκέψεως, νὰ μεταβάλῃ τὴν βάσανον εἰς τέχνην καὶ εἰς τὰ πάλλοντα καὶ σπαρκαττόμενα σπλάγγχνα νὰ ἀνεύρῃ τὸ ὠραῖον.

Ἐμμη, Ἐμμη, σὺ ἔνοσεῖς ταῦτα πάντα, σὺ θὰ ἠδύνασο νὰ μὲ διδάξῃς, σὺ θὰ ἠδύνασο νὰ εὕρῃς τὸ μυστήριον, ὅπως διατάξῃς τὰς δυνάμεις ταύτας ὥστε νὰ μὴ ζῶ παραδόξως, ἀλλ' ὠφελίμως καὶ καλῶς. Ἐμμη, διατὶ θέλεις νὰ γείνης αὐτόχειρ, διατὶ θέλεις ν' αὐτοκτονήσῃς;

Σὺ τὸ αἰσθάνεσαι, δὲν μεγαλοφρονῶ. Αἱ ψυχαὶ ἡμῶν εἶνε συνδεδεμέναι αἱ καρδίαι ἡμῶν πάλλουσιν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ἡ πνοὴ τῆς ψυχῆς σου ζητεῖ τὴν ἰδικήν μου· φονεύουσα τὸν Οὐιλιέλμον, φονεύεις σὲ αὐτὴν. Διατὶ θέλεις ν' ἀποθάνῃς, τοσοῦτον νέα, τοσοῦτον εὐμορφος, τοσοῦτον προσφιλής;

— Διατὶ θέλεις νὰ φονεύσῃς δύο πλάσματα ἄτινα συνδεδεμένα θὰ ἦσαν τόσον εὐτυχῆ, θὰ ἠλόγουον τὴν ὥραν τῆς γεννήσεως αὐτῶν, τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ τὸν πλάσαντα αὐτοὺς Δημιουργὸν χάριν ἀλλήλων; Ποῖος εἶνε ὁ λόγος, ποῖον εἶνε τὸ μυστήριον τὸ ἐξηγοῦν τὸ φρικαλέον τοῦτο ἔγκλημα; — Ἐγὼ γίνομαι δεισιδάιμων, νομίζω ὅτι εὐρίσκουμαι ἐν τῷ ψυχρῷ καὶ ὑγρῷ ἄντρῳ ἀοράτου Σιδύλλης, νομίζω ὅτι αἰσθάνομαι τὴν φρικίαν καὶ περιμένω παρὰ μαντικῷ λόγῳ τὴν ἀπόφασιν τῆς εἰμαρμένης μου. Ὑπάρχει λοιπὸν ἡ εἰμαρμένη, ὑπάρχει λοιπὸν ἡ φαρμακεύτρια, ἡ μαγεία καὶ τὰ μυστήρια, ἡ ἀδυσώπητος σιωπὴ τοῦ νεοῦ καὶ ὁ λόγος ὁ φονεύων ἄνευ κρίσεως; ὑπάρχει λοιπὸν τὸ ἀόρατον ζῆφος τῆς εἰμαρμένης, ὅπερ ἄνευ δικαίωματος καὶ λόγου καταπίπτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ καθιστᾷ τὸν κυνικὸν μειδιῶντα, καταρώμενον τὴν ζωὴν, τὴν πρόνοιαν, τὸν Θεόν;

Διατὶ δὲν καθίσταμαι παράφρων; Διατὶ δὲν δύναμμι ν' ἀποθάνω; Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἤμην ὁ ἐνδεέστατος, ὁ ἀτυχέστατος, ὁ μάλιστα δυσκαταφρόνητος τῶν ἀνθρώπων, εἶμαι καὶ ἐγὼ ἄνθρωπος καὶ σὺ γυνή, ἥτις πρέπει νὰ προσφέρῃ τὴν χεῖρα εἰς τὸν πᾶσχοντα, τὸν τοσοῦτον πᾶσχοντα. — Θάψουσιν ἄπαξ ἔτι τὸ θῦμά σου, πρὶν ἢ παραδώσῃς αὐτὸ εἰς τὸν δῆμιον, ἀπότεινον ἄπαξ ἔτι αὐτῷ τὸν λόγον.

Δὲν ζητῶ ἔρωτα, μόνον τὴν ἐλεημοσύνην μιᾶς λέξεως. Παρῆλλον τρεῖς ἡμέραι, ἀφ' ὅτου σοὶ ἔγραψα· ἔνοσεῖς, Ἐμμη, τί σημαίνουσι τρεῖς ἡμέραι; Τρεῖς ἡμέραι καὶ τρεῖς νύκτες· ἐβδομήκοντα καὶ δύο ὥραι, ἀφ' ὅτου ἀνεγνων χάρτην ὑπογεγραμμένην ὑπὸ σοῦ ἐν ᾧ μοι ἔλεγες ὅτι δὲν δύνασαι νὰ γείνης σύζυγός μου! Οἱ νεώτεροι νόμοι καταγινώσκουσι μὲν εἰσέτι τὴν θανατικὴν ποινὴν, ἀλλ' ὁ καταδικασθεὶς ἀκούει ἀναγινοσκομένην τὴν ἀπόφασιν, καὶ μκνθάνει ἐξ αὐτῆς τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου του· καὶ σὺ μὲ μετὰ χειρὶ ζῆσαι χεῖρον ληστοῦ, χεῖρον πατροκτόνου; Παρῆλλον τρεῖς ἡμέραι ἀφ' ὅτου ἔλαβες τὴν ἐπιστολήν μου, καὶ ἠδυνήθης νὰ σιωπήσῃς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας; Δὲν εἶσαι λοιπὸν γυνή; . . . Ἡ κάλλιον δὲν εἶσαι ἄνθρωπος; Βεβχίως θὰ ἀπέθανες δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ζῆς, γινώσκουσα ὅτι ὀλίγα βήματα μακρὰν σου, ὅτι πρὸ τῆς οἰκίας σου, πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ κήπου σου κατασπαράσσεται ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅπερ ἀνῆκει εἰς σέ, εἶνε μέρος τῆς ψυχῆς σου, ὅτι ἀποθνήσκει ἐκ τοῦ φύχους καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει αὐτῷ τὴν θύραν, ἵνα τὸ θερμάνη. Βεβχίως θὰ ἀπέθανες Ἐμμη. Εἶμαι θρασύς ἴσως, ἀλλὰ ζητῶ ὡς εὐσπλαγγίαν ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς σου, ὃν πάντοτε ἀναφέρεις καὶ ὃν ἐγὼ μισῶ, ὡς μισῶ σέ καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ σύμπαν. . . Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς σου μίαν λέξιν. . .

Ἡ Ἐμμη τῷ Οὐιλιέλμῳ.

Ἐν Λονδίῳ τῇ 16 Ἰανουαρίου 18. . .

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς μου, ὃν μισεῖς, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς μεῖ ἔρωτός σου,

λησμονητόν με Ουίλιέλμε. Δέν γινώσκεις ὅτι καὶ ἐγὼ πάσχω, ὅτι καὶ ἐγὼ καταρῶμαι τὴν τύχην, τὴν εἰμαρμένην ἐκείνην, ἣτις δέν εἶνε φανταστικὸν ὄνειρον, ἀλλ' ὑπάρχει πράγματι καὶ ἴσταται ὑπεράνω ἡμῶν, εἶνε ἰσχυροτέρα ἡμῶν; Ἀλλὰ τὸ καθήκον ὑπάρχει πρὸ ἡμῶν, ἢ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ ὑπάρχει πρὸ ἡμῶν καὶ εἰς αὐτὴν ὀφείλομεν νὰ θυσιάσωμεν δάκρυα καὶ τὸ πᾶν. Τὸ ἐφήμερον πλάσμα δέν δικαιοῦται νὰ σβέσῃ τὸν ἥλιον, ὅπως θερμυνθῆ.

Λησμονητόν με, Ουίλιέλμε, ἐκπληρῶν οὕτω καθήκον, ἐκτελῶν γενναίαν, εὐγενῆ, μεγάλην πρᾶξιν καὶ συγχρόνως δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐκπληρῶ καὶ ἐγὼ αὐτὴν μετὰ σοῦ. Καθ' ὅλον τὸν βίον θὰ συνδέσῃ ἡμᾶς δεσμὸς ἱεροῦ καθήκοντος, ἀλλὰ πλέον οὐ. Ἐνθυμοῦ ἐνίοτε καὶ τὴν Ἐμμαν σου, ἀλλ' ἀγάπησον ἄλλην γυναῖκα· λησμονητόν με μάλιστα. Τὸ πᾶν τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶνε ὁ ἔρωσ, ὑπεράνω αὐτοῦ ἴσταται τὸ καθήκον, ὑπεράνω αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἀρετὴ, τὸ μεγαλεῖον τῆς θυσίας καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ὅλα τὰ πλάσματα ἀγαπῶσιν, ὅλα τὰ πλάσματα φλέγονται ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ ἔρωτος· ἀλλ' ὁ ἀνθρώπος μόνος δύναται νὰ σβέσῃ αὐτόν, ὅπως καταστῆ εὐγενῆ καὶ μέγας.

Σβέστον τὸν Οὐεσοῦβιον, Ουίλιέλμε, καὶ γεῖνε πάλιν Ἄγγλος. Καὶ ἐγὼ δέν πάσχω ὀλιγώτερον σοῦ ἀλλὰ δύναμι νὰ κρατήσω ἐμχυτὴν, γινώσκω νὰ σπογγίζω τὰ δάκρυα, ἵνα μὴ πέσωσιν ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου καὶ ἀνάψωσιν ἐν σοὶ πῦρ, ὕπερ θέλει ἐξ ἄπαντος σέ φθείρῃ, καλέμου φίλε. Ἐγὼ εἶμαι κατὰ πάντα Ἄγγλις καὶ γινώσκεις τοῦτο καλῶς, καὶ ἐπὶ τέλους Ουίλιέλμε μου πάντοτε ὑπέφερον, ἔχω πεῖραν τῆς δυστυχίας καὶ σὺ ἐπαίνιστασαι κατ' αὐτῆς, διότι τοῦτο εἶνε τὸ πρῶτον κακόν, ὅπερ πάσχεις· εἶνε μέγα, ἀτελεῦτητον Ουίλιέλμε μου, τὸ γινώσκω, Ουίλιέλμε μου, ὅπόσον εἶνε σφοδρόν· ἀλλ' ἐγὼ ἤδη πρότερον καὶ μυριάκις ἔκλαυσα καὶ ἐπὶ ἔτη ὑπέφερον, διὸ ὁ βίος μου μοὶ φαίνεται ἤδη λίαν μικρός.

Ἀλλὰ τὸ ἄλγος τοῦτο εἶνε τὸ μέγιστον πάντων· με καταθλίβει, μοὶ ἀφαιρεῖ ἀπάσας τὰς δυνάμεις, με φονεύει. Δέν σοι ἀρκεῖ, Ουίλιέλμε, ὅτι σοὶ ὀμιλῶ οὕτω; Δέν ἀρκεῖ εἰσέτι; Ἐπιθυμεῖς ἀκόμη καὶ ἄλλα νὰ μάθῃς; Ἐγὼ αὐτὴ δέν ἠσθάνθην τὸ θάρρος νὰ παλαίσω καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ἐκείνας ἡμέρας τῆς σιωπῆς, καθ' ἃς ἡ φαντασία σου με παρίστα ὅπως διατεθειμένην νὰ σε βρασάνισω, ἐζήτουν, ἐπεκαλούμην μεγαλοφώνως συμμάχους. Ἡ καλὴ θεὸς μου ἔκλαυε μετ' ἐμοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἐνθαρρύνσεως ἐκείνης, ἣν ἐγὼ παρ' αὐτῆς ἐζήτουν. — Μετὰ δύο ἡμέρας δακρύων, Ουίλιέλμε μου, ἀνέλαβον τσακύτην δύναμιν, ὅση ἤρκει ἵνα μεταβῶ πρὸς τὸν γέροντα ἱατρὸν τοῦ πατρός μου, ὃν οὗτος μοὶ παρήγγειλεν νὰ συμβουλευώμην κατὰ τὰς σοβρωτάτας τοῦ βίου στιγμᾶς. Καὶ λοιπὸν ὁ καλὸς οὗτος γέρον, διελθὼν πρῶτον ὀλόκληρον ἡμέραν μετ' ἐμοῦ, μοὶ ἐπέβαλε ν' ἀναχωρήσω ἐξ Ἀγγλίας. Καὶ ὅταν σὺ θ' ἀναγνώστῃς ταύτην

τὴν ἐπιστολήν, θὰ εὐρίσκωμαι ἤδη ἐπὶ τῆς ἡπείρου. Μοὶ ἐρωτήσῃς ποῦ θὰ διευθύνω τὰ βήματά μου καὶ τὸν πόνον μου. Ἄφες μόνον εἰς τὴν οἰκίαν μου γραμμὴν λέγουσάν μοι ὅτι με ὑπακούεις, ὅτι θὰ ζήσῃς, ὅτι θὰ καταβάλῃς πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα με λησμονήτῃς, ἵνα μεταβληθῇς εἰς ἀδελφόν μου. Καὶ ἔπειτα, Ουίλιέλμε, ὁμοσόν μου, ὅτι δέν θὰ με ἀναζητήσῃς, ὅτι οὐδέποτε πλέον θὰ μοὶ γράψῃς.

Χαῖρε, Ουίλιέλμε μου, μὴ φθείρῃς τὴν νεότητά σου, τὴν ῥώμην σου, τὴν εὐφύιαν σου εἰς ἄγονον ὁδόν, μέλλουσιν νὰ σε ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀπελπισίαν. Ἐκμεθα λίαν ἀσθενῆ πλάσματα, ὅπως ἀγωνισθῶμεν ἐναντίον πάντων. Μὴ γείνη ὁ βίος σου βίατος! Παρατήρησον περίξ, ἰδέ ὅποσα δύσκολα πράγματα δύνασαι νὰ ἐκτελέσῃς, ὁποίας μεγάλας ἀληθείας δύνασαι νὰ κατακτήσῃς· ἐργάσθητι, παρηγόρησον, ἀνύψωσον τοὺς ἐκπεπτωκότας, παραμύθησον τοὺς τεθλιμμένους, σπεῖρε τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀλήθειαν περίξ σου.

Ταῦτα πάντα πρᾶξον πρὸς ἀγάπην μου, πρὸς ἀγάπην τῆς σῆς

ἀδελφῆς Ἐμμας.

Ὁ Ουίλιέλμος τῇ Ἐμμα.

Ναί, Ἐμμα, θὰ ζήσω ἐπειδὴ μ' ἀγαπᾶς, θὰ ζήσω ἐπειδὴ αἰωνίως θὰ με ἀγαπήτῃς, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ σε λησμονήσω, σοὶ το ὀμνῶ σέ μόνην ἀγαπῶ θησαυρέ μου, θεέ μου, τὸ πᾶν μου.

Ὁ Ουίλιέλμος τῇ Ἐμμα.

Ἐν Ἀγίῳ Τεραντίῳ τῇ 20 Ἀπριλίῳ 18...

Ἀδελφὴ μου, κατηγορήσέ με, ἀλλ' ἄκουσον· δέν δύναμι νὰ μὴ σοὶ εἶπω πάραυτα ὅτι εἶμαι ἐνταῦθα πλησίον σου· τοῦτο εἶνε τοιαύτη χαρὰ, ὥστε δέν δύναμαι νὰ κρύψω καὶ νὰ ἀποσιωπήσω αὐτήν. Ὅπου εὐρίσκομαι, βλέπω τὴν οἰκίαν, ἐν ἣ κατοικεῖς, κλειστὰ τὰ παράθυρα, ὅπισθεν τῶν ὀπίμων, σὺ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, διαμένεις ὀνειρώττουσα ἢ στενάζουσα. Μεταξὺ ἐμοῦ καὶ σοῦ δύο μόνον σπιθκιμὴ κήπου ὑπάρχουσι καὶ οἱ κάλαμοι τοῦ κήπου μου, ὠθούμενοι ὑπὸ τοῦ θλακασίου ἀνέμου, θωπεύουσιν ἐρωτύλως τοὺς τοίχους τῆς οἰκίας σου.

Δέν ἐκοιμήθην ὄλην νύκτα. Δέν αἰσθάνεσαι ὅτι ὁ ἀῆρ τοῦ Ἀγίου Τεραντίου ἀπὸ τῆς χθεςινῆς ἑσπέρας εἶνε διάφορος; Αἰσθάνομαι ἐμχυτὸν τοσοῦτον εὐτυχῆ, ὥστε ἀπὸ χθὲς ἑσπέρας μοὶ φαίνεται, ὅτι ἄπαντες θὰ παρατηρήσωσιν ὅτι εἶμαι ὁ εὐτυχέστατος ἀπάντων· καὶ (μὴ γελᾷς) κκτωπτρίστην πλέον ἢ δεκάκις, ἵνα ἴδω ἐὰν ὁ ἀνθρώπος οὗτος ὁ τοσοῦτον ἀγαλλόμενος ἦμην ἐγὼ αὐτὸς πράγματι.

Ἀφοῦ ἐτόλημνα ν' ἀθετήσω τὴν ὑπόσχεσίν μου, τοῦ νὰ μὴ σε ζητήσω, φαίνεται μοι, ὅτι οὐδὲν μέγιστον τούτου ἀμάρτημα ὑπάρχει, καὶ ταλμῶ

εἰσέτι νὰ παραβῶ ἕτερον ὄρκον, τοῦ νὰ μὴ σοι γράψω οὐδέποτε· ἀλλὰ γράφων σοι θὰ εἶχον τοσαῦτα νὰ εἶπω, ὥστε ἀγνοῶ πόθεν ν' ἀρχίσω καὶ ἐν ἐμοὶ διαταράττεται δικιμόνιον, μὴ ἐπιτρέπον εἰς τὴν σκέψιν μου ἀνάγκυσιν. Ἐκάστην δὲ στιγμήν ὑψώνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τοῦ χάρτου, ὅπως ἀτενίσω εἰς τὸ παράθυρόν σου, καὶ αἰσθάνομαι ὅτι ὅλη ἡ ψυχὴ μου περικυκλοῖ τὴν οἰκίαν σου δι' ἀτμοσφαιρᾶς ἔρωτος καὶ θωπεύει αὐτήν, ὡς τὸ προσφιλέστατον καὶ ἱερώτατον αὐτῆς ἀντικείμενον.

Ἄδυνατῶ νὰ περιορίσω τὰς σκέψεις μου ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ χάρτου τούτου, διὸ μόνον ἐπιθυμῶ νὰ μάθης πάραυτα, ὅτι εἶμαι μετὰ σοῦ ἐν Ἁγίῳ Τερεντίῳ· θέλω πάραυτα νὰ με ἐκδιώξῃς μακρὰν σου ἢ θέτουσα τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου, νὰ μοι εἴπῃς μειδιῶσα: «Ἀδελφε Οὐιλίελμος σὲ συγχωρῶ».

Χαῖρε, Ἐμμα, πορεύομαι εἰ; ἀναζήτησίν τινος μέλλοντος ἵνα σοι κομίση τὴν ἐπιστολήν μου ταύτην.

Ὁ Οὐιλίελμος τῇ Ἐμμα.

Ἐν Ἁγίῳ Τερεντίῳ τῇ 20 Ἀπριλίου 18...

Ἐξῆλθον μετὰ τῆς ἐπιστολῆς μου, ἡ καρδία μου σφοδρῶς ἔπαλλε καὶ ἤμην τοσοῦτον τεταραγμένος, ὥστε ἐὰν ἀστυνομικὸς κλητὴρ καθ' ὄδον ἤθελέ μ' ἀπαντήσῃ, θὰ με συνελάμβανε πάραυτα, διακρίνων ἐν ἐμοὶ τὸ πρόσωπον ἀνθρώπου μέλλοντος νὰ διαπραξῇ μέγα τι ἔγκλημα. Καὶ πράγματι δὲν παρέβην τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν;

Διῆλθον πρὸ τῆς οἰκίας σου, ἦτο κεκλεισμένη, ἀπαντα τὰ παράθυρα ἐπ' ἴσης κεκλεισμένα, πάντες ἐκοιμῶντο. Ἔβαινον περὶ τὴν οἰκίαν καὶ ἔνθα ὁ τοῖχος ἀνυψοῦται ἐπὶ πεδινῆς ἀτραποῦ, παρετήρησα πέραξ· μὴ βλέπων δὲ οὐδένα ἐπλησίασα καὶ ἐφίλησα τὸν τοῖχον ἐκεῖνον. Δὲν ἤσθάνθης σὺ τὸ φίλημα. Ἐφυγον, ὡς ἐὰν εἶχον φονεῦσθαι ἀνθρώπον, ἐπὶ ἡμίσειαν καὶ ἐπέκεινα ὄραν τεταραγμένος καὶ κάθιδρως ἔτρεχον διὰ μεμονωμένων δενδροστοιχιῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐλαιῶνων, ὅτε μὲν ἀτενίζων εἰς τὴν οἰκίαν σου ἢ εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε δὲ εἰς τὸν Οὐρανόν· μέχρις οὗ ἡ καταπόνησις τῶν μυῶν μοι παρέσχεν ὀλίγην ἀνάπαυσιν. Ἀχ! πῶς ποτε τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἀνθρώπου σῶμα δύναται νὰ περικλείσῃ ἐν ἑαυτῷ τοσοῦτον πῦρ, τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν, τοσαύτην ζωὴν, ὀλόκληρον κόσμον χαρᾶς, ἀγωνιζόμενον ἐναντίον ἐτέρου κόσμου ἀληθδόνων;

Ἐπανῆλθον εἰς τὸ χωρίον διὰ τῆς παραθαλασσίου ὁδοῦ, ἐβάδιζον λίαν ἐσπευσμένως ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ ἑτερόπῃν βλέπων τὰ ὑπὸ τῶν βημάτων μου καταλειπόμενα ἔγνη ἐπὶ τῆς λεπτοτάτης ἄμμου ἐξαλειφόμενα ὑπὸ τοῦ ὁροσεροῦ καὶ λευκοῦ ὕδατος τῆς θαλάσσης, ἥτις ἐφαίνετο ὡς εἴ ἤθελε ν' ἀσπασθῇ τοὺς πόδας μου. Ὅποια γοητεία ἐλάσει ἀπαντας τοὺς

ἀνθρώπους ἐπὶ τῆς στενῆς αὐτῆς παραλίας, χωριζούσης τὴν ξηρὰν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, τὸ πεπερασμένον ἀπὸ τοῦ ἀπείρου, τὴν ἐρήμερον ζῶν ἀπὸ αἰωνίων ὀνείρων, ἐλπίδος καὶ πόθων!

Ἠρώτησα ἐὰν ἐν Ἁγίῳ Τερεντίῳ ὑπῆρχε ταχυδρομεῖον· ὄχι μοι ἀπεκρίθησαν καὶ ὅτι ὤφειλον νὰ κομίσω τὴν ἐπιστολήν εἰς *Lerici*· οὐδὲν ἕτερον μέσον ὑπῆρχεν εἰμὴ νὰ ζητήσω ἀγγελιαφόρον. Εὗρον αὐτὸν καὶ καθίσας ἐπὶ τοιχίσκου, περιέμενα τὴν ἐπάνοδον τοῦ γυμνόποδος μικροῦ ἀλιέως, ὃν ἀπέστειλα μετὰ τῆς ἐπιστολῆς μου. Δις ἐνόμισα ὅτι ὁ ὠροδείκτης δὲν ἐκινεῖτο καὶ ἐπλησίασα τὸ ὠρολόγιον εἰς τὸ οὖς μου· εἶτα δὲ ἀδημονῶν ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἔπαιζον μετὰ τῶν μικρῶν ριζῶν ἡδυόσμου, ἐφ' ὧν ἐκάθισα καὶ αἴτινες εὐδιάζον τὸν πέραξ ἀέρα.

Ἀχ! Ἐμμα μου, ἐὰν ἀνθρώπος μὴ ἐρῶν παρετήρει ἐραστήν, ὀπόσον ἤθελεν εὖρη αὐτὸν γελοῖον! Ὁ ἀλιεὺς ἐπανῆλθε μετὰ τινὰς στιγμάς, χοροπηδῶν ἀπὸ λίθου εἰς λίθον, ἀλλ' εἶχεν εἰσέτι τὴν ἐπιστολήν μου ἀνὰ χεῖρας. Ἐκλείσα ἐκ νέου τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὡς τὰ νήπια πράττουσι, νομίζοντα ὅτι τοιουτοτρόπως δὲν ὀρῶνται ὑπὸ τῶν ἄλλων. Παρὰ τοῦ ἀγγελιαφόρου μου ἔμαθον ὅτι ἡ θύρα ἦτο ἀκόμη κεκλεισμένη καὶ οὐδὲ κωδωνίσκος ἢ ἄλλο τι ὑπῆρχεν, ἵνα ἐξυπνίσῃ τοὺς κοιμωμένους. Ἀλλ' ὁ εὐκίνητος ἀγγελιαφόρος μου δὲν ἠρέσθη εἰς κεκλεισμένην θύραν καὶ ἀνερριχήθη ἐπὶ τῶν κιγκλίδων τοῦ ἰσογείου· ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ αὐτὸ τὸ μαγεῖον ἦσαν κεκλεισμένα, ἔλεγέ μοι οὗτος, καὶ οὐδὲ ἡ γαλῆ ἐφαίνετο. Ἦλθε δρομαίως ἵνα με ἐρωτήσῃ, ἐὰν ἠδύνατο νὰ κρούσῃ τὴν θύραν δι' ἐνὸς λίθου, ὅπως ἐγείρῃ τοὺς κυρίου ἐκείνους, οἵτινες ἐκοιμῶντο *alla risana*... εἶπε μειδιῶν καὶ ποιῶν ζωηροτάτους μορφατισμοὺς διὰ τοῦ μελανωποῦ καὶ ἀκκθάρτου αὐτοῦ προσώπου. Ὅχι, τῷ εἶπον, τὸν νῆχαρίστησα, καὶ ἐπαναπέρων τὴν ἐπιστολήν μου διατίθεμαι νὰ σοι γράψω αὐθις. Ἀχ! ὁ ἔρωσ μετὰβάλλει πράγματι τὸν ἀνθρώπον εἰς παῖδα· ἀλλ' ὁ παῖς εἶνε καὶ τὸ θερμότατον, ἀθώοτατον, τὸ εὐκίνητότατον τοῦ κόσμου πλάσμα. Καὶ εὕρισκω ἐνταῦθα αἰσθανόμενος φλόγα ἐν τῇ κεφαλῇ, ἀλλὰ συγχρόνως ἔχων τὴν κατάλληλον ἡρεμίαν, ὅπως ζητήσω παρὰ σοῦ συγγνώμην, δικαιολογηθῶ, ὑπερασπισθῶ, ἵνα μοι συγχωρήσῃς τὸ ἀμαρτημά μου.

Ἀνεχώρησες ἐκ Λονδίνου καὶ ἐγὼ ἔμεινα ἐν αὐτῷ. Ἰδοὺ ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ ἀλγους ἐκείνου, ὅπερ ἐπὶ τρεῖς μῆνας δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερνήκῃ καὶ πρῶτην καὶ τελευταίαν, ἐλπίζω, φορὰν, μὲ κατέστησεν ἐπίορκον εἰς τὴν ὑπόσχεσίν μου.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας, ὅτε ὁ πόνος τῆς ἀπελπισίας μοι παρέσχε καιρὸν καὶ τρόπον ἵνα σκεφθῶ καὶ ἐπανέλθω εἰς ἑμαυτόν, ἐφεύρον μέσον, ὅπως δυνηθῶ νὰ ζήσω. Μόλις ἐγερθεὶς σοὶ ἔγραψον καὶ ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ὥρας εὕρισκόμενος οὕτω μετὰ σοῦ. Ἐπυτσοῦν τὴν ἐπιστολήν, ὡς εἰ προέκειτο ν' ἀποστειλῶ αὐτήν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον, διέταττον νὰ ἐπισῆξωσι τὸν ἵππον

μου και τυχαίως εισερχόμενος εις τὸν πρῶτον ἐνώπιόν μου πικρυσιαζόμενον κῆπον, παρεδιδόμην ἐντελῶς εις τὸν ἀχαλίνωτον καλπασμὸν τοῦ *Blitz* μου, τρέχων ἄνω και κάτω διὰ τῶν μακρῶν δενδροστοιχιῶν και φανταζόμενος ὅτι θὰ σε συναντήσω και ἐγχειρίσω ἐγὼ αὐτὸς τὴν ἐπιστολήν μου, ἣν πάντοτε μετ' ἐμοῦ ἔφερον. Κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἤμην ὁ μόνος ἵππευς ὅστις ἐπάτει τὸ ἔδαφος τῶν κήπων τοῦ Λονδίνου, και ἡ φαντασία ἐξαπτομένη ὑπὸ τῆς σκέψεως πάντοτε εις ἓν και τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον με' ἡπάτα· ὅτι ἐγὼ ἐντελῶς μεμονωμένος ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἔτρεχον και ἔτρεχον ἐπὶ τῶν πτερυγῶν τοῦ ἵππου μου, ἐπεβιδάζομην εις τὴν ἀκτὴν τῆς Μεσογείου, εὑρισκον τὴν οἰκίαν σου, σὲ ἔβλεπον εις τὸ παράθυρον, σὲ ἔβλεπον μειδιῶσαν, σὲ ἐχαϊρέτιζον. Μετὰ ταῦτα ἀνυψούμην ἐπὶ τῶν ἀναβολέων σὺ ἐξέτεινες τὸν βραχίονα και ἐγὼ σοὶ ἐνεχειρίζον τὴν ἐπιστολήν. Οὕτως ἔβαινον λίαν τεταραγμένος ἐν τῷ ὄνειρῳ τούτῳ, ἐφ' ὅσον ἡ καταπόνησις τοῦ ἵππου μου δὲν με ἠνάγκαζεν νὰ ἀπέλθω οἰκαδε, ἤμην εἰσέτι μετὰ σοῦ.

Ὅτε ἐπανηρόμην οἰκαδε ἤμην τοσοῦτον κεκμηκώς, ὥστε ἠδυνάμην νὰ κατακλιθῶ και διέλθω δύο ἢ τρεῖς ὥρας εις νάρκην και ἀναληγίαν.

Ἐγειρόμενος ἐκ τοῦ ληθαργου ἐκείνου, ὅστις θὰ ἐπεθύμουν νὰ διήρκει καθ' ὅλον τὸν βίον, ἐσκεπτόμην ἐκ νέου, ἀνεγίνωσκον τὴν ἐπιστολήν μου και φανταζόμενος ὅτι ἐγὼ ἤμην σὺ αὐτὴ, ἀπῆντων δι' ἐκτενοῦς ἐπιστολῆς τοῦ Οὐιλιέλμου, ἣν ἐδίπλωνον και ἔγραφον ἐπ' αὐτῆς τὴν διεύθυνσίν μου. Πρὸς σὲ ὀφείλω νὰ εἶπω τὰ πάντα, ἵνα μάθης ὀπόσον σὲ ἀγαπῶ. Πλέον ἢ ἄπαξ ἀπέστειλα εις τὸ ταχυδρομεῖον τὴν ἀπάντησίν σου, ὑπ' ἐμοῦ γραφεύσαν και μεγάλως ἔχαIRON, ὅτε ὁ ὑπνρέτης μου ἔφερεν αὐτὴν μετὰ τῆς σφραγίδος τοῦ ταχυδρομεῖου. Δὲν ἦτο βεβαίως αὐτὸς ὁ βίος, ὃν μοὶ ἐπέβλαπες ἵνα ἄγω, ἀλλὰ δὲν ἠδυνάμην ἄλλως, και ἄνευ τούτου μόνον τὴν αὐτοκτονίαν ἠδυνάμην νὰ φαντασθῶ. Σὺ μοὶ ἔγραψες νὰ ἐργάζομαι, νὰ ἀνυψῶν τούς τεταπεινωμένους, νὰ παρηγορῶ τούς ἀθύμους και νὰ σπεύρω τὴν χαρὰν και τὴν ἀλήθειαν περὶ ἐμοῦ· ἀλλ' ὁ ἀτυχής σου Οὐιλιέλμος τούνοκτιόν, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ ἐν μόνον πρᾶγμα νὰ ἐκτελέσῃ, ν' ἀγαπᾷ σέ, ν' ἀγαπᾷ σὲ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως ἣν παρέχει ἡ ἀπελπισία.

Ὅλίγον κατ' ὀλίγον ὁμως ἡ συνεχὴς αὕτη ἐξαψις, ἐν ἣ εὑρισκόμην, τὸ ζῶηρῶς φαντάζεσθαι κόσμον μὴ ὑπάρχοντα, μοὶ προῦξένησαν εἶδος παραφροσύνης και ἀληθοῦς μανίας, ἐμποιούσης μοὶ τρόμον μεῖζονα τοῦ θανάτου· διότι ἐκ νεαρῆς ἡλικίας ἐφοβήθην μάλλον τὸν θάνατον τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου, ὃν καλοῦμεν παραφροσύνην, ἢ τὸν γενικὸν θάνατον, ὅστις ἐπὶ τέλους οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἄρνησις τῆς ζωῆς, ἄρνησις λίαν οὐτιδανοῦ πράγματος!

Τότε αἴρνης ἀνετινάχθην ὡς τι πολυχρονίως πιεζόμενον μετὰ τὴν ἀφαιρέσειν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ βάρους. Ἐν διαστήματι ὀλίγων στιγμῶν διέκρινα σαφῶς τὴν θέσιν μου, ἠσθάνθην ὅτι ἡ ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἀπομόνωις με' ἠνάγα-

κασαν ἔτι μάλλον νὰ σε ἀγαπήσω, ἐνόησα ὅτι ὁ βίος μοὶ ἀπέβαινε ἄχθος ἀφόρητον, ἀπεριόριστος βάσανος. Εἶχόν σοὶ ὑποσχεθῆ νὰ ζήσω, ἀλλ' ἐξακολουθῶν οὕτω ὡς και πρὸ τριῶν μηνῶν ἔπρακτον. ἤθελον καταστῆ παράφρων και σὺ τοσοῦτον ἀγαθὴ οὐσα δὲν ἤθελες βεβαίως ἐπιθυμῆσαι τοῦτο. Τότε διελογίσθην νὰ σε ἀναζητήσω πανταχοῦ, ὅπως αἰτήσω παρὰ σοῦ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ὑποσχέσεώς μου. Τὸ τοιοῦτον ἦτο σκληρὸν δίλημμα, ἀλλ' ἀφευκτον· δὲν ἔβλεπον μέσσην ὁδόν, δὲν ἠδυνάμην καλλιτέραν ταύτης νὰ ἐπινοήσω.

Ἐν τοῖς λαθυρίνοις τοῦ ἐγκεφάλου, μεταξὺ τῶν ἠφαιστείων τῆς καρδίας μυρίαι και μυρίαι σκέψεις ἐπέρχονται, ἐπιτωρεῖονται, περιερίσσονται, μυρίοι πόθοι οἰκοδομοῦνται και παρέρχονται· ἀλλ' ἐλθούσης τῆς ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος, ἐκάστη οὐμίχλη ἀφανίζεται, ἐκάστη μανία καταπραῦνεται, ἕκαστος σπασμὸς κατευνάσσεται και ἐν τῷ διαφανεῖ πεδίῳ τῆς πράξεως ἐμφανίζεται πρὸ ἡμῶν δίλημμα, τουτέστιν ἡ πάλη δύο ἀρχῶν, δύο παθῶν, δύο ἀτόμων, δύο ἐποχῶν, δύο στρατευμάτων· ἐπὶ τέλους δύο τινά, ὧν τὸ μὲν θὰ νικήσῃ, τὸ δ' ἕτερον ἠττηθήσεται, δύο ζῶντα πράγματα, ὧν τὸ ἕτερον πρέπει ν' ἀποθάνῃ.

Τὸ δὲ δίλημμα ἦτο δι' ἐμέ ἐν μόνον, ἢ νὰ ζήσω μετὰ τοῦ ἔρωτός σου ἢ ν' ἀποθάνω.

Ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ὄνειρων εἰσελθὼν πάλιν εις τὸ πρακτικὸν ἔδαφος, και ἐξαντληθείσης τῆς ἰταλικῆς ποιήσεως, τῆς ἀνγκυζούσης με τοσοῦτον μακνωδῶς νὰ ἐρῶ, ἐπανῆλθον εις τὸν Ἀγγλικὸν χαρκετήρα μου και οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἀμρέβαλον, ὅτι θὰ ἠδυνάμην νὰ σε ἀνεύρω. Σὺ μισεῖς τὸ ψῦχος, τὰς πίτυς, τὰς φακὰς, στέγας τοῦ βορρᾶ, ἄρα μόνον ἐν Ἰταλίᾳ ἦτο δυνατόν νὰ εἴσαι. Ἦμην βέβαιος ὅτι θὰ ἦτο ἐν Σορρέντῳ, ἢ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σπετίης. Δὲν εἶνε ψεῦδος, δὲν εἶνε φαντασία ὅτι ἡ καρδίη προαισθάνεται. Δὲν δύναται τις ν' ἀγαπήσῃ χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐν ἐαυτῷ μέγα μέρος ἢ ἴσως πᾶσαν τὴν ψυχὴν τοῦ ἄλλου, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐν ἐαυτῷ μέρος τῶν σκέψεων αὐτοῦ, χωρὶς νὰ αἰσθάνῃ ἐν τοῖς σπλάγγχοις αὐτοῦ τὸ αἶμα τοῦ ἄλλου. Ἰδοὺ διατὶ ἡ καρδίη ἀναγινώσκει και μντεῦει· διότι ἀναγινώσκει ἐν ἐαυτῇ τοῦθ' ὅπερ ἀντέγραψεν ἐξ ἐτέρου βιβλίου, αἰσθάνεται ἐν ἐαυτῇ συνειδήσειν ἀποσπασθεῖσαν ἐξ ἐτέρως ἀδελφικῆς ψυχῆς.

Ἦλθον εις Σπετίαν, ἀνεζήτησα εις ἕκαστον ξενοδοχεῖον εις ἐκάστην οἰκίαν· χθὲς ἐσπέρας ἔμαθον παρὰ τινος λεμβούχου, ὅτι πρὸ τριῶν ἡδὴ μηνῶν ὠδήγησε δύο κυρίως εις Ἅγιον Τερέντιον, ὧν ἡ μὲν, ἔλεγεν οὗτος, ἦτο ὠραιοτάτη νέα και πάσχουσα· ἡ δὲ, γριῖα, εὐτραφής και κατὰ τὸ φαινόμενον λίαν ἀγαθὴ κυρίως. Σὺ βεβαίως θὰ ἦτο, σὺ μετὰ τῆς θείας σου. Εἶπον πάραυτα τῷ λεμβούχῳ νὰ με ὀδηγήσῃ εις Ἅγιον Τερέντιον· ἀλλ' οὗτος μοὶ ἀπεκρίθη ὅτι πνεόντος σφοδροῦ ἀνέμου, ὤφριλε νὰ συμπα-

ραλάβη σύντροφοι· δὲν ἠθέλησα, αὐτὸς μόνος ὠδήγησεν ὑμᾶς, αὐτὸς μόνος ὤφειλε νὰ ὠδήγησῃ καὶ τὸν Οὐιλιέλμον.

Ἐκάθισα παρὰ τὸ πηδάλιον, τὸ ἰστιόν ἦτο τοσοῦτον ἐξωγκωμένον, ὥστε μικροῦ δεῖν ἀπεσπάρθη, ἰπτάμεθα ἐπὶ τῶν κυμάτων· ἀλλ' ἐγὼ συχνάκις ὑπὸ ἀφαιρέσεως καταλαμβανόμενος πλέον ἢ ἄπαξ διεκινδύνευτα νὰ ρίψω τὸ σκάφος ἐπὶ τῶν σκοπέλων ἢ ν' ἀνατρέψω αὐτὸ ἐπὶ τῶν κυμάτων. Ὁ Γαστάνος δὲν μοι ἐπέτρεψε πλέον νὰ διευθύνω τὸ πηδάλιον, τοῦτο δὲ καὶ ἐγὼ προετίμων. Ἐρρίφθην ἐπὶ τῆς πύργου καὶ ἐκεῖ, κεκλεισμένος μεταξὺ δύο ἰστιῶν, σπιθαμὴν μόνον ἀπέχων ἀπὸ τῶν κυμάτων, ἔνθα ἐφύσα ψυχρὸς ἀνεμὸς καὶ εἰσέδουε μέχρι τῶν ὀστέων μου, ἠδυναμὴν νὰ καταβροχθίσω οὕτως εἰπεῖν, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν πάντα τὸν παράδεισον ἐκείνον χροιοῦν λόφων, σκυθρωπῶν σκοπέλων καὶ πρασίνων πεδιάδων, ὅστις ὀνομάζεται ὁ κόλπος τῆς Σπετίας. Ἠγάπων ἕκαστον φύλλον ἐλαίας, ἕκαστον πέτασον πίτυος· ἠκολούθουν δι' ἐρωτικῶν βλεμμάτων ἕκαστον ἀποσπώμενον μαργαρίτην τῶν ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κυμάτων, ὅπως τρέξῃ ἐπὶ τὸ χεῖλος τῆς ἡμετέρας λέμβου καὶ καταστῆ ἄφικτος· ἐγεύομην μετ' ἀνοικτοῦ στόματος τὸ τῆς θαλάσσης ἄρωμα, ἀπήλαυνον παντοιοτρόπως τοῦ παραδείσου ἐκείνου, διότι ἢ ἡ φωνὴ ἐν ἢ εἶχε κρυφθῆ ἢ ἐμὴ Ἔμμα. Περὶ τὴν δείλην ἐφθάσαμεν εἰς Ἄγιον Τερέντιον, πάραυτα μετέβην εἰς τὸ καφενεῖον τῆς Ἐνώσεως καὶ ἀνευ τῆς ἐλαχίστης προσοχῆς ἠρώτησα περὶ σοῦ, καὶ ἔμαθον τοῦθ' ὑπερ ἐγίνωσκον· ἦδη πάραυτα ἐμίσηθωσα δωμάτιον ἀπέναντι τοῦ δωματίου σου, ἠσθάνθην ἐμυτὸν πρὸς στιγμὴν τὸν εὐτυχέστατον πάντων· ἀλλ' ἢ εὐδαιμονία μου δὲν με κατέστησε παράφρονα, διότι ἠδυνήθην νὰ περιμεῖνω, ἀφ' οὗ εἶδον ἐσπέρως τὸ ὠχρὸν καὶ θεῖον πρόσωπόν σου διὰ τοῦ παραθύρου, ἠδυνήθην ν' ἀνθέξω καὶ διαμεῖνω οἴκοι· διότι εἰς ἀπόστασιν σπιθαμῶν τινῶν ἀπὸ σοῦ εὐρισκόμενος, ἔγνων νὰ καταπνίξω φυσικὴν κραυγὴν «Ἔμμα, Ἔμμα» καὶ ἀπελθὼν ἐκ τοῦ παραθύρου ἐρρίφθην ἐπὶ τῆς κλίνης κρύπτων τὸ πρόσωπον καὶ πειρώμενος οὕτω ν' ἀφαιρηθῶ, ὅπως πρὸς στιγμὴν λησμονήσω αἰτήθημα, δυνάμενον νὰ με φονεύσῃ.

Ὁ ἔρωσ μοι ἐφώνει στεντορίως ἐν τῷ στήθει· ἢ Ἔμμα σου εἶνε ἐδῶ, εὐρίσκειται πλησίον σου· ἠδύνατο ν' ἀκούσῃ τὴν φωνὴν σου, εἶνε ἐδῶ καὶ εἶνε ἰδική σου, διότι οὐδεὶς δύναται τοσοῦτον ν' ἀγαπήσῃ αὐτήν, ὅσον ὁ Οὐιλιέλμος, οὐδεὶς δύναται νὰ καταστήσῃ αὐτήν τοσοῦτον εὐτυχῆ, ὅσον οὗτος.

Ἡ δὲ ἀλαζονεία σου ἐφώνει ἐπίσης ὡς ὁ ἔρωσ. Ἡ Ἔμμα σου ἦτο εἰς τὴν Εὐρώπην, τοῦτο μόνον ἐγίνωσκας καὶ ἢ καρδίκα σου ὠδήγησέ σε ἐκεῖ, ἔνθα εὐρίσκειτο, ὡς περιστερὰν, ἢ τις κλειστοῦς ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποχωρισθεῖσα ἐκ μεμακρυμένων χωρῶν ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἑαυτῆς φωλεάν, ὡς βέλος ἐπιθεξίου κυνηγοῦ, ζητοῦντος ἀσφαλῶς τὴν λαίαν αὐτοῦ,

ὡς ὀφθαλμὸς ζῶντος πλάσματος, καὶ φύλλον ἐντεταφιασμένου φυτοῦ, ἀνευρίσκοντος τὴν ἠλιακὴν ἀκτίνα, ὡς ὁ τῆς ἐρήμου Ἄραψ, ὁ ὀφθαλμὸς ἀνευρίσκοντος τὸ ὕδωρ τῆς ἀπομεμακρυμένης ὁάσεως, ὡς ὁ Οὐιλιέλμος ζητεῖ τὴν Ἔμμα, ὡς ἢ Ἔμμα ἠθέλει εὕρη τὸν Οὐιλιέλμον.

Ἄν νομίζεις, Ἔμμα μου, κατόπιν πάντων τούτων, ὅτι ὁ Θεὸς μὲ ἔπλασε διὰ σέ, δὲν πιστεύεις ἴσως ὅτι εἴμεθα δύο κλάδοι ἀποσπασθέντες ἐξ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ, καὶ ὅτι ἢ ἐλεήμων χεὶρ σου ὀφείλει νὰ ἐνώσῃ καὶ συνδέσῃ αὐτούς, ἵνα ζήτωσιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χυμοῦ, ἀναπνεύσωσι τὸν αὐτὸν ἀέρα καὶ αἰωνίως συνδεθέντες καὶ ἐνωθέντες ζήσωσιν ἐκ μιᾶς μόνης ζωῆς; Πλὴν τούτου δύνασαι νὰ μοι εἴπῃς ἐν μόνον πᾶραυτα δὴλα δὴ ὅτι ἀγαπᾷς ἄλλον. Ἐὰν τοῦτο εἶνε ἀληθές, εἰπέ μοί το, ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἵνα ὑπὸ ἄλλους τελευτήσω πρὸ τῆς οἰκίας σου, πρὸ τοῦ τοίχου ἐκείνου, ἐφ' οὗ πρὸ τινῶν στιγμῶν ἐνετύπωσα φίλημα θερμὸν ὡς ἢ ζωή, πιστὸν ὡς ὁ θάνατος.

Ἡ Ἔμμα τῷ Οὐιλιέλμῳ

Ἐν ἀγίῳ Τερέντιῳ τῇ 20 Ἀπριλίου 18...

Οὐιλιέλμε μου, προσφιλέ μου Οὐιλιέλμε, διατί ἤλθες ἐνταῦθα, Οὐιλιέλμε μου διατί μὲ ἀγαπᾷς τοσοῦτον; Ναὶ θά σοι εἴπω τὰ πάντα, ναί, δός μοι μόνον ὀλίγας ὥρας ἀναπαύσεως, ἵνα λάβω τὸ θάρρος καὶ σοι εἴπω τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ πρὶν ἢ λάβῃς ἐπιστολήν μου, ἔμοσον ὅτι δὲν θὰ ἔλθῃς πρὸς με. Ἐὰν ἠθελον σέ ἴδῃ, ἀδελφέ μου, δὲν θὰ λάβω θάρρος νὰ σοι εἴπω τὸ πᾶν, Οὐιλιέλμε, ὑπόμεινε· τώρα πλέον εἶσαι πλησίον μου· ἢ ἀδελφὴ σου σοι λέγει ὅτι δὲν ἠγάπησεν, εὐδὲ ἀγαπᾷ ἕτερον ὅθεν περιμεῖνον ὀλίγας ὥρας εἰτέτι. Ναί, σοὶ τὸ ὑπόσχομαι, ἐντὸς τῆς ἡμέρας θά σοι γράψω τὸ πᾶν, Οὐιλιέλμε μου. Κορήγησον στιγμὴν ἀνέσεως τῇ σῇ Ἔμμα, ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι ἀγαπᾷ αὐτήν· ἔσο ἐπιεικὴς πρὸς αὐτήν, ἢ τις εἶνε ἀσθενής, ἀτυχὴς καὶ μόλις ἀναλαμβάνουσα ἐκ μακρῶς ἀσθενείας· ἄφες, ὅπως ἀναλάβῃ τὰς δυνάμεις, πάσας τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἵνα σοι εἴπῃ, διατί ἀνεχώρησεν ἐκ Λονδίνου.

Χαῖρε, φίλε, πιστέ μου φίλε.

Ἡ Ἔμμα τῷ Οὐιλιέλμῳ

Ἐν ἀγίῳ Τερέντιῳ τῇ 20 Ἀπριλίου 18...

Οὐιλιέλμε μου, προσφιλέ μου Οὐιλιέλμε, ἔχεις ἀνάγκην νὰ σοι εἴπω διὰ τίνα πάλαι ἢ καρδίκα μου, μετὰ παρέλευσιν τοσοῦτων μηνῶν κοινῆς ἀγωνίας, μετὰ τοσοῦτους κοινούς στεναγμούς, ἔχεις ἀνάγκην λόγων ἵνα μάθῃς τίνα ἀγαπᾷ ἢ ἀτυχὴς σου Ἔμμα; Ἄν γινώσκεις, σὺ αὐτὸς τοῦτο

κάλλιον ἐμοῦ; Ἄλλ' ἢ Ἐμμα δὲν δύναται νὰ γείνη ἰδική σου, οὐδὲ ἄλλου τινὸς ἀνδρὸς κωλύει αὐτὴν ἱερὸς ὄρκος, οὗ ἕνεκα πρέπει νὰ ζήσῃ καὶ ἀποθάνῃ μόνη. Τὸ αἷμά μου εἶνε κατηραμένον, εἶνε ἀτυχῶς προσωρισμένον ἵνα ἐν ἑαυτῇ καὶ μόνῃ σθεσθῇ, καὶ ὁ σὸς καὶ ὁ ἐμὸς ἔρωσ καὶ ἀπασαί αἱ ἀνθρώπιναι δυνάμεις ἐνούμεναι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξορκίσωσι τὴν ἀδυσώπητον ταύτην ἀπόφραξιν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας πρὸ τινων ἐτῶν ἢ Ἐμμα σου ὑπέκυψε, πρὶν ἢ σὲ γνωρίσῃ.

Ἔμμοσά εἰς τὸν πατέρα μου νὰ μὴ καταστῶ οὐδέποτε σύζυγος, ὅτε ἠγνόουν τί ἐστὶν ἔρωσ, καὶ ὅτε ἢ πρὸς τὸν πατέρα ἀφοσίωσις κατεῖχε τὴν καρδίαν μου ὅλην. Ἔμμοσά, νὰ μὴ φέρω ποτὲ ἐπὶ τῶν γονάτων βρέφος, ὅπερ τρυφερῶς ἀτενίζον πρὸς με, ἤθελε μοὶ εἶπῃ μειδιῶν «μητέρα!» ὅτε ἐγὼ ἢ ἰδικὴ ἤμην ὀλίγον μεγαλητέρα βρέφους. Νῦν δὲ γινώσκω τί ἐστὶν ἔρωσ, γινώσκω ὅτι εἶνέ τι ἀνώτερον τῆς ζωῆς, νῦν συμπεραίνω τι σημαίνει τὸ νὰ εἶνε τις μήτηρ· ἀλλ' ἐγὼ οὐδέποτε θὰ γείνω σύζυγος, οὐδὲ μήτηρ, οὐδέποτε θὰ παραβῶ τὸν ὄρκον.

Ἄχ! διατί Οὐιλιέλμε μου, σκληρὰ τύχη σὲ ὠθήσεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μου, διατί με ἠγάπητες, διατί με ἠγάπησες τοσοῦτον; Ἐγὼ μόνη ἤθελον φέρῃ ὅλον τὸ βάρος τῆς δυστυχίης μου, μόνη μετὰ τῆς μνήμης τοῦ πατρὸς μου ὑπερήφανος ὅτι ἐξέπλήρωσα καθήκον, πιστὴ ἀναδειχθεῖσα πρὸς τὴν τέφραν αὐτοῦ καὶ τὴν δσιότητα τῆς ὑποσχέσεώς μου. Διατί ποτε σὲ παρέσυρα εἰς τὸν στρόβιλον τοῦ ἀδυσωπήτου, ἀμεταβλήτου ὀλέθρου μου; Ἄκουσόν μου, Οὐιλιέλμε, καὶ ἰδὲ ὁποῖον δυστύχημα ἐξισοῖ τὸ ἰδικόν μου. Ἄγνοῶ, ἐὰν ἐγεννήθην κλαίουσα, ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἢ παιδική μου ἡλικία ὑπῆρξε συνεχῆς κλαυθμός, ἠῤῥησα θρηνοῦσα, καὶ γυνὴ καταστῆσα ἔχουσα πικρότατα δάκρυα. Ἐξῆσα ἐν τῇ μέσῃ ἀπαύστῳν δυστυχιῶν.

Ἐπαιζον μετὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀδελφῶν μου, εἶχον προσφιλέστατον δωδεκαετῆ ἀδελφὸν Ἰωάννην ὀνομαζόμενον, καὶ ἐν ᾧ δὲν ἠδυνάμην νὰ ζήσω ἄνευ αὐτοῦ, ἠσθένητε καὶ μετὰ ἀσθένειαν μηνῶν τινων ἐτελεύτησε· τὴν δὲ ἀδελφὴν μου Ζεννήν, ἔχουσαν μορφὴν ἀγγέλλου, ἐνθυμοῦμαι ἔχουσαν πάντοτε ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν δάκρυ, οὐδέποτε ἀποξηραινόμενον· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐτελεύτα βραθυμῶν ἰσχυαίνουσα, ὡς τεμάχιον ζακχάρως ἐν τῷ ὕδατι διαλυόμενον.

Κατὰ τὸ λυκαυγὲς τῶν ἀρχαιοτέρων ἀναμνήσεών μου, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡμέραν τινὰ εἶπον τῇ Ζεννῇ: Διατί καθ' ἑκάστην καθίστασαι ὠχροτέρα καὶ ἰσχυοτέρα, καὶ ἢ Ζεννή καταληφθεῖσα ὑπὸ δακρύων ἔδραμε φωνάζουσα εἰς τὸ δωμάτιόν της «Διότι ἀποθνήσκω.» Οὐδέποτε ἐγέλα τις ἐν τῇ οἰκίᾳ μου. Ὅτε οἱ μικροὶ ἀδελφοί μου ἐθορύβουν, ὁ πατήρ μου σοβαρῶς σκυθρωπάζων ἤρχετο, ὥστε θὰ ἐνέπνεε φόβον καὶ ἀνδρείφ ἤρωϊ, καὶ ἐπέβαλλεν ἡμῖν σιωπὴν. Ἀείποτε κατέκειται ἐν τῇ κλίνῃ εἰς τῶν ἐν τῇ

οἰκίᾳ ἡμῶν, ὃν δὲν ἔπρεπε νὰ ἐνοχλήσωμεν. Ὁ ἰατρός τε καὶ τὰ φάρμακα οὐδέποτε ἔλειπον. Καὶ κατὰ τὸ ἀριστον ἐτιωπῶμεν καὶ συνήθως ἐτρώγομεν ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου κρότου.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐπὶ πολλὰ ἔτη πάντοτε ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ἐπενθηφόρουν.

Ἡμεθὰ δώδεκα τέκνα καὶ βλέπεις ἐγὼ μόνη ἐναπέμεινα, ἐγὼ ἢ νεωτέρα, ἣτις γεννηθεῖσα ἐφόνευσα τὴν μητέρα, ἣν καὶ οὐδέποτε ἐγνώρισα. Ἡ θεὸς Ἄννα μὲ ἀνέθρεψε καὶ πολὺ ἀγαπῶ αὐτὴν, διότι μοὶ λέγουσιν ὅτι ὁμοιάζει τῇ ἀτυχῇ μητρί μου.

Καὶ αὐτὸς ὁ πατήρ μου ἠσθένει πάντοτε· αἰείποτε ἔβηχε καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐπὶ πολλοὺς χειμῶνας μετεβαίνομεν ματ' αὐτοῦ εἰς Νίκαιαν τῆς Γαλλίης ἢ εἰς Πίσαν. Ἄλλοτε ποτε μετέβημεν εἰς Ἀλγερίαν, καὶ ἐπὶ τινας μῆνας διεμείναμεν ἐπὶ τινος πλοίου. Ὁ ἠδυνάμην ν' ἀριθμήσω τοὺς λόγους, οὓς καθ' ὅλον τὸν βίον ὁ πατήρ μου μοὶ εἶπεν· ἀλλὰ συχνάκις μ' ἐκράτει ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ ἑκατοντάκις μ' ἐφίλει καὶ διεπέρα τὴν χεῖρα αὐτοῦ διὰ τῆς κόμης μου. Αὐτὸς ὁ ἴδιος μ' ἐκτένιζε καὶ μ' ἐνέδουε, καὶ ἐγὼ ἠγάπων καὶ ἐσεβόμην αὐτόν· ἠσθανόμην τῷ ὄντι πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν. Ὁ πατήρ μου ἦτο τοσοῦτον ἀτυχής, ἔφερον ἐπὶ τοῦ προσώπου τὰ ἴχνη σφοδροῦ πικρομέθους ἄλγους, ὥστε δὲν ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ αὐτὸν χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ οἶκτον μεστὸν ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ.

Δεκαπενταετίς γενομένη, ἐναπέμεινα τῷ πατρί μου ἢ μόνη ἐξ ὅλων τῶν τέκνων του. Ἀπαντες εἶχον τελευτήσῃ ἐκ φθίσεως καὶ ὁ πατήρ μου ἐκινδύνευεν ἐκάστοτε ν' ἀποθάνῃ ἐκ τῆς αὐτῆς νόσου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐναγκαλιζομένη αὐτόν, προσεῖχον πάντοτε νὰ μὴ τον σφίξω τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔφερε πληγὴν, ἣν οἱ ἰατροὶ εἶχον ἀνοιξῆ ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Πολλάκις οἱ ὑπηρέται μὲ παρετήρουν στυγνῶ βλέμματι καὶ μοὶ ἔλεγον μετὰ οἴκτου. «Ἡ δυστυχὴς αὕτη Ἐμμα ἀντέχει καλὰ, φαίνεται ὅσον νὰ μὴ θέλῃ ν' ἀποθάνῃ, ἀλλὰ τίς οἶδε τὸ τέλος.» Ὁ κλαμηπόλος τῆς θείης μου, εἰ καὶ ἐπίσης ἀγαθὴ γυνή, μοὶ ἐγένετο πρόξενος μεγάλης λύπης. Ὁ πατήρ μου μοὶ εἶχεν ἀπαγορεύσῃ νὰ μεταβάνω ἐσπέρας εἰς τὸν κῆπον τῆς οἰκίας, λέγων ὅτι ἢ δρόσος τῆς νυκτὸς ἠθέλεν ἐπισθητῶς μὲ βλάβῃ· ἀλλ' ἐσπέραν τινὰ ἢ σελήνην ἔλαμπεν ὠραιότατα ὀπισθεν τῶν πύλων τοῦ μικροῦ ῥύακος, καὶ ἐγὼ παρεκάλεσα τὴν μίς Μαρὴ νὰ με συνοδεύσῃ εἰς τὸν κῆπον. Ἠδυνήθην νὰ παρακούσω τὸν πατέρα μου, ἀλλ' ἠθέλον νὰ γείνη ἢ Μαρὴ σύμμαχος μου, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀμαρτήματος τούτου. Ἡ Μαρὴ ἐν πρώτοις ἐδίστασεν· ἀλλ' εἶτα καλύψασά με διὰ θερμοῦ ἐπανωφορίου μοὶ εἶπεν. «Ἐπάγωμεν, ὑπάγωμεν, Ἐμμα, νὰ χαρῆς ἐπὶ τέλους τὰς ὑπολειπομένας σου ἡμέρας· καὶ τὰς ἀδελφὰς καὶ τοὺς ἀδελφοὺς σου προσφυλάξωμεν οὕτω, καὶ ὅμως ἀπέθανον· ἐλθέ, ὑπάγωμεν, ὑπάγωμεν, εἰς τὸν κῆπον.»

Ἐκλαυσα τότε πικρῶς, δὲν ἠθέλησα νὰ μεταβῶ εἰς τὸν κῆπον ὅπως

ἶδω τὴν σελήνην, τὰς πίτυς τοῦ ῥύγκου, καὶ εἶπον τῇ Μαρῆ ὅτι ἐπεθύμουν νὰ ὑπαικούσω εἰς τὸν πατέρα, καὶ ὅτι δὲν ἤθελον ν' ἀποθάνω. Ἐκλαυσά καθ' ὄλην αὐτὴν τὴν νύκτα καὶ τὴν ἑπαύριον ἔτι.

Οὕτως, Οὐλιέλμμου, παρῆλθεν ἡ παιδικὴ τῆς Ἐμμάς σου ἡλικία, οὕτως ἔζησα κατὰ τὴν νεότητά, καὶ γυνὴ γενομένη, ἐν τῇ ἡλικίᾳ καθ' ἣν παραδεισιος κόσμος εἰς τὰς λοιπὰς νεάνιδας παρίσταται, μετὰς ποιήσεως καὶ ἐλπίδων, ἐγὼ ἤμην ἤδη ἐθισμένη νὰ ζῶ ἐν λίμνῃ δακρῶν, καὶ βλέπουσα τὴν οικογενεϊάν μου τοσοῦτον ἀτυχῆ, πλέον ἢ ἀπαξ διελογιζόμενη διατὶ ὁ Θεὸς ὑπῆρξε πρὸς ἡμᾶς τοσοῦτον ἀδικός· διατὶ ἡμεῖς μόνοι ἐπέπρωτο νὰ ζήσωμεν ἐντὸς κοιμητηρίου οἴονει ἔχοντες ἀείποτε ἀνεωγμένον δι' ἡμᾶς τάφον.

Ἡ ἀτυχῆς θεία Ἄννα εἶνε ἀγαθὴ, καὶ σὺ γινώσκεις αὐτὴν, Οὐλιέλμμου, ἀγαθοτάτη γυνὴ, παρὰσχούσα ὑπηρεσίας νοσοκόμου εἰς τὴν μητέρα μου καὶ τοὺς ἑνδεκα ἀδελφούς μου. Καὶ ὅμως οὐδέποτε ἔκλαιε, διότι εἶχε τοὺς ὀφθαλμούς αἰωνίως ὑγρούς, ἐρυθρούς, ὡς ἐάν εἶχον ἤδη ἀπαυδήση καὶ ἐξάντληθῆ κλαίοντες· ὅταν δὲ ἠρώτων αὐτὴν, ὅπως ἀνακαλύψω, ὅποιον τρομερὸν μυστήριον ἐπεδάρυνε τὴν οἰκίαν μας, ἀπῆνταν μονοσύλλαβὸν τινὰ λέξιν καὶ πάραυτα ἐνησχολεῖτο εἰς τὸν μάλλον χιτωνίσκον μου καὶ τὰς ὑγράς κνημίδας ἧ τι τοιοῦτον· καὶ ἐγὼ δὲν ἠδυνάμην ν' ἀναπνεύσω ἀπὸ πλεϊότερον τοῦ δέοντος, χωρὶς ἀπκντες νὰ φοβηθῶσι καὶ μοι παραγγεῖλωσι νὰ κατακλιθῶ καὶ καλέσωσι τὸν ἱατρόν.

Καὶ ὅτε μετέβην εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν ὁ πατήρ μου προσεκάλεσε ἕτερον νέον ἱατρόν, τὸν διδάκτορα Θώμ, ὃς ἔκτοτε κατέστη ὁ προσφιλέστατος αὐτοῦ φίλος, καὶ ἦτο ὁ μόνος, ὃν ἔβλεπον μειδιώντα καὶ φέροντα ἀκτινα φωτὸς καὶ εὐθυμίας εἰς τὸν ἔδην τῆς οικογενεϊας μας. Εἰς αὐτὸν ὀφείλω τὰς μόνους παρηγορίας τῆς νεανικῆς μου ἡλικίας.

Ἀπολέσας ὁ πατήρ μου πάντα τὰ τέκνα του, καὶ ἐμοῦ μόνης αὐτῷ καταλιπομένης, παρήγγελε καθ' ἑκάστην τῷ ἱατρῷ νὰ μ' ἐπισκέπτηται, καὶ ἀκόμη δασάκις δὲν ἠθιγνόμην ἐνόηλησίν τινα· ἀλλ' οὐδέποτε ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἱατρός μὲ ἠνώχλει, καὶ κατέληγε πάντοτε διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων : «Ἡ δεσποινὶς Ἐμμά εἶνε λεπτοφυὴς ἀλλ' ὑγιής, καὶ οὐδεὶς φόβος ὑπάρχει.»

Φθινόπωρόν τι ὁ πατήρ μου ἠσθένει μάλλον τοῦ συνήθους καὶ ὁ ἱατρός Θώμ συνεβούλευσεν αὐτόν, νὰ μεταβῆ ταχέως εἰς Μεντόν. Ἀνεχωρήσαμεν, ἀλλ' ὁ ἀτυχῆς πατήρ μου ἦτο τοσοῦτον ἀσθενής, ὥστε ἠναγκάσθημεν πολλάκις νὰ σταματήσωμεν, οὕτως ὥστε ἐδαπανήσαμεν δεκαπέντε ἡμέρας, ὅπως μεταβῶμεν ἐκ Λονδίνου εἰς τὴν Μεσόγειον, Ἐν Μεντόν διῆλθε τὸν χειμῶνα σχεδὸν πάντοτε ἐν τῇ κλίνῃ, καὶ ἐγὼ ὄφειλον νὰ περιπατῶ ἐπὶ τῶν πεδιάδων καὶ τῶν ὀρέων, μόνη μετὰ τῆς παιδαγωγοῦ, ἐπειδὴ ὁ πατήρ μου ἔλεγε πάντοτε, παρὰ τὴν τῶν ἱατρῶν γνώμην, ὅτι ἡ νόσος αὐτοῦ ἦτο μολυσματικὴ, καὶ δὲν ἤθελε νὰ μείνω ἐν τῷ δωματίῳ αὐτοῦ

πλεϊότερον ὀλίγων λεπτῶν· καὶ ὅτε τὴν πρωίαν καὶ τὴν ἑσπέραν ἐδίδομεν αὐτῷ τὸν πρῶτον καὶ τὸν ὑστατον τῆς ἡμέρας χαιρετισμόν, δὲν ἤθελον οὐδέποτε νὰ με φιλήσῃ ἐπὶ τῶν χειλέων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῦ μετώπου.

Ἀήζωντος τοῦ φεβρουαρίου ἔδειξε βελτίωσιν ὀπωσοῦν. Ὁ θεῖος Θώμ ἐλθὼν ἐκ Λονδίνου ἐπέβλε μετὰβολὴν εἰς τὸν τῆς διαίτης τρόπον, ἐνδυναμώσαντα αὐτὸν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Ἐγείρετο καὶ ἐπὶ βικηρίας στηριζόμενος διήρχετο ὥρας τινὰς ἐν τῷ κήπῳ. Ἡ θεία Ἄννα καὶ ἐγὼ μεγάλως ἐχαίρομεν ἐπὶ τῇ βελτιώσει ταύτῃ, ἀλλ' ὅτε ἐπειρώμεθα νὰ καταστήσωμεν εὐθυμον τὸν ἀσθενῆ ἡμῶν, οὗτος ἔσειε τὴν κεφαλὴν καὶ ἐδείκνυσεν ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπελπισίαν, ἐμπνέουσαν ἡμῖν φόβον. Ἡμέραν τινὰ ἐγείρεται ἐνωρίς καὶ διατάττει ἡμᾶς νὰ ἐτοιμασθῶμεν, ὅπως ἐπανέλθωμεν εἰς Λονδίνον. Ἡ θεία Ἄννα καὶ ἐγὼ ἐντρομοὶ κατασταῆσαι διὰ τὴν ἀπερίσκεπτον ταύτην ἀπόφασιν, ἐδράμομεν πρὸς αὐτόν, ὅπως τὸν ἀποτρέψωμεν. Ὁ ἱατρός Θώμ τῷ ἐπέβλε νὰ διαμείνῃ ἐν Μεντόν, μέχρι οὗ αὐτὸς τῷ ἐπιτρέψῃ ν' ἀναχωρήσῃ· ἀλλ' αὕτη ἦτο ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ὁ πατήρ μου παρήκουσε τὸν ἱατρόν. Ἡ θεία Ἄννα ἐφώνει καὶ ἠπεῖλει· ἐγὼ δὲ ῥιφθεῖτα πρὸ τῶν γονάτων τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐναγκαλιζομένη ἐξώρκιζον αὐτόν δι' ἀγάπην μου νὰ περιμείνῃ μέχρι οὗ ἡ ἀτμόσφαιρα θερμανθῆ ὀλίγον, ἵν' ἀναλάβωμεν τὸ ῥιψοκίνδυνον αὐτὸ ταξείδιον. Ἐὰ πάντα εἰς μάτην ἀπέβησεν καὶ ὁ πατήρ μου ἦτο τοσοῦτον ἠρητισμένος, ὥστε ἠγέρθη φωνάζων : «Θέλω νὰ ἀποθάνω ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐπιθυμῶ ν' ἀποθάνω ἐν τῇ οἰκίᾳ μου.» Οὐδέποτε εἶχον ἀκούσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς μου τὸν τόνον ἐκεῖνον, καὶ ἀποσυρθεῖσα ἵνα προετοιμάσω τὰ κιβώτια ἡμῶν ἔκλαυσά ἐπὶ μακρόν, διότι διὰ τῶν λέξεων ἐκείνων ἐνόμισα ὅτι ἀνέγνωτα τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ ἀτυχοῦς πατρὸς μου.

Ἐν δικστήματι ὀκτῶ ἡμερῶν μετέβημεν εἰς Λονδίνον, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ἔφθασεν ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Μόλις εἶδεν αὐτόν ὁ ἱατρός Θώμ καὶ σείσας τὴν κεφαλὴν εἶπεν : «Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἠθέλησε ν' αὐτοκτονήσῃ.»

Πρὸ δέκα ἡμερῶν ὁ πατήρ μου ἔκειτο ἐν τῇ κλίνῃ κατατηκόμενος ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, ὅτε αἵρνης ἑσπέραν τινὰ μὲ προσεκάλεσε. Ἡ ὥρα ἦτο προκεχωρηκυῖα καὶ ἐγὼ ἠτοιμαζόμενη νὰ πλαγιάσω. Εὗρον αὐτὸν μόνον· ἡ λυχνία ἦτο κεκαλυμμένη καὶ κεκρυμμένη. Ὁ πατήρ μου ἐκάθητο ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ μόλις ἐπλησίασα πρὸς αὐτόν ἔλαβε τὴν χεῖρά μου καὶ ἐγὼ τότε ἠσθάνθη ὅτι ἡ ἰδική του ἔφλεγε καὶ ἦτο καθιδρώς. Χωρὶς ν' ἀφήσῃ τὴν χεῖρά μου μὲ παρεκίνησε νὰ καθίσω ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ μοι εἶπε : «Γινώσκεις, Ἐμμά, διατὶ πάντες οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ σου ἀπεβίωσαν ; Γινώσκεις διατὶ ἡ οἰκία μας ἐπὶ τόσα ἔτη ὑπῆρξε νεκροταφεῖον ; . . . Διότι ἐγὼ ἐθανάτωσα πάντα τὰ τέκνα μου.» σπογγίζων δὲ τὸν ἰδρώτα ἐκ τοῦ τοσοῦτον ὄχρου καὶ οἴονει κηρίνου μετώπου διεπέρασε τὴν χεῖρα διὰ τῆς κόμης αὐτοῦ. «Ναί, Ἐμμά μου, ἐφόνευσά

τοὺς ἀδελφούς σου, ἐφόνευσα τὰς ἀδελφάς σου καὶ κατεδίκασα καὶ σέ εἰς ἀτυχῆ βίον.

— Πάτερ, φίλτατέ μοι πάτερ, παρκαφρονεῖς, ἐψιθύρισα.

— Ὅχι, ὄχι δὲν παρκαφρονῶ, ἤμην ἀσθενής, εἶχον ἐν τῷ αἵματι τὸ βλάστημα τῆς ἀσθενείας, ἣτις νῦν μὲ φονεύει καὶ μετέδωσα αὐτὴν εἰς τὰ τέκνα μου καὶ τὰ ἐφόνευσα. Δὲν ἐδικαιούμην νὰ γείνω πατήρ καὶ ἠθέλησα οἰκογένειαν· ὤφειλον μόνος νὰ ὑποστῶ τὴν καταδικὴν τῆς φύσεως, καὶ τοῦναντίον ἐπεθύμησα τέκνα καὶ ἐδηλητηρίκισα αὐτὰ διὰ τοῦ αἵματός μου, τὰ ἐφόνευσα, ἐννοεῖς . . .

Καὶ ὁ πατήρ μου καταληφθεὶς ὑπὸ σφοδρᾶς βηχῆς ἠναγκάσθη ν' ἀναπαυθῆ, καὶ ἐπκνευλιημένως νὰ πῆ, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ὀμιλίαν αὐτοῦ.

— Καὶ σύ, Ἐμμα μου, ἔχεις ἐν τῷ αἵματι τὸ αὐτὸ δηλητήριον καὶ αἰ τῆς ἐπιστήμης προσπάθειαι καὶ τελευταίαι τῆς Προνοίας εὐσπλαγχνία σέ διεφύλαξαν, ἵνα κλείσῃς τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ ἀτυχοῦς πατρός σου, ὅστις ἄνευ σοῦ ἤθελεν ἀποθάνῃ μόνος, μόνος μετὰ τύψεως συνειδότος, ἣτις θὰ λήξῃ μόνον ἐν τῷ τάφῳ· ἀλλὰ σύ, Ἐμμα μου, δὲν δύνασαι νὰ καταστῆς σύζυγος, οὐδὲ μήτηρ. Ὅμοσον, Ἐμμα μου, ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου, ἃν διὰ σέ ἔγραψα, καὶ τὸν ὁποῖον θ' ἀναγνώσῃς μετὰ τὸν θάνατόν μου. Ζῆσον μετὰ τῆς θείας Ἀννης· Ποίησον ὃ, τι θέλεις· ἀφιέρωσον τὸν βίον σου εἰς τὰς τέχνας, εἰς τὰ ταξίδια, εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν, τὴν θρησκείαν· σοὶ ἐπιτρέπω τὰ πάντα, ἀλλ' οὐδέποτε, οὐδέποτε νὰ καταστῆς σύζυγος. Μοὶ τὸ ὀμνύεις Ἐμμα; . . . μόνον διὰ τοῦ ὅρκου σου τούτου ἀποθνήσκω ἡσυχος.

Ἐγὼ ἔκλαιον καὶ κατέπνιγον τὸν κλαυθμόν, ἵνα μὴ λυπήσω τὸν πατέρα, οὐδὲν ὅμως ἐξ ὧν τούτων ἐνόουν. Ἐνόουν μόνον ὅτι λέξις μου ἠδύνατο νὰ παρηγορήσῃ τὸν ψυχορραγοῦντα πατέρα, ἀλλ' οἱ λυγμοὶ καὶ τὰ δάκρυα μ' ἐμπόδιζον νὰ ὀμιλήσω.

— Ἀλλ' ὅμοσον λοιπόν, Ἐμμα μου, ὅμοσον, ἀποθνήσκω, δὲν δύναμαι νὰ περιμείνω.

Ὁ πατήρ μου ἤσθημινε φρικτῶς.

— Ναί, ὀμνύω, πάτερ μου, ὀμνύω.

— Ὅμοσον ἐν ὀνόματι τῆς μητρός σου, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρός σου.

— Ναί, πάτερ, ὀμνύω ἐν ὀνόματι σοῦ, ἐν ὀνόματι τῆς μητρός μου. Θὰ ζήσω καὶ θ' ἀποθάνω μόνη.

Οὐιλιέλμυ μου, οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ πατρός μου τότε ἐσπινθηροβόλησαν ὑπὸ θείας χαρᾶς. Μὲ ἐνηγκαλίσθη, μὲ κατεφίλησε καὶ ἐγὼ πλησίον αὐτοῦ ἔκλαιον, ἔκλαιον καὶ ἠσθάνόμην ὅτι οἱ βραχίονες καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ καθίσταντο ψυχρά. Δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τί συνέβη μετὰ ταῦτα· τοῦτο μόνον ἐνθυμοῦμαι ὅτι μετὰ τινὰς στιγμὰς ὁ πατήρ μου ἐξέπνευσε.

Οὐιλιέλμυ μου, ἐννοεῖς τώρα διατί ἡ Ἐμμα δὲν δύναται νὰ γείνη ἰδική σου;

Ἐννοεῖς τώρα τὴν τύχην μου; δύνασαι εἰσέτι νὰ με κατηγορήσῃς;

Ἀνάγνωσον, Οὐιλιέλμυ, τί λέγουσι τὰ ἔγγραφα, ἅπερ ὁ πατήρ μου μοὶ ἀφῆκεν, ἀνάγνωσον καὶ ἰδέ, εἰάν τις δύναται ἀτυχέστερος ἐμοῦ νὰ ὀνομασθῆ.

Χαῖρε, Οὐιλιέλμυ, ἐλθέ νὰ με ἴδῃς, ἀφ' οὗ ὁμοῦ εἰς σεαυτὸν ὅτι οὐδὲν ἄλλο δύνασαι νὰ εἰσῇ, δὲν θέλεις νὰ εἰσαι, ἢ φίλος μου καὶ ἀδελφός μου.

(Ἐπεται συνέχεια)

ΡΑΦΑΗΛ ΣΑΝΤΙΟΣ

ΕΠΙ Τῆ ΤΕΤΑΡΤῆ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΕΘΑΙΩΝ ΑΥΤΟΥ

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν τεχνῶν ἀπαντῶμεν συχνότατα τὴν περίστασιν, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα περιστοιχίζεται ὑπὸ ποικίλων τοῦ βίου περιπετειῶν, μυριάς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ προσκόμματα παρεμβλαλλουσῶν. Φαίνεται δ' ἡμῖν φυσικῶς ὡς ἐνδοξος καὶ πολλῶν ἐπαίνων ἄξιος ἥρωσ ὁ δυνήθεις πάσας τὰς δυσκολίας νὰ ἀποκρούσῃ καὶ ἐκ πασῶν τῶν πρὸς τὰς βιωτικὰς ἀνάγκας μυχῶν νικητῆς νὰ ἐξέλθῃ. Διὰ τοῦτο ὅμως δικαιούμεθα ἄρα γε νὰ ἐκθειάσωμεν ὀλιγώτερον τὸ ἕξοχον τοῦ τεχνίτου πνεύματος, εἰς ὃ πιστῶς ἡ εὐτυχία προσήνεγκε τὰς ἐαυτῆς ὑπηρεσίας καὶ ὑπερ ἐπὶ τῶν πτερυγῶν εὐνοικῶν τοῦ βίου περιστάσεων φερόμενον ἠδυνήθη νὰ μεταρσιωθῆ εἰς τὸν κολοφῶνα τοῦ μεγαλείου τῆς τέχνης;

Ὁ Ῥαφαήλ ἦτο τοιοῦτο τεχνικὸν φαινόμενον ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν εὐνοούμενον. Ὁ βίος αὐτοῦ ἔρρεεν ὡς ἤρεμος ρύαξ, ὅστις βαθμηδὸν πλατύνεται καὶ γίνεται ῥεῦμα, τοιοῦτο ῥεῦμα, ὅπερ δὲν εἶνε ἠναγκασμένον νὰ διέλθῃ διὰ στενῶν σπλάδων, νὰ κατακρημνισθῆ ὑπερθεν βράχων, ἀλλ' ὅπερ γυνιμοποιεῖ τὰς ἀρούρας καὶ καθίσταται φλέψ τῆς συγκοινωνίας τῶν λαῶν.

Ἄν προῦκειτο τῷ σοφωτέρῳ τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐπινοήσῃ καὶ θέτῃ εἰς ἐνέργειαν τοὺς εὐνοικωτέρους ἔρους πρὸς εὐτυχῆ ἀνάπτυξιν τοῦ ἐξόχου πνεύματος τοῦ τεχνίτου, οὐδόλως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῶσι πάντα ταῦτα κάλλιον ἐκείνων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ὁ μέγας καλλιτέχνης ἐπέτυχε τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ σκοποῦ. Ὁ γενέθλιος αὐτοῦ τόπος καὶ αἱ τρεῖς πόλεις ἐν αἷς ἀλληλοδιαδόχως διεβίωσέν τε καὶ εἰργάσθη, ἐπισημαίνουσιν ἡμῖν ἄρα καὶ τοὺς σταθμούς, ἐν οἷς τὴν τελειότητα τῆς ἐαυτοῦ τέχνης ἀνέπτυξεν.

Ὁ Ῥαφαήλ ἐγεννήθη τῇ 6 Ἀπριλίου 1483 ἐν Οὐρβίνῳ. Ὁ πατήρ αὐτοῦ Ἰωάννης Σάντιος (Σάντιος παρήχθη βραδύτερον ἐκ τοῦ λατινικοῦ ὀνόματος Sanctius) ἦν εὐπόρος, ζωγράφος καὶ οὗτος, φιλολογικῶς καὶ ποιητικῶς μεμορφωμένος. Τακτικαὶ οἰκογενειακαὶ σχέσεις περιέβαλλον ἐνωρὲς τὴν νεότητά τοῦ Ῥαφαήλ. Ἡ εὐσεβὴς μήτηρ ἐσπείρειν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ

υιού τὸν σπόρον τῆς ἐνδομύχου εὐσεβείας ἐκείνης, ἥτις ἔμελλε βραδύτερον ἐν τῇ τέχνῃ αὐτοῦ νὰ πρῶγαγγῃ τόσον θαυμαστικὰ ἄνθη. Δυστυχῶς οὐδὲν ἀξιόπιστον ἔργον τῆς ἰδίας χειρὸς ἐκ τῆς περιόδου ταύτης διεσώθη ἡμῖν, ὥστε ἀδυνατοῦμεν νὰ κρίνωμεν ὁποῖαί τινες ἦσαν αἱ πρῶται πτῆσεις τῆς τέχνης αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν αὐτογράφων χρονικῶν αὐτοῦ, μεγίστην σημασίαν ἐδίδεν εἰς τὴν κατὰληψιν τῆς σκιαγραφίας, ἐκ τούτου δυνάμεθα ἤδη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ μικροῦ Ῥαφαήλ ἐπὶ ἐδραίας ἐστηρίχθητο βάσει. Τὸ ἐνδέκατον δὲ περίπου τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων ἀπώλεσε τὸν πατέρα (7 Ὀκτωβρίου 1491). Βεβαίως τοῦτο, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην γνώμην, μέγα διὰ τὸν Ῥαφαήλ θὰ ἐξελαμβάνετο δυστύχημα, ἀλλ' ἡ Πρόνοια προεῖδεν, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς σημαίνει, ἀπωτέρω· ὁ μικρὸς μαμμόθρεπτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκπαιδευθῆται ἐπὶ πλεόν οἴκοι, ὅθεν ἔδει νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸν κόσμον. Τοῦτο δὲ συνέβη μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1500. Μέχρι τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου ἴσως εἰργάσθη ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Τιμοθέου Βίτου, ὅστις κατὰ 1495 εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐν Οὐρβίνῳ.

Περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ὁ Ῥαφαήλ ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου κατηρητισμένος εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς τέχνης, προῦκειτο δὲ μόνον νὰ διαμορφωθῆ καὶ θεωρητικῶς. Ἡ μόνη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατάλληλος ὁδὸς ἦν ἡ ἄγουσα εὐθὺ πρὸς τὸ τοῦ Πέτρου Βανουκίου ἐν Περουγίᾳ ἐργαστήριον. Ὁ Πέτρος Περουγίνος εὐρίσκετο ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς τέχνης αὐτοῦ. Ὅ,τι ὁ Ῥαφαήλ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τούτῳ εἶδεν, ἔμελλε νὰ καταφλέξῃ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ψυχὴν· ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ περίφημος αὐτοῦ εἰκὼν τῆς εἰς τὸν τάφον καταβάσεως (νῦν ἐν τῷ Ὀφικίῳ), αἱ λαμπραὶ συνθέσεις τῆς Ἀναλήψεως καὶ Ὁ ἀρραβῶν τῆς Μαρίας. Ὅποια τεχνικὰ καλλοναὶ καὶ οἷος πλοῦτος ἰδανικῶν τύπων καὶ σκέψεων κατέλαβον τὸν τεθαμβημένον νεανίαν δι' ἐνὸς καὶ μόνου βλέμματος! Μετ' ἐνδομύχου ἐνθουσιασμοῦ ἐπλησίασε τῷ μεγάλῳ τεχνίτῃ, ὅστις ὅμως καὶ αὐτὸς τάχιστα κατενόησεν οἶκον πολύτιμον λίθον ἐνεπιστεύθησαν αὐτῷ πρὸς στίλπνωσιν. Δὲν παρήλαθε μικρὸς χρόνος καὶ ὁ Ῥαφαήλ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τε τοῦ Περουγίνου καὶ τῶν συμμαθητῶν αὐτῷ ὡς ὁ δξυνοῦστερος μαθητῆς τοῦ ἐργαστηρίου. Ὁ τεχνίτης μετεχειρίσθη αὐτὸν καὶ ταχέως εἰς τὰ πολλὰ αὐτοῦ ἔργα. Ἐκτὸς τούτων ὁ ἔνθερμος μαθητῆς τὰς ἑαυτοῦ σπουδὰς ἐποιεῖτο κατὰ τὰ σχέδια καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Περουγίνου. Θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐργασία δὲν ἀπέβη ἄκρπος καὶ τεθαμμένη ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ αὐτοῦ. Ἄν ποτε ἀντέγραψεν ὁμάδα τινα ἐκ τῶν μεγάλων τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ συνθέσεων, τοσοῦτον ἐγίνωσκε νὰ ἐπεξεργάζεται αὐτὴν ἀνεξαρτήτως καὶ νὰ μεταδίδῃ αὐτῇ ἐκ τοῦ ἰδίου λεπτοῦ αἰσθήματος, ὥστε ἐξ αὐτῆς ἐγενεῖτο εἰκὼν, ἥτις ἐγένετο ἀναφαίρετος ἰδία πνευματικὴ αὐτοῦ παρουσία.

Τῷ Ῥαφαήλ τὰ ἔργα ταχέως ἀπέλασκαν γενικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ

τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐγνώσθη καὶ πέραν τῆς Περουγίας. Τοῦτο εἰκάζεται ἐκ πῶν ἀναριθμητῶν παρραγγελιῶν αἵτινες ἀλλεπαλλήλως ἤρχοντο αὐτῷ καὶ αἵτινες ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἠύεξαν. Ὁ Περουγίνος ἐτιμάτο διὰ τὸν πρῶτον καὶ γοητευτικὸν τύπον, ὃν αὐτὸς ἐγίνωσκε νὰ δίδῃ εἰς τὰς Παναγίας αὐτοῦ. Ἐν ταύτῃ τῇ θέσει ἡ τέχνη αὐτοῦ εὔρεν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ νεανίσκου ἰσχυρὰν ἠχώ, μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀντηχήσασαν. Πᾶσαι αἱ μεγάλαι συνθέσεις τῆς βραδύτερον ἀναπτυχθείσης τέχνης αὐτοῦ διακόπτονται εὐαρέστως διὰ τῶν πολλῶν εἰκόνων τῆς Παναγίας, αἵτινες ὡς χρυσοῦ ἔλυσος περιβάλλουσι τὸν τεχνικὸν αὐτοῦ βίον. Ἐν ἐξ καὶ τεσσαράκοντα ζωγραφίαις (πλὴν τῶν πολλῶν σκιαγραφημάτων καὶ σχεδιογραφημάτων) ποικίλλει τὸ ἰδανικὸν τῆς Παρθένου, νέαν τινα πάντοτε λίθον εἰς τὸν ναὸν τῆς δόξης αὐτῆς προστιθείς. Τίς δύναται νὰ ἴδῃ τὴν πινακοθήκην ταύτην τῶν Παναγιῶν, τὴν λαμπρότητα ταύτην τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀρετῆς, ἄνευ συγκινήσεως, ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ;

Μικρὸν εἰκόνιον τῆς Παναγίας, εἰς τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Ῥαφαήλ ἀνήκον, μετ' οὗ θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ συνοράνωμεν τὴν τεχνικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν μετὰ τῶν βιωτικῶν αὐτοῦ περιστάσεων, εἶνε τὸ εἰκόνιον τῆς ἐν τῇ Βίβλῳ ἀναγνωσκούσης Παναγίας μετὰ τοῦ παιδός, ὅπερ ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Σολλὺ εἰς τὸ ἐν Βερολίῳ Μουσεῖον περιήλθεν, ἔνθα καὶ δευτέρα εἰκὼν τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, Ἡ Μαρία μετὰ τοῦ ἁγίου Ἰερωνύμου καὶ τοῦ Φραγκίσκου, εὐρίσκονται. Ἡ τελευταία ἰδίως ἀποπνέει τὸ πνεῦμα τοῦ Περουγίνου, καὶ ἡ σχεδιογραφία δὲ ἐν αὐτῇ (ἐν τῇ Ἀλθερτίνῃ) φαίνεται ὡσεὶ προκατεγράφη ὑπὸ τοῦ τελευταίου. Καὶ τρίτη πρὸς ταύταις εἰκὼν τῆς Παναγίας παρήχθη ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ· εἶνε δ' ἐκείνη, ἣν ὁ Ρῶσος αὐτοκράτωρ οὐχὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Κοινεστάβιλε ἀπέκτησε.

Ταχέως προσηνέχθη αὐτῷ εὐκαιρία νὰ δοκιμάσῃ ἑαυτὸν ἐν μείζονσι συνθέσεσιν. Ἡ οἰκογένεια Βιτέλλη ἐν Città di Castello παρήγγειλεν εἰκόνα τῆς Ἁγίας Τραπέζης, τὴν στέψιν τοῦ ἁγίου Νικολάου ὑπὸ Τολεντίου. Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐξηφανίσθη ἀπὸ τοῦ 1789. Κατ' ἐντολὴν τῆς Μαγδαληνῆς degli Oddi ἐζωγράφησε τῷ 1503 τὴν λαμπρὰν εἰκόνα τοῦ ἀρραβῶνος τῆς Μαρίας διὰ τὸν ἅγιον Φραγκίσκον ἐν Περουγίᾳ (νῦν ἐν Βατικανῷ). Εἰ καὶ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Περουγίνου εἶνε ἔτι ἀνεξάλειπτος, ἐν τούτοις τόσον ὑψώθη ὁ ζωγράφος κατὰ τὸ κάλλος, τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν πλησμονὴν τῶν σκέψεων, ὥστε, ὡς ἀνεξαρτήτως σκεπτόμενος, αὐθυπάρκτως δημιουργὸς τεχνίτης νομίζεται.

Εἶνε πολλοῦ διαφέροντος ἄξιον νὰ παρατηρήσωμεν μετ' ὁποίας ἀφελείας ὁ Ῥαφαήλ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου προσεδέξατο τὴν Ἀναγέννησιν. Ἐν τῇ ἐν Λονδίῳ ἐθνικῇ πινακοθήκῃ εἶνε μικρὰ εἰκὼν, ἥτις παρίστησιν ὑπὸ τὸ δένδρον κοιμώμενον νέον ἱππότην, ὑπὸ δύο γυναικείων μορφῶν περιστοιχιζόμενον, ἐξ ὧν ἡ μὲν κρατεῖ ἐν χειρὶ βιβλίον καὶ ζῆρος, ἡ δ' ἑτέρα ἄνθη.

Ἐν τῷ καταλόγῳ ὀνομάζεται "Ονειρον τοῦ Ἰππότου, καταλληλοτέρα ἐν τούτοις θὰ ἦτο ἡ σημασία ἀν' ἐξελικτικῶν ὡς Ἡρακλῆς ἐπὶ τῆς διακλαδώσεως τῶν ὁδῶν.

Ἐν ἔτει 1504 ἔλαβεν ὁ Ῥαφαήλ νέον θέμα· ἔδει νὰ ζωγραφῆσῃ κατὰ τὴν ἐν Città di Castello τὸν γάμον τῆς Μαρίας. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ τεχνίτης ἐξετέλεσε τὴν παρρηγιαν ταύτην κινεῖ τὸ ἰδιαίτερον ἡμῶν διαφέρον. Ὀλίγον πρὸ τούτου ἐζωγράφησεν ὁ Περουγίνος τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν διὰ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Περουγίας (νῦν ἐν Καέν· τὸ ἀριστερὸν ἡμισυ τῆς σκιαγραφίης ταύτης ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βρουνοβικ). Εἴπομεν ἤδη ὅτι ὁ Ῥαφαήλ ἀντέγραφε σχεδιογραφίας καὶ εἰκόνας τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ, καὶ ὡς ὅπως ἰδίως ἐπεξεργάζετο ταύτας. Διὰ τὴν παραγγελθεῖσαν εἰκόνα (Lo sposalizio, νῦν ἐν Βρέρα ἐν Μεδιολάνοις) ἐσπετερίσθη πᾶσαν κατὰ τὰς, ἣν ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι ἐπέβαλεν· ἀλλ' ἔδωκεν αὐτῇ ὅπως νέον ἴδιον πνεῦμα· καὶ ὅταν τις θέσῃ ἀμφοτέρως τὰς εἰκόνας πλησίον ἀλλήλων, τότε θὰ εἴπῃ: Εἶνε βεβίως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους, αἱ αὐταὶ μορφαὶ ἐν ὁμοίᾳ κατατάξει, καὶ ὅπως κατὰ βάθος διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐν τῇ ἐκφράσει, τῷ χαρακτῆρι, τῇ κινήσει· παρὰ τῷ Περουγίνῳ ἀκόμη ἐπικρατεῖ πιστὴ κατοχὴ τῶν παρεκδομένων τύπων, παρὰ τῷ Ῥαφαήλ ἕξοδος ἐκ τῶν προτύπων εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ σκεπτομένου καὶ δημιουργοῦντος πνεύματος. Τοῦτο ὅμως τὸ ἀριστοῦργημα τοῦ διδασκάλου ἀναγκάζει ἡμᾶς, παρὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν μερῶν ἐξέτασιν, νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἐνταῦθα ἡ ἐπιρροὴ καθίσταται αἰσθητῆ, ἐπιρροή, ἣς δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριαρχήσῃ ἐν τῇ Ὀμβρικῇ Σχολῇ, ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Περουγίνου καὶ ἣν ὀνομαστικῶς ἀποδείκνυσιν ὁ λαμπρὸς ἐν Βραβάντη ναός. Ὅθεν ἴσως ἤδη ὁ φλωρεντινακὸς τρόπος τῆς τέχνης ἔσχε πως ἐπὶ τοῦ Ῥαφαήλ ῥοπήν· πιθανὸν δ' ὅτι ἐπεσκέψατο ἤδη τῷ 1502 σὺν τῷ Περουγίνῳ τὴν Φλωρεντίαν.

Ἡ Ὀμβρικὴ Σχολή, ἣς ὁ δικρατέστερος ἀντιπρόσωπος εἶνε ὁ Περουγίνος, εἶχε τὴν ἀρχὴν νὰ παριστᾷ τὰς ψυχικὰς διαθέσεις ἐν ἡρεμότητι κατὰ τὰς εὐρισκομένας καὶ νὰ φέρῃ εἰς ἀντίθεσιν τὴν ἐπίγειον ὑπαρξίν πρὸς τὸν βίον· ἐν Φλωρεντίᾳ τὸναντίον, ἐνθα προσεκύουον τὴν φυσικότητα καὶ προσκολλῶντο προθυμότερον εἰς τὸ φυσικόν, ἐπεκράτησε τὸ κινούμενον ἢ δραματικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ τέχνῃ. Ὁ Ῥαφαήλ φαίνεται ὅτι ἐγκαίρως κατενόησε τὴν διωκτικὴν ταύτην τῆς τέχνης. Ἐν ταῖς μικραῖς αὐτοῦ εἰκόσι τῶν ἁγίων Μιχαήλ καὶ Γεωργίου (ἐν Λούβρῳ) εἴχει προφανῶς αὐτὴ ἢ δραματικὴ κίνησις. Ἦτο μέγα διὰ τὸν τεχνίτην εὐτύχημα, ὅτι πρῶτον εἶχε παραλάβῃ ἐκ τῆς Ὀμβρικῆς Σχολῆς τὸ ἀριστον αὐτῆς στοιχεῖον, πρὶν ἢ μάθῃ αὐτὸ ἐν Φλωρεντίᾳ. Οὕτω συνῆψεν εἰς ἐν τὰ προτερήματα ἀμφοτέρων τῶν Σχολῶν.

Περὶ τὰ 1504 ἐγκατέστη ὀριστικῶς ἐν Φλωρεντίᾳ. Ἐνταῦθα οὐδὲν γινώσκωμεν ἐκ τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν τεχνίτην, διότι ἐλλείπουσιν εἰδήσεις.

Τοῦτο μόνον περὶ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ σχέσεων ἀναφέρεται ὅτι ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἄρνον πόλει ὁ ζωγράφος Φρά Βαρθολομαῖος καὶ ὁ ἔμπορος Ἄγγελος Δόνης ἦσαν οἱ στενότεροι αὐτοῦ φίλοι. Δυνάμεθα ὅμως νὰ ἐξαγάγωμεν πλείονα ἐκ τῶν ἐν Φλωρεντίᾳ περατωθέντων αὐτοῦ ἔργων. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος ἦτο ἤδη πεφημισμένος τεχνίτης. Ὁ Λεονάρδος ἐπανεκάμφεν ἐκ Μεδιολάνων εἰς Φλωρεντίαν καὶ ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἴδῃ ἐνταῦθα ὁ Ῥαφαήλ ἐμελλε νὰ συλλάβῃ καὶ κυριεύσῃ τὴν εὐχίσθητον αὐτοῦ ψυχὴν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν. Καὶ τὰ πολλὰ δὲ ἀριστουργήματα διαρρυσῶν δεκαετηρίδων, ἅτινα εὕρισκοντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Φλωρεντίας ἐν νοπῇ, οὕτως εἶπεῖν, λαμπρότητι, εἴλκυσαν αὐτὸν ἰσχυρῶς. Ἐκεῖ εἶδε τὰ σπουδαιότερα ἔργα τοῦ Λίππη, Μασακκίου, Χιλανδαγίου, Βοτιτσέλλη, Πολλαγιούλου καὶ ἄλλων πολλῶν. Ὡς μέλισσα ἐμύζα ἐκ πάντων τῶν ἀνθέων τῆς τέχνης τὸ μέλι, ὅπως ἐπεξεργασθῆ αὐτὸ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ πνεύματι. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ Ῥαφαήλ ὁ τεχνικὸς τρόπος τῆς ἐκφράσεως τοῦ Βακκίου della Porta. Οὗτος ὁ τεχνίτης, φίλος τοῦ Σαβοναρόλα, εἰσῆλθε μετὰ τὸν μαρτυρικὸν τούτου θάνατον εἰς τὴν τάξιν τῶν κληρικῶν, ἐπονομασθεὶς Φρά Βαρθολομαῖος. Αὕτη ἡ ἐπιρροὴ τοῦ δεινοῦ τεχνίτου ἀναφαίνεται ἰδίᾳ ἐν πολλαῖς εἰκόσι τῆς Θεοτόκου, ἃς ὁ Ῥαφαήλ συνέθετο ἐν Φλωρεντίᾳ· ἰδιαίτατα ὅμως ἐν τῇ ἐντεθρονισμένῃ Μαρίᾳ, ἣν ἐζωγράφησε διὰ τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ἐν Περουγίᾳ. Ἐν τῷ μέσῳ κατέχει τὸν θρόνον ὑπὸ τὸν θόλον αὐτοῦ ἡ Μαρία μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου παιδός, προστρέχει δὲ ὁ μικρὸς Ἰωάννης ἵνα εὐλογηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Ὡς μάρτυρες τοῦ συμβάντος ἴστανται ἐκατέρωθεν οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων, ὅπως κατὰ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ Βαρθολομαίου, ἐν ᾧ αἱ δύο ἄγμαι (ἡ Αἰκατερίνη καὶ ἡ Λωροθέα) ὑπομιμνήσκουσι τὰς μελλονύμφους ἐν τῷ Sposalizio καὶ εἶνε γνησίως ραφαηλικαί. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῆς ἐντεθρονισμένης Θεοτόκου μετὰ τῶν ἁγίων Νικολάου καὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ, εἰ καὶ ἀναγνωρίζομεν ἐνταῦθα καὶ τὴν ἐπαισθητὴν ἐκείνην ἡρεμίαν καὶ τὸ πανηγυρικόν, ἅτινα μόνος ὁ Ἰωάννης Βελλίνης ἐγίνωσκε νὰ μεταδίδῃ εἰς τὰς ὁμοίαν ὑπόθεσιν ἐχούσας εἰκόνας αὐτοῦ. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν πῶς ὁ εὐσεβὴς Βενετὸς τεχνίτης Ῥαφαήλ ἠδυνήθη ἐν Φλωρεντίᾳ νὰ ἐπιδράσῃ ἢ διὰ τὴν Περουγίαν γραφεῖσα εἰκὼν αὐτὴ εὕρισκεται τανῦν ἐν Βλέγγαίμ, διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Παραγίας τοῦ Ἀροῖδην γνωστῆ. Πλεῖστοι ἄλλοι προσέτι εἰκόνας τῆς Θεομήτορος παρήχθησαν ἐν Φλωρεντίᾳ. Ἐν ταύταις ἐτόνισεν ἰδίως ὁ τεχνίτης τὴν καθαρὰν ἀνθρωπίνην κλίσιν· οὕτω δ' ἀπεικόνισε τὴν ἁγίαν Παρθένον ἐν τῇ μητρικῇ αὐτῆς εὐδαιμονίᾳ, ὡς αὐτὸς ἐφαντάσθη αὐτήν. Ἐγίνωσκε νὰ δίδῃ εἰς τὸ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπλοῦν τοῦτο θέμα τὰς ποιητικώτατας παραστάσεις, χωρὶς ἐν τούτοις ν' ἀπαρνηθῆ τὸ ἰδανικόν. Ἡ Παραγία αὐτοῦ μετὰ τοῦ παιδός εἰ καὶ πιστῶς ἀπὸ τῆς πραγματικότητος

ελήφθη, οὐδὲν ὅμως ἐμπνέει προκλητικὰς διαθέσεις. Αἱ σχέσεις γήϊνης μητρὸς πρὸς τὸ ἴδιον τέκνον ἐπανελήφθησαν καὶ ἐπιτυχῶς παρεστάθησαν ἐν πάσαις ταῖς σχολαῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀπεικονίσμασι πάντοτε ἀναγνωρίζει τις τὴν ἐκ τῆς ἐπιγείου σφαίρας καταγωγὴν, ἐν ᾧ παρὰ τῷ 'Ραφαήλ ἀναγκάζεται ἀείποτε νὰ ἀναγάγῃ τὸν νοῦν εἰς τὴν Θεοτόκον. Οὕτω παρὰ τῇ *Paragia* τῆς Terranuova, del Granduca, Panshanger, Colonna καὶ τῇ μετὰ τοῦ *καταρίου*.

Συμπεριλαμβανόμεναι δ' ὁ τεχνίτης καὶ τὸν Ἰωάννην παῖδα ἢ καὶ τὸν ἄγιον Ἰωσήφ ἐν τῇ παραστάσει, προσεπέθεσε, καὶ ὑπὸ τοῦ Φρὰ Βερθολομαίου προτροπόμενος, νὰ δώσῃ εἰς τὰς ἐν ταῖς εἰκόσιν αὐτοῦ περιλαμβανόμενας συνθέσεις πυραμιδοειδὲς σχῆμα, καὶ οὕτω συμμετρικῶς νὰ περατώσῃ αὐτάς. Ἀποδείξεις τούτου εἶνε ἡ *Paragia* μετὰ τοῦ *καταρίου* (Ἐν Ὀφικίῳ), ἡ ἐν τῷ *δάσει*, (ἐν Βιέννῃ) ἡ *ώραία κηπουρὸς* (ἐν Λούβρω) καὶ ἡ τοῦ *Καριζάρη* (ἐν Μονάχῳ)· ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ προστίθεται καὶ ἡ ἀγία Ἐλισάβετ εἰς τὸν ὄμιλον. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε καὶ τὸδε· ὁ 'Ραφαήλ ἠρέσκετο νὰ δίδῃ εἰς τὰς εἰκόνας αὐτοῦ τὰς χριστάσας ἀγίας οἰκογενεῖας ἐξοχικὸν ἤλιον ἐν ἔαρι εἰς τὸ βῆθος.

Εἰς συνήθεις εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν ἀνηκούσας (ὡς τὴν *Paragian* μετὰ τοῦ ἐκ φοίνικος ῥιπιδίου, τὴν μετὰ τοῦ *καρυοφύλλου*, τὴν μετὰ τῆς *καλύπτρας*, καὶ ἄλλας) δὲν δυνάμεθα νὰ ἐνδικαίωμεν λεπτομερῶς, εἰ καὶ αὐταί, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι, αἱ ὑπὸ τοῦ 'Ραφαήλ παραχθεῖσαι, μαρτυροῦσι τὸ ἔξοχον τῆς τέχνης αὐτοῦ.

Εἰς τὸ τελευταῖον χρονικὸν τμήμα τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ διαμονῆς αὐτοῦ ἀνήκει μέγας τοῦ ἱεροῦ βήματος πίναξ, ἡ *Paragia* del Baldachino ὀνομαζομένη, νῦν ἐν τῷ μεγάρῳ Πίττη. Ἡ Μορὶ μετὰ τοῦ παιδὸς ἐπ' ὑψηλοῦ τινος θρόνου καθήμενη, περιστοιχίζεται ὑπὸ τῶν ἀγίων Αὐγουστίνου, Ἰακώβου, Πέτρου καὶ Βρούνου· δύο αἰωρούμενοι ἄγγελοι σύρουσιν εἰς τὰ ὀπίσω τὸ παραπέτασμα. Ἐν τῇ παραστάσει, ἰδίως δὲ ἐν ταῖς μορφαῖς τῶν ἀγίων, οὐχὶ δυσκόλως φαίνεται ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Βερθολομαίου, ἐν ᾗ ἀναγνωρίζομεν τοὺς δύο γυμνοὺς ἔδοντας Πούττη ὡς γνησίους ἀδελφοὺς τῶν ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Βελλίνη.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον παρήχθη τὸ ἀριστοτέχνημα, ὅπερ διὰ μιᾶς ἀνέδειξε τὸν 'Ραφαήλ ἔξοχον. Εἶνε ἡ εἰς τὸν τάφον καταβάσις τοῦ Χριστοῦ, φέρουσα τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔτος 1507. Αὕτη εὐρίσκετο κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ ἀγίῳ Φραγκίσκῳ ἐν Περουγίᾳ, νῦν ἐν τῷ βορριανῷ μεγάρῳ ἐν Ῥώμῃ. Ἡ σύνθεσις αὕτη ἐπήνεγκεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ 'Ραφαήλ ῥιζικὴν μεταβολήν, μέχρις οὗ ἐτελειοποιήθη εἰς κλασικὴν καλλονήν. Ὁ τεχνίτης ἐβασίσετο ἐπὶ τῆς εἰκόνας τοῦ Περουγίνου, ὅστις τὴν ἐαυτοῦ σύνθεσιν ἐκ τῆς *Mater dolorosa* μετετύπωσε. Ὁ 'Ραφαήλ ἐσχεδιογράφησε πολλὰ σχεδιογραφήματ' αἰμοῖς σημασίας, μέχρις οὗτου ἢ ἐν Φλωρεντίᾳ παρ' αὐτοῦ ἀποκτη-

θεῖτα θεωρεῖ τῆς τέχνης ὥριση ὅπως τονίσῃ ἀντὶ τῆς ἡρεμίας τὴν κίνησιν καὶ τὴν δραματικὴν δράσιν. Οἱ μαθηταί, οἱ φέροντες τὸ λείψανον τοῦ Χριστοῦ, αἱ γυναῖκες αἱ κρατοῦσαι τὴν μητέρα τοῦ Ἰησοῦ καὶ περιστοιχίζουσαι αὐτὴν ἐν τῷ πόνῳ αὐτῆς· εἰκονίζουσι πλουσίαν ποικιλίαν ψυχικῶν διαθέσεων ἀναλυομένην εἰς ζωηρὰν ἐκδήλωσιν τοῦ πόνου. Διὰ τῆς εἰκόνας ταύτης ὁ 'Ραφαήλ ἐκτέθητο μετὰ τῶν ἀρίστων ὁμοτέχνων τῆς ἐαυτοῦ ἐποχῆς τιμητικὴν θέσιν.

Πλὴν τῶν ἐκ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας εἰλημμένων συνθέσεων τούτων, ἡσχολήθη ὁ 'Ραφαήλ ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ εἰς προσωπογραφίας. Ἐχομεν ἐνταῦθα τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ εἰκόνα (ἐν Ὀφικίῳ), τὰς εἰκόνας τοῦ φίλου αὐτοῦ Δόγη καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ (ἐν τῇ Πινακοθήκῃ Πίττη). Αὐτόθι ὑπάρχει καὶ εἰκὼν γυναικός, ἣτις ἕνεκα τῆς παραστάσεως αὐτῆς συνήθως *Donna gravida* καλεῖται.

Ὅ,τι ὁ 'Ραφαήλ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ καὶ πόνοις καὶ κινδύνοις ἀποκτήσῃ, ἐξηγητήθη πλέον· ὅθεν ὁ εὐνοῶν αὐτὸν ἀστὴρ αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς νέον κύκλον ἐνεργείας, ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἀπαξ ἀποκτηθέν· Ὁ Πάππας Ἰούλιος ὁ Β' προσεπέθεσε νὰ προσελκύσῃ παρ' αὐτῷ τοὺς διαπρεπεστέρους καλλιτέχνους· ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελοσ ἐζωγράφει τὸ σιζτινικὸν ναυδριον, ὁ δὲ Βραμάντης ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Πέτρου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, συμπικριώτης τοῦ 'Ραφαήλ, ὠμίλησε περὶ αὐτοῦ τῷ Πάπῃ, καὶ τῷ 1508 προσεκλήθη εἰς Ῥώμην, εἰς ἣν μετὰ προθυμίας μετέβη. Ὅθεν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου εὐρίσκομεν ἤδη τὸν 'Ραφαήλ ἐν Ῥώμῃ. Ὅ,τι ἐνταῦθα ἐντὸς δωδεκά ἐτῶν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐδημιούργησε φαίνεται ἡμῖν ἀληθῶς θαῦμα. Ὁ ἐν Ῥώμῃ βίος αὐτοῦ εἶνε διηνεκὴς δημιουργικὴ καὶ ὁ προτιθέμενος νὰ διηγηθῇ τὰ κατ' αὐτὸν ἀνάγκη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς μόνην τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν τεχνουργημάτων αὐτοῦ. Ἡ εἰς τὴν τέχνην ἐνασχόλησις οὐδὲ χρόνον οὐδὲ χῶρον καταλείπει τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ. Μόνον ἡ καρδίκα δὲν ἐδεσμεύθη ἐν τοῖς μυήσις αἰσθημασιν αὐτῆς. Διετηρήθησαν τρεῖς δοκίμια ἐρωτικῶν ἄσματων ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τοῦ 'Ραφαήλ, ἐν οἷς διὰ στίχων ἐξέφραξε τὸν ἔρωτα αὐτοῦ. Λέγεται ὅτι ἀντικείμενον τοῦ ἔρωτος τοῦ μεγάλου ζωγράφου ἦτο ἀπλῆ κόρη τοῦ λαοῦ, ἣν ἄνευ λόγου βραδύτερον εἰς θυγατέρα ἀρτοποιοῦ μετεποίησαν (τὴν Φορναρίαν). Τί εἴλωσε τὸν 'Ραφαήλ εἰς τὸ ἔν τοῦτο, φυσικῶς τῷ λόγῳ ἀδυνατοῦμεν νὰ εἴπωμεν, ἴσως ὅμως ἀπέριττός τις φυσικὴ ἀφέλεια, ἴσως ἡ σταθερὰ πίστις, ἣν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς αὕτη διετήρησεν αὐτῷ. Βεβαίως ὁ γαλήνιος οὗτος ἔρωσ ὑπῆρξεν αἰτία, ἣς ἕνεκα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποφασίσῃ νὰ νυμφευθῇ τὴν ἀνεψιάν τοῦ καρδινάλιου Βιβιένα, ἣν αὐτῷ οὗτος ὑπέσχετο.

Μεταβῶμεν νῦν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ μεγάλου τεχνίτου ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ αὐτοῦ· τοῦτο εἶνε πληρέστατ' ἄξιον τοῦ καλλιτέχνου, εἶνε τὸ Βατικανόν·

Ὁ Ῥαφαήλ ἦν ὁ ἀπόλυτος ἄρχων τῆς τέχνης ἐν Ῥώμῃ, ἦν τὸ κατ' ἐξοχήν ἄστρον τῆς αἰωνίου πόλεως μεταβαίνοντι εἰς τὸ Βατικανόν, συνώδευον αὐτῷ πεντήκοντα περίπου καλοὶ καὶ ἔξοχοι τεχνίται, ὅπως διὰ τῆς αὐτῶν συνοδείας τιμήσωσιν αὐτόν. Ἐν τῷ Βατικανῷ παρήγγειλεν ὁ Πάπας νὰ κοσμηθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ τρία δωμάτια. Ταῦτα ἔκτοτε ὀνομάζονται *Αἱ αἰθουσαι τοῦ Ῥαφαήλ*. Οὐδόλως δ' ἦσαν ἀτήμαντοι αἱ ὑποθέσεις, αἵτινες προὔκειτο ἐνταῦθα νὰ εὐρωσι τὴν λύσιν αὐτῶν διὰ τοῦ χρωστῆρος. Αἱ τέσσαρες πνευματικαὶ δυνάμεις, αἱ ἄρχουσαι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἐμελλον ἐνταῦθα προσηκόντως δι' εἰκόνων νὰ ἐρμηνευθῶσιν, ἡ *Θεολογία*, ἡ *Φιλοσοφία*, ἡ *Ποίησις* καὶ ἡ *Δικαιοσύνη*.

Κοινῆς ἀξίας τεχνίτης θὰ ἔδιδεν ἀπλῶς τέσσαρας ἀλληγορικὰς παραστάσεις, ὁ Ῥαφαήλ ἡμῶς ἔδωκεν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἔννοιαν πνεῦμα, ζωὴν, σῶμα οὕτως εἰπεῖν, καὶ ταῦτα πάντα ἐν τελειοτάτῳ σχήματι καὶ κάλλει. Ἡ Ὁμηρικὴ Σχολὴ συνηνώθη εἰς ἐν μετὰ τῆς Φλωρεντινικῆς· εἰς τὴν δραματικῶς διαχρυσωμένην πρᾶξιν ἐνεπνεύσθη ὁ βελύτερος αἰσθηματικὸς βίος. Ἐν τῇ εἰκόνι τῆς *Θεολογίας* (λίαν ἐσφαλμένως Ἡ ἔρις τῶν ἁγίων ὀνομαζομένη) ἐγκλοποῦται ἡ θριαμβεύουσα καὶ ἀγωνιζομένη ἐκκλησία τὰ ἁγία μυστήρια ἡ *Φιλοσοφία* περὶσταται διὰ τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναθροίσεως τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἧς τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ὁ Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης (Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν) πρὸς ἀπεικόνισιν τῆς *Ποιήσεως* συνήθροισεν ἐπὶ τῶν ἀκρωρείων τοῦ Παρνασσοῦ περὶ τὸν Ἀπόλλωνα τοὺς ἐκπρεπεστέρους ποιητὰς τῶν παλαιῶν καὶ νέων χρόνων. Τὸ *Δίκαιον*, ὅπερ κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ (ὡς τότε ἐξελαμβάνετο) εἶνε διπλοῦν, κοσμικὸν καὶ πνευματικόν, εὐρίσκει τὴν διασάφησιν αὐτῆς ἐν διπλῇ εἰκόνι· ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς τοὺς Πανδέκτας, ὁ Γρηγόριος Θ' τὰ δόγματα αὐτοῦ προσφέρουσιν αὐτῇ. Εἰς τὰ τέσσαρα θολωτὰ κοιλώματα τῶν πύργων τοποθετεῖ ὁ Ῥαφαήλ τὰς τέσσαρας ἐπιστήμας ἐν ἀλληγορικαῖς μορφαῖς, ὁμοίαις ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν τίτλων τῶν ἱστορικῶν συνθέσεων. Αὕτη ἡ αἰθουσα ἦν ἤδη τῷ 1511 ἐτοιμία. Τὴν δευτέραν, μᾶλλον ἐκτετακμένων καὶ περιπλόκων συνθέσεων, κατεργάσθη ἐν ἔτει 1512—1514. Ἐκεῖ ἄλλως παρεμερίσθη ἡ ἀλληγορία καὶ ἐν ἱστορικαῖς συνθέσει παρίσταται ἡ ὑπεράσπισις, ἦν ἡ ἐκκλησία ἐν μεγάλοις κινδύνοις εὐρίσκει. Ἐνταῦθα βλέπομεν τὴν ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἀποδιώξιν τοῦ Ἡλιοδώρου, τὴν πανήγυριν τῆς Βολσένας (τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ σωτηρίαν ἀπὸ τῶν πνευματικῶν κινδύνων τῆς ἀπογνώσεως καὶ ἀπιστίας), τὸν Ἀτίλκον πρὸ τῆς Ῥώμης καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἀπελευθέρωσιν τοῦ Πέτρου. Δυστυχῶς πρέπει εἰς μόνον ἀπλῆν τῶν τίτλων ἀπαριθμησιν νὰ ἀρκεσθῶμεν, διότι διὰ βραχειῶν παρατηρήσεων δὲν περιγράφονται ἔργα ὧν ἐν καὶ μόνον ἠδύνατο νὰ ἀναδείξῃ τὸν Ῥαφαήλ ἄξιον τῆς ἀθανασίας.

Ὁ Ἰούλιος Β' δὲν ἐπέζησεν ἐπὶ πλέον τῇ συμπληρώσει, ἀπέθανε τῷ

1513. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Λέων ὁ Γ', ὡσαύτως ἄνθρωπος τοῦ κόσμου (ιατρός), ὡς φίλος τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἔδειξε τῷ Ῥαφαήλ τὴν αὐτὴν ἦν καὶ ὁ προκατόχος αὐτοῦ συμπάθειαν. Εἰς πᾶν τεχνικὸν ἔργον ἐζητεῖτο ἡ συμβουλή αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ Βραμάντης, ἐγκαθιδρύθη αὐτὸς τῇ 1 Αὐγούστου 1504 ἀρχιτέκτων τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἀναλαβὼν ἐκὼν ἄκων καὶ τὴν ἐπιστασίαν πασῶν τῶν ἀνασκευῶν. Σπανίως εἰς καὶ μόνος ἄνθρωπος ἔσχεν ἐπὶ τῶν ὤμων τόσον πολλὰ καὶ τόσον μεγάλα ὑπουργήματα, ἀλλ' ἔτι σπανιώτερον ἐξετέλεσε ταῦτα μετὰ τοσαύτης ὑπομονῆς καὶ ἀγάπης, ὡς ὁ Ῥαφαήλ. Ἰδῶμεν ἤδη καὶ τὴν τρίτην αἶθουσαν, ἣτις νῦν ἄρχεται κοσμομένη.

Καὶ ἐνταῦθα δὲ ἱστορικαὶ ὑποθέσεις, ὡς, *Ἡ παρά τὴν Ὀστίαν νίκη κατὰ τῶν πειρατῶν*, ἡ *ἐν Βόργω πυρκαϊά*, ἀμφότερα γεγονότα τῆς ἐποχῆς Λέοντος τοῦ Δ'. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν αἰθουσῶν τούτων τῷ 1517, ἤλθεν ἡ σειρὰ τῆς αἰθούσης ἣτις ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ κυριωτέρας εἰκόνος καλεῖται *Αἰθουσα τοῦ Κωνσταντίνου*. Ἦδη ἐν τῇ τρίτῃ αἰθούσῃ ἐγένετο ἀνάγκη νὰ βοηθῶσι τῷ διδασκάλῳ οἱ μαθηταί, ὅστις ὡς ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἐργασίας ἐκωλύετο μόνος νὰ ἐκτελεῖ πάντα ταῦτα τὰ ἔργα. Ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Ῥαφαήλ ἐχάρασσε πάντοτε τὰ σχέδια, ὧν προηγεῖτο ἐν τῷ μεταξὺ μελέτη καὶ διδασκαλία. Ὁ Ἰούλιος Ῥωμαῖος καὶ ὁ Φραγκίσκος Πέννης ἦσαν οἱ κατ' ἐξοχὴν μαθηταί, οὓς ὁ διδάσκαλος συχνότατα ἐχρησιμοποιοῖ. Οὕτως ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐνθα ἦν ἐξωγραφημένη ἡ μάχη τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ τὴν νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς εἰδωλοκρατίας παριστάσα, ἐξετελέσθη κατὰ τὸ σχεδιογράφημα τοῦ Ῥαφαήλ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Ῥωμαίου.

Ἐκτὸς τούτου ὁ Ῥαφαήλ ἐσχεδιογράφησε βιβλικὰς ἱστορίας, αἵτινες ὡσαύτως ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐξετελέσθησαν καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἀτοαῖς τῆς ὑπὸ τοῦ Βραμάντη οἰκοδομηθείσης αὐλῆς ἐν τῷ Βατικανῷ.

Ὁ Ῥαφαήλ ἐδείκνυεν ἐν ταῖς μικραῖς ταῦταις συνθέσει τὴν ἰδίαν τεχνικὴν τελειότητα, ἐπειδὴ διὰ τῶν ἀπλουστέρων μέσων καὶ δι' ὀλίγων τινῶν προσώπων ἐγίνωσκε νὰ παριστᾷ τὸ συμβᾶν εἰς ἀνυπερέβλητον βαθμὸν τελειότητος. Οἱ διὰδρομοὶ οὗτοι εἶνε ἄξιοι διαφέροντος καὶ ἐνεκα τῆς διακοσμῆσεως αὐτῶν, ἣτις ἐκάλυπτε τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων καὶ περιέβαλλε τὰς εἰκόνας, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐπικόσμησιν τῶν λουτρῶν ἐκείνων τοῦ Τίτου, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν ἐσχάτως κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων ἀπεικονίσθησαν.

Καὶ ἐκτὸς δὲ τοῦ Βατικανοῦ ὁ Ῥαφαήλ ἐξετέλεσε τοιχογραφίας. Ἐν ταῦταις ἐξέχουσιν ἰδίως αἱ ἐν τῇ Villa Farnesina, τῇ ὑπὸ τοῦ τραπεζίτου Αὐγουστίνου Κίγη οἰκοδομηθείσῃ· πρὸ πασῶν δὲ διαπρέπει ἐνταῦθα ἡ τῆς δευτέρας αἰθούσης εἰκὼν, Ὁ θρίαμβος τῆς Γαλατίας, ἣτις, ὑπὸ Τριτῶνων, Νηρηίδων καὶ Ἑρώτων περιστοιχιζομένη καὶ φερομένη, σύρεται ὑπὸ δελ-

φίνων ἐπὶ τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης. Ἐίνε μαγευτικὴ εἰκὼν, ὁμοία πρὸς μουσικὴν συναυλίαν πληροῦσαν διὰ τῆς μαγείας αὐτῆς τὴν καρδίαν ἡμῶν (Συνεπληρώθη τῷ 1515). Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἦλθεν ἡ σειρά τῆς διακοσμῆσεως τοῦ προστόου, ἐν ᾧ ὁ Ῥαφαήλ ἐζωγράφησε σκηνὰς ἐκ τοῦ μύθου τοῦ Ἀπουληίου, τὸν Ἔρωτα καὶ τὴν Ψυχὴν. Ὅτι ὁ καλλιτέχνης πολλαπλῶς εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ποίημα ἐνησχολήθη, ἀποδεικνύουσι τὰ βραδύτερον ἐκτελεσθέντα 52 σχέδια.

Εἰς τὰς μετὰ ταῦτα τοιχογραφίας καταλέγονται *Al Sibullai* ἐν *S. Marie della pace*, ἣν ὄλην μόνος ἐζωγράφησεν, ἡ *στέψις τοῦ Ἀλεξάνδρου* καὶ τῆς *Ῥωζάνης*, ἄλλοτε ἐν τινὶ ἐπαύλει, βραδύτερον δ' εἰς τὸ βοργιανὸν μέγαρον μετενεχθεῖσα· ἐν ἀμφοτέροις τούτοις ἐνυπάρχει ἡ τρυφερότης τοῦ αἰσθημάτος, ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ καὶ χαρίεν τι ἀστεῖον ὕφος. Ἐν ἔτει 1516 τέλος περατοῦται ἡ ἐν τῷ λουτρικῷ δωματίῳ τοῦ καρδινάλιου Βιθιένα τοιχογραφία, ἐν ᾗ ὁ Ῥαφαήλ ὄλωσεν κατὰ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα παρέστησε σκηνὰς ἐκ τῶν περὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἐρωτος μύθων.

Πλὴν τῶν ἀξιωματικῶν τούτων ἔργων, ἄτινα καὶ μόνον θὰ ἦσαν ἱκανὰ ὅπως ὀλόκληρον τὸν βίον ἐνός ἀνθρώπου πληρώσωσιν, ὁ Ῥαφαήλ ἐφημίσθη καὶ διὰ πολλὰ ἐπὶ ὑφασμάτων ζωγραφήματα. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐξέχει ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν κατεργασίαν τῆς ὁποίας ἐπανειλημμένως ἀπασχόλησε τὴν τέχνην αὐτοῦ. Ἡ Ῥώμη ὅμως ἐπιφέρει μεταβολὴν τινὰ εἰς τὸ ἰδανικὸν τῶν Παναγιῶν αὐτοῦ· τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος γίνεται δεσποτικὸν καὶ παρουσιάζει γνησίους ῥωμαϊκοὺς χαρακτήρας, ὡς καὶ τὰ τοῦ σώματος μέλη καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς ἐσθῆτος πτυχαί. Ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη ἐξοχικῶν τοποθεσιῶν χρησιμεύει αὐτῷ ὡς πρότυπον ἡ τῆς Ῥώμης ἐξοχὴ σὺν τοῖς ἐρειπίοις αὐτῆς. Δυστυχῶς ὀλίγας τινὰς μόνον τῷ φίλῳ ἀναγνώστῃ τοιαύτας εἰκόνας δυνάμεθα νὰ καταλέξωμεν· τὴν *Παναγίαν ἐκ τοῦ οἴκου Ἀλβα* (ἐν Πετροπόλει), τὴν τοῦ *Ἀλδοβρανδίνου* (ἐν Λονδίνῳ), τὴν τοῦ *Λορέτου*. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡ Μαρία ὑπεγίρει τὸν πέπλον ἀπὸ τοῦ κοιμημένου παιδίου ἵνα δείξῃ αὐτὸ τῷ μικρῷ Ἰωάννῃ. Καὶ ἐν τῇ μετὰ τοῦ διαδήματος *Παναγία* (ἐν Λούβρω) ὁμοίαι τις παρίσταται θέσις· τὸ παιδίον ἐξύπνησε, καὶ ἡ μήτηρ ἀποσύρει τὴν καλύπτραν. Τὴν θυμασσοτέραν δρᾶσιν σὺν τῇ μεγίστῃ ἀπλότητι παρουσιάζει ἡ *Παναγία della sedia* (παρὰ τοῖς Πίττη). Οὐδαὶ καλλιτέχνης ἠδύνατο λαμπρότερον νὰ ἀπαθανάτιση ἐν εἰκόνι τὴν εὐδαιμονοστέραν μητρικὴν εὐφροσύνην, ὡς ἐπραξεν αὐτὸ ἐνταῦθα ὁ Ῥαφαήλ. Ἀλλὰ καὶ τὰ χρώματα εἶνε ἀπαρμύλλως ὠραῖα, ἡ σκιὰ τοσοῦτον τεχνικὴ, ὥστε τὰ πρόσωπα φαίνονται οἷον εἰ ἀποκεχωρισμένα ἀπὸ τῆς εἰκόνας, δίκην ἀναγλύφων. Ἐπειτα παρήχθησαν δύο μεγάλαι τῆς Παναγίας εἰκόνες πρὸς κόσμον τοῦ ἱεροῦ βήματος· ἡ *Παναγία τοῦ Φουλγρον* (ἐν Βατικανῷ) καὶ ἡ τοῦ *del Pesce* (ἐν Μεδρίτῃ). Ἄλλη θυμαστίου κάλλους εἰκὼν εἶνε ἡ κατὰ τὸ 1513

διὰ τὴν Βολωνίαν ζωγραφηθεῖσα τῆς ἁγίας *Καικιλίας*, ὑπὸ ἁγίων περιτοισομένης, ἐν αἷς πᾶν ἐπιτυχῶς ἐξεικόνισε τὴν νίκην τῆς οὐρανοῦ κατὰ τῆς ἐπιγείου μουσικῆς. Ὅπως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐνταῦθα εἰκόνι τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ διατρέχει ἐκτάσεις μεγάλας, οὕτω καὶ ἐν τῇ μικρᾷ, ἐν τῇ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας ὀπτασία τοῦ Ἰεζεκιήλ (παρὰ τοῖς Πίττη). Ἐνταῦθα προφανῶς ὁ Ῥαφαήλ ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τῶν προφητικῶν μορφῶν τῶν ἐν τῷ Σιζτινίῳ ναυδρίῳ τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξ ἔτη τοῦ βίου τοῦ Ῥαφαήλ αἱ εἰκόνες τῶν Παναγιῶν τοῦ Ῥαφαήλ καὶ πάλιν μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς, κατὰ τὰς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεγάλα συμπλέγματα, εἰς ἀπροστίθενται περὶ τὴν ἁγίαν οἰκογένειαν καὶ ἡ Ἰωάννης ὡς εἰς τινὰ ἱερὰν καὶ οἰκείαν συνδιάλεξιν· οὕτως ἐν ταῖς εἰκόσι τῆς ὑπὸ τὴν ὄρην *Παναγίας* καὶ τῆς μετὰ τοῦ *μαργαρίτου* (ἀμφοτέραι ἐν Μεδρίτῃ). Κατ' ἐξοχὴν λαμπρῶς παρεστάθη ἡ οἰκογενειακὴ εὐτυχία ἐν τῇ εἰκόνι, ἣν ὁ Ῥαφαήλ ἐζωγράφησε περὶ τὰ 1518 διὰ τὸν Φραγκίσκον Α' τῆς Γαλλίας (ἐν Λούβρω), ἐν ᾗ ἄγγελος ῥαίνει τὴν Παναγίαν δι' ἀνθέων. Μεταξὺ ὅμως πασῶν τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρὰ τῆς εἰκόνων τῆς Παναγίας ὑπερέχει ὁ μαργαρίτης τῆς ἐν Δρέσδῃ Πανακοθήκης, ἡ *Σιζτινα*, θαῦμα τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Ἡ Μαρία μετὰ τοῦ παιδός, ὑπὲρ τὰ νέφη αἰωρούμενη, εἶνε ἐξ ὀλοκλήρου ἀπεσπασμένη τῶν γῆινων καὶ οἱ πρὸς τιμὴν δὲ αὐτῆς περιεσπασμένοι ἅγιοι Σιζτος καὶ Βαρβάρα συμπεριελήφθησαν ἐν τῷ οὐρανίῳ τούτῳ μαγευτικῷ χορῷ. Εἶνε δὲ ἡ μόνη εἰκὼν, ἣτις κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Ῥαφαήλ ἀνευ προηγουμένης μελέτης καὶ σχεδιογραφῆσεως· αἱ οὐράναι μορφαὶ ἐρρίφθησαν ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος οἷον εἰ ἀντανάκλασις τῆς φαντασίας τοῦ Ῥαφαήλ. Ἀνερριχθήθη εἰς τὴν ἀκροτάτην κορυφὴν, εἰς ἣν ποτε ἡ τέχνη ἠδύνατο νὰ ἀρθῇ.

Νῦν θέλομεν ἀναγράψαι τὴν εἰς πρόσωπα πλουσίαν *σταυροφορίαν* (ἐν Μεδρίτῃ) καὶ τὸν *ἀραβῶνα* τῆς *Μαρίας* (ἐν Βατικανῷ). Ὁ Ῥαφαήλ εὗρε πολλὴν εὐκαιρίαν ἐν Ῥώμῃ ἵνα εἰκονίσῃ πρόσωπα· καὶ εἰς τοῦτο δὲ τὸ στάδιον ἔχομεν νὰ καταλέξωμεν ἀριστουργήματα, ὡς τὴν εἰκόνα τοῦ *Πάπα Ἰουλιου Β'* καὶ τὴν τοῦ *Λέοντος Ι'*, τῶν προστατῶν αὐτοῦ, εἶτα τὴν τοῦ νέου βιολιστοῦ (ἐν Σικάρρα ἐν Ῥώμῃ), τὴν τοῦ *καρδινάλιου Βιθιένα*, *Ἰγγιράμη*, *Καστιλιόνη*. Ἐξοχος δ' εἰκὼν γυναικὸς δεικνύει ἡμῖν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς περιφήμου *Ἰωάννης τῆς Ἀραγορίας*.

Ὅτε ἐνησχολεῖτο ὁ Ῥαφαήλ, ὡς ἀρχιτέκτων, εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου, εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑπὲρ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν θόλου τοῦ ναΐσκου Κίγη ἐν *S. Maria del Popolo* καὶ πολλῶν ἄλλων μεγάλων καὶ ἐξοχικῶν ἐπαύλεων, συγχρόνως ἐσχεδιογράφει ἐντολῇ τοῦ Πάπα κατὰ τὸ 1515 καὶ 1516 ἕνδεκα πίνακας ἐπὶ ταπήτων διὰ τὸ σιζτινίον ναυδρίον. Οἱ τάπητες οὗτοι ὑφάνθησαν ἐν Φλανδρίᾳ· παρὰ δειγμὰ εὐρίσκεται ἐν Ῥώμῃ,

δεύτερον ἐν Βερολίῳ· τὰ θαυμάσια ἐπὶ νεκτοχάρτου ὑποδείγματα, ὑπὸ τοῦ Ρούβενς ἐν Βρυξέλλαις ἀνακαλυφθέντα, περιήλθον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ φυλάσσονται ἐν τῷ South-Kensington μουσεῖῳ. Ὁ δυνάμενος νὰ ἐκτιμήσῃ τοιαῦτα ἔργα, στερούμενα χρώματος, ἔχει νὰ θαυμάσῃ τὸν τέλειον κλασικὸν ῥυθμὸν αὐτῶν. Αἱ ὑποθέσεις εἰσὶν εἰλημμένοι ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς: *Ἡ διὰ θαύματος ἀλιεία, ἡ τῷ Πέτρῳ παράδοσις τῶν κλειδῶν, ἡ θεραπεία τοῦ χωλοῦ, ὁ θάνατος τοῦ Ἀναρίου, ἡ ἐπιστροφή τοῦ Παύλου, ὁ Παῦλος ἐν τῇ φυλακῇ, ἡ ἐν Ἀύστρᾳ θύσια, τὸ ἐν Ἀθήναις κήρυγμα, ἡ λιθοβολῆσις τοῦ Στεφάνου καὶ ὁ ἀρραβὼν τῆς Μαρίας.*

Τὸ κύκνειον ἄσμα τῆς τέχνης τοῦ Ῥαφαήλ ἦν ἡ *Μεταμόρφωσις*, ἡ ἔκλαμψις ἐπὶ τοῦ Θαδῶρ. Κάτω παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρου ἡ ἀνθρωπίνη ἐλεεινότης, ἄνω εἰς τὴν κορυφὴν ἡ λαμπρότης. Θὰ ἦτο δ' ἄλυτος ἀντίθεσις ἂν μὴ ἡ κλεῖς τοῦ αἰνίγματος τῆς ζωῆς ἔκειτο ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Πέτρου· «Κύριε καλὸν ἐστὶν ἡμῶς ὧδε εἶναι!» Ὁ καλλιτέχνης δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσῃ τὴν εἰκόνα. Κατὰ βεβλημένος ὑπὸ τῶν ἡμερησίων ἐργασιῶν ἠσθένησε τῷ 1520 καὶ ἀπέθανε τῇ 6 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡμέρα τῆς μεγάλης Παρασκευῆς ἐν τῇ ἀμυγῇ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Ὁ Πάπας σὺν ἀπάσῃ τῇ Ῥώμῃ ἐπένηθη τὸν νεκρόν. Κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ἐνεταφιάσθη ἐν τῷ Πανθέῳ, ἔνθα καὶ ἡ δι' αὐτὸν προωρισμένη καὶ πρὸ αὐτοῦ ἀποθανοῦσα μνηστὴ ἀνεπαύετο.

Παρηκολουθήσαμεν οἰονεὶ ἰπτάμενοι τὴν γιγαντιαίαν πορείαν τῆς τεχνικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως καὶ διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου καὶ διότι σκοπὸς ἡμῶν ἦτο νὰ προτρέψωμεν τοὺς φίλους τῆς καλλιτεχνίας εἰς βελτιωτέραν μελέτην τῆς θαυμαστῆς ταύτης ζωῆς καὶ ἐνεργείας. Τὸν μὴ ἀσμενίζοντα δὲ εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας καὶ ἀρκούμενον μόνοις τοῖς ἀποτελέσμασι τούτων, παραπέμπομεν εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ W. Lübkes: Βίος καὶ ἔργα τοῦ Ῥαφαήλ.

Καταπαύομεν μετὰ τῶν λόγων τοῦ Goethe, λακωνικῶς μὲν, ἀλλ' ἐπιτυχῶς εἰπόντος περὶ τοῦ Ῥαφαήλ: Ἐξετέλεσε πᾶν ὅ,τι ἄνθρωπος θὰ ἐπέθυμει νὰ πράξῃ.

(Ἐκ τοῦ Vom Fels zum Meer ὑπὸ J. G. Wessely).

Ἰωάννης Βαλαδάνης

ΠΕΡΙ ΦΥΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

(Ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 18 Μαρτίου
τοῦ Φυσιολογικοῦ τμήματος.)

Ἐπειδὴ ἡ ἐν Βερολίῳ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν εὐμενῶς ἐδημοσίευσεν ἑναγχοῦς ἐν τοῖς πρακτικοῖς αὐτῆς ἐμὴν ἔκθεσιν περὶ φυτολογικῆς ἐξετάσεως τῆς Θεσσαλίας, διὰ ταῦτα λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναγνώσω αὐτὴν ἤδη ἐξελληνισθεῖσαν ἐνώπιον τοῦ ἐντίμου τούτου τμήματος τοῦ Συλλόγου. Καὶ δὴ ἀρχομαι τοῦ λόγου.

Ἡ Θεσσαλία μέχρι τοῦδε ὑπὸ βοτανικὴν ἔποψιν ἦτο σχεδὸν ἄγνωστος καὶ μόνον τὸν Ὀλυμπον ἐπεσκέφθησαν καὶ ἐξήτασαν ὀπωποῦν ἀκριβῶς ὁ Aucher-Eloy ἐν ἔτει 1836, ὁ Heldreich ἐν ἔτει 1851 καὶ ὁ Ὀρφανίδης ἐν ἔτει 1857. Περὶ πάντων τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς Θεσσαλίας, οἷον τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, τῆς παραλίης ζώνης, τῶν ὄρεων Πηλίου, Ὀσσης καὶ Πίνδου αἱ φυτολογικαὶ ἡμῶν γνώσεις εἴσαν λίαν ἐλλειπεῖς. Οὔτε δὲ Sibthorp, οὔτε ἄλλος τῶν μεταγενεστέρων βοτανικῶν ἐπεσκέφθησαν τὴν Θεσσαλίαν· διὸ ἐν τοῖς μεγάλοις περιγραφικοῖς συγγραμμάσι καὶ χλωρίσιν, ὡς ἐν τῷ Προδρόμῳ τοῦ Δεκανδῶλ (De Candolle Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis), τῇ Ἀνατολικῇ χλωρίδι τοῦ Boissier (Flora Orientalis) καὶ τῇ Εὐρωπαϊκῇ χλωρίδι τοῦ Nyman (Conspectus Florae Europaeae) εὐρίσκει τις τὴν Θεσσαλίαν, ἐξαιρουμένου ὁμοῦ τοῦ Ὀλύμπου, δεκάκις μάλιστα μνημονευθεῖσαν. Ἦτο λοιπὸν λίαν εὐκταῖον νὰ πληρωθῇ τὸ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χλωρίδι κενὸν τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπεχειρήσα ἐν τῷ θέρει τοῦ παρελθόντος ἔτους βοτανικὴν ἐκδρομὴν εἰς Θεσσαλίαν, ὅπως ἐξετάσω κατὰ δίμηνον ἐκεῖ διαμονὴν ἰδίᾳ τὰ περίχωρα τοῦ Βώλου, τὸ ὄρος Πήλιον, τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα μέχρι Λαρίσσης, τὴν κοιλάδα τῆς Ἀγυῖας, τὸ ὄρος Ὀσσαν καὶ τὰ Θεσσαλικά Τέμπη.

Ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἐπόμενον ὅτι ἡ χλωρίς τῆς Θεσσαλίας ἦθελε παρουσιάσῃ μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν τῶν ὀρέων χωρῶν, δηλαδὴ πρὸς τὴν τῆς μεσημβρινῆς Μακεδονίας πρὸς βορρᾶν καὶ τὴν τῆς Φθιώτιδος καὶ Εὐρυτανίας πρὸς νότον, καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη καθόλου ὑπὸ τῆς ἀκριβεστέρως ἐπισκοπήσεως. Ἐν τούτοις εὗρον εἶδη τινὰ φυτῶν ὅλως νέκ καὶ πάλιν ἄλλα τινὰ γνωστὰ μὲν, ἀλλὰ πρωτοφανῆ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χλωρίδι, περὶ ὧν γυνήσεται λόγος ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Τὸ Πήλιον ὄρος, διαφερόντως διακρίνεται διὰ τὸ πολυάριθμον τῶν πηγῶν καὶ τὸ ὑψῶδες τῆς βλαστήσεως αὐτοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ χλωρίς

αὐτοῦ πλουσία καὶ πολυποίκιλος. Ἦδη καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐκλείζετο ἐπὶ μεγάλη εὐκαρπία καὶ φυτῶν ἀφθονία, ὅπως ἰδίως ἐξάγομεν ἐκ λίαν ἐνδιαφερούσης περιγραφῆς αὐτοῦ ἐν ἀποσπάσμασι τοῦ Δικαιάρχου, ὅπου ἀναγινώσκουμεν τάδε:

«Ὅτι τὸ καλούμενον Πήλιον ὄρος μέγα τ' ἐστὶ καὶ ὑλῶδες, δένδρα ἔχον τοσαῦτα κερποφόρα, ὅσα καὶ τὰς τῶν γεωργουμένων συμβαίνει χώρας. Τοῦ δ' ὄρους ἡ μέγιστη καὶ λασιωτάτη ρίζα τῆς πόλεως κατὰ μὲν πλοῦν ζ' ἀπέχει στάδια, πεζῇ δὲ κ'. Πᾶν δ' ἐστὶ τὸ ὄρος μαλακόν, γεώλοφόν τε καὶ ἀμφορον· ὕλης δ' ἐν αὐτῷ πᾶν φύεται γένος· πλείστων δ' ὄξυνη ἔχει καὶ ἐλάτην, σφένδαμνόν τε καὶ ζυγίαν, ἔτι δὲ κυπάρισσον καὶ κέδρον· ἐστὶ δ' ἐν αὐτῷ καὶ ἄνη, τὰ τε ἄγρια καλούμενα λείρια καὶ λυχνίδες. Γίνεται δ' ἐν αὐτῷ καὶ βοτάνη κτλ.»¹.

Καὶ ὁ Θεόφραστος μνημονεύει ἐν τισὶ χωρίοις τῆς περὶ φυτῶν ἱστορίας αὐτοῦ τὸ Πήλιον, ὀνομάζων μάλιστα αὐτὸ *φαρμακωδέστατον* (IX, 15, 4. «Τῶν δὲ περὶ τὴν Ἑλλάδα τόπων φαρμακωδέστατον τό τε Πήλιον τὸ ἐν Θετταλίᾳ καὶ τὸ Τελέθριον τὸ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ὁ Παρνασσὸς ἔτι δὲ καὶ ἡ Ἀρκαδία καὶ ἡ Λακωνία»).

Ἀνυψοῦται τὸ ὄρος τοῦτο μέτρα 1618 ὑπὲρ τὴν θάλασσαν καὶ κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν πρὸς τὸ εὐδοκιμοῦσιν αἱ λεμονοπορτοκαλέαι καὶ εἰς ἀμφοτέρω τὰ πέρατα αὐτοῦ μέχρις ὕψους 1000 μέτρων ἡ ἐλαία. Ἐν τῇ ζώνῃ ταύτῃ κείνται τὰ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν κληθέντα «Ἐῖκοσι τέσσαρα χωρία», ὧν τὰ πλεῖστα ἐπίσημοι κωμοπόλεις, ἐν μέσῳ πυκνοῦ δάσους ὀπωροφόρων δένδρων, ἰδίως ἐκ *μηλεῶν, κερασιῶν, δαμασκινεῶν, καρυῶν* καὶ *λεπτοκαρυῶν* συνιστάμενου. Συχνοτάτη δὲ εἶνε καὶ ἡ *καστανία*, ἀποτελοῦσα πολλάκις μικρὰ δάση. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν 1000 μέτρων μέχρι τῶν κορυφῶν, τὸ ὄρος καλύπτεται κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ *ὄξυων*, δυστυχῶς ὅμως οὗτοι ὑπάρχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον ἐν ἀναστήματι ὀργυραίων μόλις θάμνων καὶ σπανίως δενδρώδεις ἐν μεγαλητέρα ἐκτάσει. Ἡ καταστροφή τῶν δασῶν ἦτο καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀνυπερνήκητος συμφορὰ· ἐντεῦθεν ἡ ἀποψίλωσις τῶν ὄρεων ἡ ἀείποτε ἀύξανομένη γιγαντιαία βήμασι. Συχνὰ καὶ πολλάκις φύεται δενδρώδης ἡ εἰς τὰ μεσημβρινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος σπανία, προσκαρτίως ὅμως τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐν Μακεδονίᾳ κοινοτάτη *Κήλαστρος* (*Hex Aquifolium*, κοινῶς ἀρκουδοπούρναρος). Διὰ τὸ εὐθαλές ὅμως καὶ τὸ μέγεθος διακρίπεται κατ' ἐξοχὴν ἡ *Πλάτανος* πανταχοῦ πλήθους ἐνθα ῥέει ὕδωρ. Πλάτανοι τινες ἐν τοῖς χωρίοις συνήθως ἐπισκιάζονται τὰς κρήνας τῶν ἀγορῶν ἔλαβον μετ' ἀναλόγου ἡλικίας διαστάσεις ἀληθῶς κολοσσιαίς, ὡς δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀλλαχοῦ τοιαύτας ποτὲ νὰ ἴδω. Ἰδίως ἐν τῇ κωμοπόλει Ζαγοροῦ ἐπὶ τῇ ἀνατο-

¹ Παράβαλε *Geographi Graeci minores*, ed. C. Müller, Paris, Didot, 1855, p. 106 (*Dicaearchi, ut fertur, potius vero Athenæi descriptionis Graeciae fragmenta tria*).

λικῇ πλευρᾷ τοῦ Πηλίου ὑπάρχουσι μεγαλοπρεπέστατα ἀθροίσματα τοιούτων γιγαντιαίων πλατάνων, καὶ τὸ στέλεχος μιᾶς τοιαύτης μετρηθὲν ὑπ' ἐμοῦ εἰς ὕψος ἡμίσεως μέτρου ἄνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἔχει περιφέρειαν δώδεκα μέτρων, ἐνῶ ὁ κορμὸς τῆς πολυθαυμάστου ἐν Κηφισίᾳ τῆς Ἀττικῆς πλατάνου μετρηθεὶς πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἔχει περιφέρειαν μόνον μ. 9,75.

Τὰ κυριώτερα προϊόντα καὶ συγχρόνως τὰ σπουδαιότατα εἶδη ἐξωγωγῆς τοῦ Πηλίου εἶνε τὸ ἔλαιον, τὰ μῆλα, τὰ λεπτοκάρυκα καὶ τὰ γεώμηλα. Οἱ μέγιστοι ἐλαιῶνες, ὁ κύριος πλοῦτος τῆς χώρας, εἶνε εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους. Αἱ μηλέαι ἀνήκονται εἰς τὴν ὀλίγον ἐξημερωθεῖσαν ὄξυκαρπον καλουμένην ποικιλίαν τῆς ἀγρίας μηλέας φέρουσι καρποὺς μικροὺς μὲν, ἀλλ' ἔχοντας εὐάρεστον γλυκεῖαν γεῦσιν, οἵτινες γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *φιρίκια* εἶνε περιζήτητοι καὶ μεταφέρονται εἰς μεγάλα ποσὰ μάλιστα εἰς Ἀθήνας καὶ Κωνσταντινούπολιν. Ἡ γονιμότης τῶν δένδρων τούτων εἶνε ὅλως ἔκτακτος καὶ ὅτε κατὰ τὸ τέλος τοῦ θέρους ἔβλεπον αὐτὰ, κατὰ μέρη μέχρι θρύψεως τῶν κλάδων δι' ἡμιερῶν καὶ ὠχρῶν μῆλων ἑτεροβόμη ἐπὶ τῷ τερπνῷ θεάματι. Τὰ γεώμηλα δὲ εὐδοκιμοῦσι κάλλιστα καὶ μετ' ἐπιμελείας καὶ κόπου καλλιεργοῦνται μέχρι τῆς ὑψίστης ζώνης τοῦ ὄρους· εἶνε τὰ κάλλιστα ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐπίσης μεταφέρονται εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Καὶ οἶνον ἐρυθρὸν ἀρίστης ποιότητος παράγει τὸ Πήλιον, ἀλλ' εἰς μικρὰν μόνον ποσότητα. Τὴν καστανίαν δὲ ἐγκεντρίζουσι καὶ τούτου ἕνεκα οἱ καρποὶ αὐτῆς εἶνε μικροὶ καὶ εὐτελοῦς ποιότητος. Τοῦ δένδρου τούτου χρησιμεύει μᾶλλον τὸ ξύλον ἐξ οὗ, σκληροῦ καὶ ἀσκαποῦς ὄντος, κατασκευάζονται ἰδίως δοκοί, δόγαι καὶ βυτοστέφανοι.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν αὐτοφυῆ βλάστησιν τοῦ Πηλίου, αὕτη φέρει τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἑλληνικῆς ὄρεινῆς χλωρίδος ἐν γένει, ἰδίως τῆς χλωρίδος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ, οὐχὶ ἄνευ σχέσεων τινῶν πρὸς τὴν τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς Κρήτης. Χαρακτηριστικὰ εἶνε ἰδίως ἡ πληθὺς τῆς κοινῆς πτερίδος (*Pteris aquilina*) στιβαρὴν φυομένης ὑπὸ τῆς ἀκροθαλασσίας μέχρι τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Ὀσσης, τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐν Εὐβοίᾳ. Ἐκτὸς τούτου ἐπὶ ταῖς κρήναις καὶ τοῖς ρύξις φύονται ἀρκούντως συχνὰ διάφορα εἶδη πτερίδων καὶ βρύων, θέμα σπανιώτατον ἄλλως ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ὄρεων. Μεταξὺ τῶν βρύων καὶ συμπεπλεγμένον μετ' αὐτῶν εὔρον οὐ σπανίως τὸ κομψὸν καὶ λεπτοφυές φυτὸν ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπὸ τοῦ Λινναίου ἀπριερώθη εἰς τὸν *Sibthorp*, τὸν Πατριάρχην οὕτως εἰπεῖν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς φυτολογίας. Ἡ *Sibthorpia Africana* αὕτη καὶ τὸ πτεροειδὲς *Blechnum Spicant L.* ἦσαν τὰ φυτὰ τὰ ἀναμνήσαντά με τὴν δυτικὴν Κρήτην, ὅπου ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν εὐκρήνων καστανῶνων τῶν Ἐνεαχωρίων φύονται μετὰ τῆς Ἀναγαλλίδος τῆς λεπτοτάτης (*Anagallis tenella L.*), τῆς Ὀσμούνδης τῆς βασι-

λικής (*Osmunda regalis* L.) και τοῦ Λαθύρου τοῦ νευρολόβου (*Lathyrus neurolobus* Boiss. et Heldr.). Εἰς τὴν ζώνην τῶν δασῶν εὖρον μεταξὺ τῆς κοινῆς πτέριδος ὠραιοτάτων 5—6 ποδῶν ὕψος ἔχον εἶδος ἐλελισφάκου, ὅπερ πιθανῶς ἀποτελεῖ νέον εἶδος (*Salvia Eichleriana* Heldr. Mss.). Εὖρον ἐπίτης αὐτόθι και νέα τινὰ εἶδη βρύων. Τὸ δὲ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον εὐρημά μου ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἦτο τὸ τῆς *Siphonostegia* τῆς *Syriacae* (*Siphonostegia Syriaca* Bois. et Reut.), διότι τὸ κύριον κέντρον τῆς γεωγραφικῆς διανομῆς τοῦ ἐκ τῆς τάξεως τῶν Προσωπιδανθῶν γένους *Siphonostegia* κεῖται ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἀσίᾳ και τὸ εἶδος, ὅπερ ἐκτείνεται περισσώτερον πρὸς δυσμὰς εἶνε ἢ *Siphonostegia* ἢ *Syriaca*, ἦτις ὅμως μέχρι τοῦδε ἦτο γνωστὴ μόνον ἐκ Συρίας και Κιλικίας διὰ τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Kotschy, Boissier και Balansa. Τὸ ἀξιοπεριέργον τοῦτο φυτὸν ἀποτελεῖ τύπον νέον και ὅλως ἑτερογενῆ ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ χλωρίδι. Φύεται δ' ἀφθόνως εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν κατὰ τὰ χθαμαλὰ μέρη τοῦ Πηλίου ἐπὶ εὐγλιῶν λόφων μεταξὺ τῆς δεινδρώδους ἐρείκης. Εὖρον δὲ αὐτὸ και κατὰ Ἰούλιον εἰσέτι ἀνθοῦν. Ἐκτὸς τῶν ἤδη μνημονευθέντων δένδρων και ἄλλων φυτῶν καταλέγω ὡς ἰδίως χαρακτηριστικὰ τῆς χλωρίδος τοῦ Πηλίου τὰ ἐξῆς εἶδη. *Ambrosia gracilis* Sprun., *Berteroa incana* (L.), *Cardamine acris* Griseb. (φυτὸν τῆς Μακεδονίας, γνωστὸν και ἐκ τοῦ Δίρφους τῆς Εὐβοίας), *Berberis* ἢ *Kρητικὴ* (*Berberis cretica*, θάμνος κοινότατος, ὡς εἰς πάντα τὰ ἔρη τῆς Ἑλλάδος), *Dianthus viscidus* Bory et Chab., *Silene multicaulis* Guss., *Hypericum Olympicum* L., *Geranium striatum* L., *Cytisus Austriacus* L., *Medicago falcata* L., *Galega officinalis* L. (ἀφθόνως), *Rubus tomentosus* Borkh., *Potentilla hirta* L., *Agrimonia Eupatoria* L., *Myrtus communis* L., *Epilobium spicatum* Lam. (ἀφθόνως και λαμπρῶς κοσμί-σων διὰ τῶν ὠραίων ἐρυθρῶν ἀνθέων του τὴν ὑλώδη ζώνην), *Epil. lanceolatum* Seb. et Maur., *Circaea lutetiana* L. (και ἐπὶ τῆς Ὀσσης), *Eryngium amethystinum* L. β. *tenuifolium* Boiss. (ἐν ἀφθονίᾳ), *Bupleurum semidiaphanum* Boiss., *Sison Amomum* L. (και ἐπὶ τῆς Ὀσσης), *Asperula Aparine* MB., *Scabiosa Ucrainica* L., *Achillea grandifolia* Friv., *Ach. compacta* W., *Achillea nov. spec.*, *Artemisia campestris* L., *Centaurea Macedonica* Heldr., *Gent. Pelia* DC., C, *Salonitana* Vis., *Cirsium Candelabrum* Griseb. (ἐν ἀφθονίᾳ και ἐπὶ τῆς Ὀσσης), *Cirs. Siculum* Spreng., *Cirs. odontolepis* Boiss., *Chamaepeuce Afra* DC., *Hieracium macranthum* Ten., *Hier. bracteolatum* Sibth., *Campanula Leutweini* Heldr. (εὐρέθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ Leutwein ἐν Εὐβοίᾳ, συχνότερον δὲ φύεται παρὰ τῆς Ὀσσης), *Camp. Trachelium* L. β. *Orientalis* Boiss., *Erica arborea* L. (ἀφθόνως), *Primula acaulis* Jacq. (ἐν πληθῇ), *Lysimachia punctata* Jacq., *Hex Aquifolium* L., *Cuscuta leucosphæra* Boiss. et Heldr., *Verbascum mallophorum* Boiss. et Heldr., *Verb. epixanthinum* Boiss. et Heldr., *Digitalis grandiflora* All., *Dig. laevigata* WK.

Linaria Macedonica Griseb., *Odontites Linkii* Heldr. et Sart. (και ἐπὶ τοῦ Παρνασσού), *Origanum hirtum* Vogel, *Sideritis Scardica* Griseb., *Stachys Germanica* L. β. *penicillata* Heldr., *Phlomis Samia* L., *Euphorbia oblongata* Griseb., *Euph. Myrsinites* L., *Alnus glutinosa* (L.), *Juniperus Oxycedrus* L., *Cyperus flavescens* L., *Cyp. fuscus* L., *Trisetum flavescens* (L.), *Sorghum Halepense* (L.) (ἐν ἀφθονίᾳ και χρήσιμον ὡς τροφή ζώων ὑπὸ τῆς κοινῆς ἑνομασίας Ἀγούλαρο), *Fontinalis Heldreichii* Müll. (νέον εἶδος), *Hypnum irriguum* Brid., *Brachythecium rivulare* Br. et Schimp., *Marchantia polymorpha* L. κτλ.

Φυτολογικῶς ἦττον ἐνδιαφέρον ὡς μονοτονώτερον και ἀυχμηρότερον ἔνεκα τῶν ὀλιγωτέρων ἐν τῇ ὑψηλῇ ζώνῃ πηγῶν, εὖρον τὸ ὄρος τῆς Ὀσσης, τὰ νῦν Κισσάβου. Ἐν τούτοις κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ὀσσης τὰ δάση ἔχουσι μεγαλύτεραν ἔκτασιν και διατηροῦνται κάλλιον ἢ ἐπὶ τοῦ Πηλίου. Ἡ καταστροφή αὐτῶν δὲν ἐπροχώρησε κατ' ἴσον βαθμόν· διότι ἡ Ὀσσα εἶνε μᾶλλον ἀπρόσιτος και ἀγριωτέρας φύσεως και ὀλιγώτερον κατφωκῆμένη. Ἐν τούτοις και ἐνταῦθα δυστυχῶς ἐκμεταλλεύονται και καταστρέφονται ἀνηλεῶς και ἀνευ δασονομικοῦ κανόνος ὑπὸ ἀνθρακῶν τὰ λαμπρὰ τρυτὰ δάση, και ὅπερ τὸ χεῖριστον ἐκλέγονται πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ νεκρὰ δένδρα, τὰ πρὸς ὑλοτομίαν εὐχερέστερα. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Ὀσσης εἶνε ἦττον ὑλώδης, εἰ και ἐνταῦθα εὖρον ὠραία σύδενδρα μέρη ὑπὸ δξυῶν και δεινδροειδῶν πρίνων (*Quercus coccifera* var. *Calliprinos* Webb.) καλυπτόμενα. Τὸ ὠραιοτάτον ὅμως δάσος, ὅπερ ἔνεκα τῆς πυκνότητος και τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως αὐτοῦ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς παρθένον δάσος, κατέχει τὴν μεταξὺ τῶν βορειοανατολικῶν ὑπωρειῶν κειμένου ὄρου Τζάγρι και τοῦ χωρίου Καρίτζα ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ὀσσης ἐκτενόμενον ὑψηλὰ ἐπ' αὐτῆς και ἀνήκον εἰς τὴν ἀρχαίαν μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, γραφικώτατα ἐν μέσῳ αὐτοῦ κειμένην. Συνίσταται κυρίως, ὅπως κατὰ τὸ μᾶλλον και ἦττον πάντα τὰ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν πλευρῶν τῆς Ὀσσης δάση ἐκ καστανεῶν, δξυῶν, πλατάνων, κλήθρων (*Alnus glutinosa* L.), δρυῶν (τοῦ εἶδους *Quercus conferta* Kit.), ἀριῶν (*Querc. Ilex* L.), μελιῶν (*Fraxinus excelsior* L.), βουμελιῶν (*Frax. Ornus* L.), σφενδάμων (*Acer campestre* L.), ἀγριομηλεῶν (*Pirus malus* L.), ἀχράδων (*Pirus amygdaliformis* Vill.), οὐῶν (*Sorbus domestica* L.), κεραίδων (*Cercis Siliquastrum* L.) και δύο εἰδῶν φιλυρῶν, τῆς κοινῆς (*Tilia intermedia* DC.) και τῆς ἀργυροφύλλου (*T. argentea* Desf.). Τῆς τελευταίας ταύτης ὑπάρχουσιν ἰδίως μεγάλα και ὠραία δένδρα πλησίον τῆς ῥηθείσης μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τὰς ξηρὰς ὑπωρειὰς τῆς Ὀσσης καλύπτουσι πυκνοὶ θαμνῶνες ἐκ Παλιούρων (*Paliurus aculeatus* Lam.), Τερμίνθων (*Pistacia Terebinthus* L.), Κοκκυγεῶν (*Rhus Cotinus* L., κοινῶς χρυσοξύλον), Ἀσπαλάθων (*Calycotome villosa* Vahl.), Σπάρτων (*Spartium junceum* L.), Κρα-

νειών (*Cornus mas* L.), Κομάρων (*Arbutus Unedo* L.), Έρεϊκών δενδροειδών (*Erica arborea* L.), Έρεϊκών σπονδυλανθών (*E. verticillata* Forsk.), Κοτίνων (*Olea Europaea* var. *Oleaster* DC.), Όσυρίδων (*Osyris alba* L.), Χαμαιπρινών (*Quercus coccifera* L.), Όξυκέδρων (*Juniperus Oxycedrus* L.) κτλ. Η Κρανεϊκ φύεται τόσον άφθονως επί της Όσσης, ώστε οι καρποί αυτής άποφέρουσι μικρόν τι εισόδημα εις τους ένδεεις των χωρικών. Αί γυναίκες συλλέγουσι τὰ ώριμα κάρνα και τὰ μεταφέρουσι πρὸς πώλησιν εις τὰς άγοράς των Άμπελκίων, τῆς Άγυιάς και τῆς Λαρίσσης. Έκτός τῆς κοινῆς έρουθοκάρπου ποικιλίας τῆς κρανεϊκας ύπάρχει ένταύθα και έτέρα έχουσα καρπὸν μελίχρουν μικρότερόν τι, ἣτις μοι ἦτο άγνωστος. Καί οι καρποί τῆς επί τῆς Όσσης έν τοιαύτῃ δαφιλείκ φυομένης κομάρου συλλέγονται υπό των χωρικών, ίνα χρησιμεύωσι πρὸς πρακτικὴν άξιολόγου οίνοπνεύματος (ξυκίου), οὗ ἡ χρῆσις ένταύθα εἶναι γενική. Η ώφέλιμος αὕτη χρῆσις των καρπῶν τῆς κομάρου εἶναι σχεδὸν άγνωστος έν τῇ λοιπῇ Έλλάδι. Η καλλιέργεια τοῦ έδάφους επί τῆς Όσσης εἶνε λίαν περιορισμένη, διότι οι κάτοικοι των ὀλίγων χωρίων εἶναι ὡς τὸ πλεῖστον άνηρακεῖς, ποιμένες και θλασσινοί. Τὰ μόνα προϊόντα εἶνε άραβόσιτος, γεώμηλα, ὀλίγος οἶνος και ἔλαιον.

Φυτὰ χαρακτηρισίζοντα τὴν χλωρίδα τῆς Όσσης δύνανται, πλὴν των ἤδη μνημονευθέντων δένδρων και θάμνων και τινων ειδῶν, άτινα ἤδη έσημείωτα μεταξὺ των φυτῶν τοῦ Πηλίου, νὰ καταλέξω μόνον τὰ εξῆς. *Delphinium halteratum* Sibth., *Lunaria biennis* Mch., *Malachium aquaticum* L., *Herniaria incana* Lam., *Evonymus Europæus* L., *Scabiosa tenuis* Sprun., *Inula Britanica* L., *Heliotropium suaveolens* MB., *Solanum Dulcamara* L., *Physalis Alkekengi* L., *Linaria Sibthorpiana* β. *Parnassica* Boiss. et Heldr., *Asphodeline Liburnica* Scop. κτλ.

Ίδίως χαρακτηρισίζουσα τὴν χλωρίδα τοῦ τε Πηλείου και τῆς Όσσης εἶνε ἡ παντελῆς έλλειψις των έλατοειδῶν κωνοφόρων, ένῶ ἡ *Paralia Πεύκη* (*Pinus Halepensis* Mill.) έν Εὐβοίᾳ και τῇ μεσημβρινῇ Έλλάδι πάση, εξαιρουμένων μόνον των πλείστων νήσων, εἶνε τὸ κοινότατον δένδρον επί των ὑπωρειῶν και των παραλειῶν, ἡ δὲ *Έλάτη* (*Abies Apollinis* Link.) συχνὰ άνημεμιγμένη μετα τῆς *Ίδαλας Πεύκης* (*Pinus Laricio* Poir., κοινῶς μοσχοέλατος) άποτελοῦσιν εις τὰ πλεῖστα ὑψηλά ὄρη, ὡς εις τὴν Οἶτην, Παρνασσόν, Κανδύλην και Δίφρον τῆς Εὐβοίας, τὰ ὄρη τῆς Πελοποννήσου κτλ., εις ὕψος 2500 ἢ 3000 μέχρι 5000 μέτρων έκτεταμένην ὕλωδῃ ζώνην. Τὰ δύο τελευταίως ὀνομασθέντα εἶδη κωνοφόρων δένδρων, παρουσιάζονται τὸ πρῶτον πάλιν επί τοῦ Όλύμπου, ὅπου σχηματίζουσι έναλλάξ μετα δξυῶν έκτεταμένη δάση. Επί τοῦ Όλύμπου εὔρον και ἄλλο εἶδος πεύκης, τὴν *Λευκόδερμον* (*Pinus leucodermis* Ant., ἢ *P. Heldreichii* Christ) και κατὰ τὸν Nyman δευτερεῶν εἶδος τῆς Αὐστριακῆς πεύκης τῆς μελαίνης,

(*P. nigricans* Host.), ἣτις ένταύθα φθάνει εις τὸν μεσημβρινὸν ὄρον τῆς γεωγραφικῆς έκτάσεως αὐτῆς. Εἶνε δὲ άξιοσημείωτον ὅτι ὁ Δικαίαρχος έν τῇ προειρημένη περιγραφῇ τοῦ Πηλίου μεταξὺ των αὐτόθι φυομένων δένδρων μετα τῆς δξύης, τοῦ σφενδάμνου, τῆς ζυγίας, τῆς κυπαρίσσου και τῆς κέδρου καταλέγει και τὴν έλάτην. Έφύετο ἄρα γε ἡ έλάτη κατὰ τους άρχαίους χρόνους επί τοῦ Πηλίου και ἠφάνισθη μετέπειτα, ἢ ἡ μαρτυρία τοῦ Δικαίάρχου εἶνε ἡμαρτημένη ;

Πρὸς μεσημβρίαν τῆς Όσσης, μεταξὺ αὐτῆς και τοῦ άρκτικοῦ μέρους τοῦ Πηλίου τοῦ γνωστοῦ υπό τὴν έπωνυμίαν *Μαυροβοῦνι*, έκτείνεται ἡ εὐφορος κοιλάς τῆς Άγυιάς μετα τῆς ὀμωύμου πρωτευούσης τῆς έπαρχίας και τινων χωρίων. Έν τῇ άφθόνω; άρδευομένη κοιλάδι ταύτῃ καλλιεργοῦνται σιτηρά, άραβόσιτος, άφθονον σῆσμον και άμπελοι. Πλησίον δὲ τῆς Άγυιάς και Ρέτζικνης ὑπάρχουσι και έκτεταμένοι φυτεῖται μωρεῶν πρὸς σκωλικοτροφίαν.

Εὐφορωτάτη χώρα τῆς Θεσσαλίας και καταλληλοτάτη πρὸς καλλιέργειαν τοῦ άραβοσίτου εἶνε ἡ παραλία πεδιάς, ἣτις άπὸ των έκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ παρὰ τῷ Τζάγασι και τῷ Λασποχωρί έκτείνεται παρὰ τὸν Θερμακικὸν κόλπον, μεταξὺ αὐτοῦ και τοῦ Όλύμπου μέχρι των συνόρων τῆς Μακεδονίας παρὰ τὴν Κατερίνην. Ὁ άραβόσιτος εἶνε τὸ κύριον προϊόν αὐτῆς. Πλησίον τοῦ Λασποχωρίου εἶνε και έκτεταμένοι σικυῶνες (μυοστάνια) έν οἷς καλλιεργοῦνται ἰδίως εξαίρετοι ὕδροπέπωνες (καρπούζια). Η γονιμοτάτη χώρα αὕτη εἶνε έπίσης εὐδενδρος και παρατηρεῖ τις ένταύθα παμμεγέθη δένδρα λωτοῦ¹ (*Celtis australis* L., κοινῶς μικροκούκκη), Πτελέας (*Ulmus campestris* L.), Αεύκης (*Populus alba* L.), Δρυὸς (τοῦ εἶδους *Quercus pedunculata* Ehrh.), Μελίας (*Fraxinus excelsior* L.) και Σφενδάμνου (*Acer campestre* L.). Έν αὐτοῖς πλεονάζει στηθαδὸν δορυιαία πτέρις εξ ἧς άνυφοῦνται τὰ ἔτι ὑψηλότερα άνηθοφόρα στελέχη τοῦ Έλενίου (*Inula Helenium* L.). Τὸ τελευταῖον τοῦτο εὐρίσκεται συχνὰ ἰδίως εις τους πρόποδας τοῦ Όλύμπου, ὅπου φύεται και έν άφθονίᾳ και μάλιστα δενδροειδῶς ἡ Κήλαστρος (*Hlex Aquifolium* L.) και ἡ Πύξος (*Buxus sempervirens* L.).

Ὁ Πηνειὸς πηγάζει εκ τῆς σειρᾶς τοῦ Πίνδου παρὰ τὰ δυτικὰ ὄρια τῆς Θεσσαλίας και παρααρρεῖ τὴν Τρίκκην και Λάρισσαν, διευθυνόμενος δὲ πρὸς άνατολάς διέρχεται τέλος τὸ 15 χιλιομέτρα περίπου κατὰ μῆκος στενὸν μεταξὺ Όσσης και Όλύμπου — τὰ έν τῇ άρχαιότητι τοσοῦτον ὀνομαστὰ *Θεσσαλικὰ Τέμνη*. Οι άνάνταις βράχοι και αἱ πλευραὶ των ὄρων άμφοτέρων των μερῶν γραφικώτατα μεμορφωμένοι και ἡ πλουσία βλάστησις δένδρων και θάμνων, ἣτις καλύπτει πυκνῶς τὰ πάντα άπὸ των ὑψωμάτων μέχρι των ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ, και ένίοτε μέχρι τῆς μέσης αὐτοῦ και επί τέλους ἡ αἰφινιδία και μαγευτικῆ άποψις τῆς θαλάσσης πρὶν ἢ εκβάλη ἡ κοι-

¹ Αὐτὸς τὸ δένδρον των άρχαίων, και τὰ νῦν έν Θεσσαλίᾳ κοινῶς λευτός.

λάς εις τὴν παραλίαν πεδιάδα παρὰ τὸ Λασποχώριον ἀποτελοῦσιν ἀδιαλείπτως παραλλάσσουσαν σκηνὴν τοσοῦτον ἐξαιρετικῆς φυσικῆς καλλονῆς, ὥστε ἡ φήμη ἦν ἐπὶ τούτῳ εἶχον τὰ Τέμπη, πληρέστατα δικαιολογεῖται καὶ μεγάλως ἱκανοποιεῖ τὴν ὑπὲρ τῆς φύσεως καλλισθησίαν τῶν ἀρχαίων, καλλισθησίαν, περὶ ἧς ἀμφέβαλον τινὲς τῶν νεωτέρων συγγραφέων.

Προεξάρχοντα εἶδη ξυλωδῶν φυτῶν τῶν Τεμπῶν εἰσὶ τὰ ἐξῆς· ἡ πλάτανος καὶ ἡ ἰτέα (*Salix alba* L.) ἀμφότεροι παρὰ τὰς ὄχθας, συχνάκις δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ βέουματος τοῦ Πηνειοῦ· ἔρινοι καὶ ἄγνοι (*Vitex Agnus castus* L.) ἐπίσης παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, μάλλον δὲ ἐπὶ τῶν πλευρῶν πρίνοι, ἀρίκι (*Quercus Ilex* L.) γαῦροι (*Carpinus Duinensis* Scop.), ὄστράκι (*Ostrya carpinifolia* Scop.), κότινοι (*Olea Europaea* var. *Oleaster* DC.) φιλυρέκι (*Phillyrea media* L.), βουμελίκι (*Fraxinus Ornus* L.), παλιούροι (*Paliurus aculeatus* Lam.), τέρμινοι (*Pistacia Terebinthus* L.), κοκκυρέκι (*Rhus Cotinus* L.), ροικί (*Punica Granatum* L.), καὶ κερκίδες (*Cercis Siliquastrum* L.) Ἡ κληματῆτις (*Clematis Vitalba* L.), ὁ κισσὸς καὶ ἡ ἀγρία ἀμπελος περιερίσσοσι γραφικώτατα τὰ δένδρα. Παρὰ τῇ ψυχροτάτῃ καὶ ἀνεκτιμήτῳ πηγῇ, ἣτις ἀναβρῦει παρὰ τοὺς πόδας τοῦ «Κάστρου τῆς Ὠραίας» ἐν μέσῳ τῶν Τεμπῶν, εὖρον ἐπὶ σκιερῶν βράχων διάφορα εἶδη πτερίδων (*Grammitis Ceterach* L., *Polypodium vulgare* L., *Asplenium trichomanes* L.), καὶ βρύα τινὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ νέον εἶδος (*Anomodon viticulosus* Hook. et Tayl. καὶ *Leskea Heldreichii* Fehln.).

Τέλος προσθέτω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς μεγάλης Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ἣτις ὀλίγον ὑπὲρ τὴν θάλασσαν ὑψομένη, ἐκτείνεται ἀνατολικῶς μὲν μεταξὺ Βόλου καὶ Αλαρίσσης, δυτικῶς δὲ μεταξὺ Φαρσάλων, Καρδίττης καὶ Τρίκκης καὶ σχεδὸν ἐν τῷ μέσῳ δισχίζεσθαι κατὰ μῆκος διὰ σειρᾶς μικρῶν ὑψωμάτων εἰς δύο ἀνόμοια μέρη, ὧν ἕκαστον ἔχει 60—70 χιλιομέτρων μῆκος ἐπὶ 15—30 χιλιομέτρων πλάτος. Εἶνε δὲ αὕτη λίαν μονότονος καὶ σχεδὸν πᾶντῃ ἄδενδρος. Καλλιεργεῖται δὲ κατὰ μέγιστον μέρος διὰ σίτου, οὔτινος ἢ ἐξάγωγῆς εἶνε τὸ σπουδαιότατον εἰσόδημα τῆς χώρας. Ἐν ὄρῳ χειμῶνος πλημμυρεῖται καὶ κατὰ μέρος μεταβάλλεται εἰς ἐλώδεις λίμνας, τὸ δὲ θέρος παρουσιάζει ὄψιν ἀπεράντου καλαμηφόρου ἀγροῦ· ἐνεκεν δὲ τοῦ ἀφορήτου καύσανος εἶνε μόνον κατὰ τὴν νύκτα διαδρατὴ καὶ ὀλίγιστα παρέχει τῷ βοτανικῷ ἄξιον παρατηρήσεως. Ἡ ὅλη χλωρίς συνίσταται κατὰ τὸ θέρος εἰς τινὰ Κυναροειδῆ καὶ φυτὰ τοῦ ἀγροῦ, εἰς τὰ ὁποῖα προστίθενται παραδόξως πῶς εἶδη τινὰ ἀλλαχοῦ ἴδια τῶν ἀλιπέδων, ἅτινα ὅμως ἐνταῦθα εὐρίσκονται καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας. Ὡς φυτὰ κοινὰ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος ἐσημείωσα τὰ ἐξῆς· *Ammi Visnaga* L. (ἀφθόνως ἐπὶ τῶν ἀγρῶν), *Echinops microcephalus* Sibth., *Centaurea Salonitana* Vis., *Carthamus dentatus* (Vahl), *Xanthium spinosum* L., *Marrubium peregrinum* L., *Peganum Harmala* L. (φυτὸν τοῦ ὁποῖου ἡ τέφρα χρησιμεύει

ὡς ἐρυθρὰ χρωματιστικὴ ὕλη), *Hyperium crispum* L., (ἐκ τούτου τε καὶ τοῦ *Marrubium peregrinum* κατασκευάζονται σάρωθρα ἐν χρήσει καθ' ὅλην τὴν Θεσσαλίαν), *Leontice Leontopetalum* L., καὶ εἰς μέρη ὑγρὰ τὰ ἀλόφιλα εἶδη *Eryngium Creticum* Lam., *Cardopatum corymbosum* (L.), *Statice Limonium* L. καὶ *Juncus acutus* L. Εἰς δὲ τὰς ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ πλησίον τῆς Αλαρίσσης ἢ βλάστησις εἶνε ἐπίσης ὀλιγοποίκιλος καὶ ἐξ ὀλίγων εἰδῶν συνισταμένη περιορίζεται εἰς εἶδος ἰτέας (*Salix alba* L.), εἶδος μυρίκης (*Tamarix Pallasii* Desv.), *Lythrum Salicaria* L., *Artemisia campestris* L., γυγαντικὴν ποικιλίαν τῆς *Salsola Kali* L. καὶ ἐν τῇ ἀμμῳ παρὰ τὸν ποταμὸν *Glinus lotoides* L., *Heliotropium supinum* L. καὶ *Fimbristylis dichotoma* (Rottb.).

Εἰς τὴν παραλίαν, πλησίον τοῦ Βόλου, εὖρον ἀφθονα τὰ ἐξῆς ἀλόφιλα φυτὰ· *Salsola Soda* L., *S. Kali* L., *Suaeda setigera* DC., *Salicornia fruticosa* L., *Atriplex portulacoides* L., *Chenopodium urbicum* L., *Ammi majus* L., *Echinophora Sibthorpiana* Guss, *Cynanchum acutum* L., *Datura Stramonium* L., *Statice Limonium* L., κτλ. καὶ ὡς ἐκκριμμὰ τῆς θαλάσσης τρία εἶδη θαλασσίων Ναϊαδοειδῶν, ἧτοι *Zostera marina* L., *Z. nana* Roth. καὶ *Cymodocea nodosa* (Ueria) κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ μονογράφου αὐτῶν καὶ ἀξιοτίμου φίλου μου καθηγητοῦ P. Ascherson, μετὰ τῆς παρατηρήσεως αὐτοῦ, ὅτι ἡ ὑπαρξίς τῶν δύο τελευταίων ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ὕδασι δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπιβεβαιωθῆ.

Ἐκ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπ' ἐμοῦ παρατηρηθέντων φυτῶν ἔχουσι παρὰ τῷ Πηλῳ, τῇ Ὀτση καὶ τῷ Ὀλύμπῳ τὸν μεσημβρινὸν ὄρον τῆς γεωγραφικῆς ἐκτάσεως αὐτῶν (τοῦλάχιστον κατὰ τὰς σημερινὰς περὶ τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐκτάσεως ταύτης γνώσεις ἡμῶν) τὰ ἐξῆς εἶδη· φίλυρα ἢ ἀργυρόφυλλος (*Tilia argentea*), *Malachium aquaticum* L., *Geranium striatum* L., *Cytisus Austriacus* L., *Astragalus glycyphyllos* L., *Rubus saxatilis* καὶ *Rub. caesius* L., *Epilobium spicatum* Lam. *Circaea lutetiana* L., *Sison Amomum* L., *Achillea compacta* W., *Artemisia campestris* L., *Lysimachia punctata* L., *Gentiana verna* L., *Digitalis grandiflora* All., *Linaria Macedonica* Griseb., *Pinus leucodermis* Ant. καὶ *Cyperus flavescens* L. Ἡ κήλαστρος (*Ilex Aquifolium* L.) φύεται, ἂν καὶ σπανίως ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς Οἴτης, ἢ δὲ Πύξος, συχνοτάτη παρὰ τῷ Ὀλύμπῳ, σπανιωτέρη δὲ ἐπὶ τοῦ Πηλίου καὶ μεσημβρινότερα μόνον ἐν τῇ μέσῃ Εὐβοίᾳ εἰς θέσιν, ἣτις ἐκ τοῦ φυτοῦ τούτου Πυξορικὸν ὀνομάζεται.

Ἐν συνόλῳ ἐσημείωσα κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐκδρομῇ μου 450 περίπου εἶδη φυτῶν· ἂν δὲ προστεθῶσιν εἰς ταῦτα καὶ 250 περίπου ἄλλα προηγουμένως ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ μάλιστα τὰ πλεῖστα ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου παρατηρηθέντα εἶδη, ἐξάγεται ὡς ὀλίγον ποσὸν 700 μέχρι τοῦδε ἐκ Θεσσαλίας γνωστὰ εἶδη, δηλαδὴ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μόλις τὸ ἡμισυ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ αὐτοφυῶν ἀγγειοειδῶν φυτῶν. Συνέταξα ἐπὶ

τούτω ἀκριβῆ συστηματικὸν κατ'ἀλογον πάντων τῶν ὑπ' ἄλλων καὶ ὑπ' ἑμοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ μέχρι τοῦδε εὐρεθέντων φυτῶν, ἀλλὰ νομίζω πρόωρον τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ, διότι εἰσέτι δὲν συνεπληρώθη ἀρκούντως ὁ κατ'ἀλογος οὗτος τῆς Θεσσαλικῆς χλωρίδος καὶ πρὸς συμπλήρωσιν αὐτοῦ ἀπαιτεῖται κατ' ἐξοχὴν νέα ἐξέτασις κατὰ τὴν ἐκρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους.

Θ. Δὲ Κελδράχ
διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας.

ΑΠΟΔΗΜΙΑΙ ΤΩΝ ΙΧΘΥΩΝ ΚΑΙ ΕΠΟΧΑΙ ΑΛΙΕΙΑΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ*

Ἡ μικρὰ ἔκτασις τῆς Μεσογείου καὶ πολλῶ μᾶλλον ἐκείνη τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν δὲν ἐπιτρέπει ἴσως νὰ εἰπωμεν ὅτι αἱ παρουσίαι εἴτε αἱ ἀπουσίαι τῶν διαφόρων ἰχθύων κατὰ τὰς ἀκτὰς μας, προέρχονται ἐξ ἀποδημιῶν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῆς λέξεως σημασίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὅρος ἀποδημία ἀπώλεσεν ἢ ἐκέκτητο ἔννοιαν ἀπὸ τινος χρόνου καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀποδημία ἐσήμαινε κίνησιν προσερχομένην ἐξ ἐνστίκτου καὶ σήμερον δὲ ἀποδίδεται εἰς ἀνάγκην ὀφειλομένην εἴτε εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἀφθονοτέρας τροφῆς εἴτε εἰς τὴν ἀναζήτησιν τόπων προσφορωτέρων διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἀπογόνων. Οὕτω λοιπὸν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν αἱ ἐλεύσεις ἐκεῖνα καὶ ἀπελεύσεις τῶν ἰχθύων ἄλλοτε μὲν πρὸς τὰς ἀκτὰς καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν κόλπων ἄλλοτε δὲ πρὸς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος.

Οἱ ἀλιεῖς διακρίνουσι καλῶς τοὺς ἰχθῦς οἵτινες διαρκοῦντος τοῦ ἔτους ὀλοκλήρου δὲν καταλείπουσι τὰς ἀκτὰς καὶ ἐκεῖνους οἵτινες καθ' ὠρισμένους ἀναφάνονται ἐποχὰς. Τοὺς τελευταίους τούτους καλοῦσι περστικούς, καὶ τοιοῦτοι εἶναι τὰ διάφορα εἶδη τῶν τριχιῶν (σαρδελιῶν), οἱ σκόμβροι, οἱ κολιοί, τὰ σαυρίδια, οἱ θύννοι, αἱ παλαμῦδαι, καὶ εἷς τινὰ μέρη καὶ αἱ βελονίδες (ζαργάνας).

Ἴδου δὲ ποιοὶ εἶναι οἱ ἰχθῦς οὓς ἀλιεῦουσιν εἰδικῶς κατὰ τοὺς διαφόρους μῆνας τοῦ ἔτους.

Κατὰ τὸν Ἰανουάριον ἀλιεῦνται τὰ μελανούρια, αἱ φρίσσαι καὶ αἱ συναγρίδες. Αἱ φρίσσαι μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ ἔτους κύουσιν. Ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἰχθῦς ἀλιεῦνται τὸν Ἰανουάριον.

Τὸν Φεβρουάριον εἷς τινὰ μέρη ὡς ἐν παραδείγματι τὴν νῆσον Πόρον ἀρ-

* Σημ. Ἐπ. Παρ. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς κατὰ τὸν προσεχὴ Μάϊον ἐν Λονδίῳ τελουμένης ἀλιευτικῆς ἐκθέσεως ὁ διδάκτωρ κ. Ν. Χρ. Ἀποστολίδης εἰς τὴν ἀνετίθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ἢ φροντίς τῆς περιουσιολογίας ἐκθεμάτων καὶ ἡ ἀντιπροσώπευσις τῆς Ἑλλάδος ἐξέδοτο Γαλλιστὶ βιβλίον λίον σπουδαίον «ἡ ἀλιεῖα ἐν Ἑλλάδι» ἐν ᾧ πλὴν τῆς φυσικῆς ἱστορίας τῶν ἰχθύων, ἐκτίθεται ἡ περιγραφή τῶν ἀλιευτικῶν ὄργανων, οἱ διάφοροι τρόποι τῆς ἀλιείας, οἱ εἰς τὴν ἀλιεῖαν ἀναφερόμενοι νόμοι καὶ πᾶν ἐν γένει σχετικόν. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου ἀπισπᾶσθαι καὶ μεταφράσθαι τὸ δημοσιεύμενον σήμερον κεφάλαιον.

χονται ἀναφαινόμενα τὰ σαυρίδια, καὶ ἐν Χαλκίδι κατὰ τινὰ ἔτη αἱ παλαμῦδαι, ἀλλ' ὁ Φεβρουάριος εἶνε κυρίως ἡ ἐποχὴ διὰ τὰ γουφάρια καὶ τὰς λίτσας.

Ὁ Μάρτιος εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀλιείας τῶν παντοίων εἰδῶν τῶν κεφάλων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἰχθῦς οὗτοι εἰσέρχονται εἰς τὰς λιμνοθάλασσας τοῦ Μεσολογίου καὶ τῆς Ἀγουλινίτσας.

Ὁ Ἀπρίλιος καὶ ὁ Μάϊος εἶναι οἱ καταλληλότεροι διὰ τὴν ἀλιεῖαν μῆνας διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἰχθῦς τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους προσεγγίζουσι πρὸς τὰς ἀκτὰς διὰ ὠστοκήσῃσι. Ἀλλὰ κατὰ τινὰ εὐτυχῆ συνήθειαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ ἔτους οἱ ἀλιεῖς χωρὶς οὐδεὶς εἰδικὸς νόμος νὰ τὸ ἀπαγορεύῃ δὲν ἐξασκοῦσι τὴν μεγάλην ἀλιεῖαν ἐκείνην ἣτις ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ τὰ μικρὰ τῶν ἰχθύων εὐλαβοῦνται, καὶ ἡ λέξις ἐφαρμόζεται πληρέστατα εἰς τὸν Ἑλληνα ἀλιέα, τὴν ἀδυναμίαν τῶν ἰχθύων καὶ ἀφίνουσιν αὐτοὺς ἐλευθέρους εἰς τὰς φροντίδας τῆς πολλαπλασιασσεως τοῦ εἶδους.

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Μάϊου ἀρχεῖται ἡ τυχτικὴ ἀλιεῖα· ἰδίως δὲ ἀξία μνείας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶναι ἡ ἀλιεῖα τῶν θύννων, οὓς κοινῶς καλοῦσιν μαγιάτικα. Διὰ τὴν ἀλιεῖαν τῶν θύννων οἱ ἡμέτεροι ἀλιεῖς μετὰ χειρὶ ζῶνται ἴδιον εἶδος δικτύων τὰ καλούμενα *θυρνία*, ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ εἰσὶ κατασκευασμένοι ἐκ χονδροῦ σχοινοῦ. Κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον ἐν τῇ ὠρισμένῃ ἐποχῇ 20 καὶ πλέον πλοῖα ἐκ Σπετζῶν ὀρμώμενα, ἄλλα δ' ὁμοίως ἐκ Σκιαθοῦ ἐπιχειροῦσι τὴν ἀλιεῖαν τῶν θύννων διὰ τῶν ἰδικιτέρων τούτων δικτύων. Ὅταν ἀγγεληθῇ ἡ ἀφίξις τῶν θύννων εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν, οἱ ἀλιεῖς προετοιμάζονται. Ὅλα τὰ πλοῖα κυρίως τῶν Σπετζῶν τοποθετοῦνται εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, διότι ἐκεῖθεν διέρχονται συνήθως οἱ ἰχθῦς ἔντα εἰσέλθωσιν εἰς τὸν κόλπον· οἱ ἀλιεῖς προσεγγίζουσιν εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ ἀφίνουσιν ἐκεῖ τὴν μίαν ἄκρην τοῦ δικτύου, ἀναγόμενοι δ' εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος ῥίπτουσι τὸ ἐπίλοιπον τοῦ δικτύου. Ὅταν τελειώσῃ ἡ ἐργασία αὕτη ἐμβυθίζουσι πάσσαλον εἰς τὸ ὕδωρ καὶ καταλείπουσιν ἐπὶ τοῦ πασσαλοῦ φύλακα· τὸ δὲ πλοῖον ἐπιστρέφει εἰς τὴν ξηρὰν διαγράφον καμπύλην καὶ ἀποφῆρον ἐν αὐτῷ σχοινοῦ, δι' οὗ συρόμενον τὸ ἄκρον τὸ ἀφεθὲν εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος δύναται διὰ τοῦ δικτύου νὰ περικυκλωθῇ. Μόλις δ' ὁ φύλαξ διὰ σημείων συμπεφωνημένων εἰδοποιήσῃ τοὺς συντρόφους τοῦ ὅτι πολλοὶ θύννοι εὐρίσκονται ἐντός, σύρουσιν ἀπὸ τῆς γῆς τὸ δίκτυον καὶ συλλαμβάνουσι τοὺς ἰχθῦς. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲ (περὶ ζῴων ἱστορίας βιβλ. δ'. κεφ. ι'. 4.) ἀναγράφει «πολλάκις δὲ καὶ οἱ θυννοσκοποὶ περιβάλλονται καθεύδοντας, δηλον δ' ἐκ τοῦ ἡσυχάζοντος καὶ τὰ λευκὰ ὑποφαίνοντας ἀλίσκεσθαι» ἐξ οὗ ἀποδείκνυται ὅτι ἀρχαϊκῶτατος ἦν ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀλιείας.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀλιεῖαν οἱ ἰχθῦς ἐκτίθενται εἰς πώλησιν· ἀλλ' ἂν τὸ

ποσὸν αὐτῶν εἶναι τοσοῦτον μέγα ὥστε δὲν εὐρίσκει κατανκλωτάς, ὠθοῦσι τοὺς θύννους πρὸς τὴν ἀκτὴν ρίπτοντες λίθους καὶ θόρυβον πολὺν ποιοῦντες, ἀναγκάζουσι δ' αὐτοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς μικρὰν διώρυγα ἐκ τοῦ προτέρου ἐν τῇ γῇ σκαφεῖσαν καὶ δι' εὐρέος στομίου μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνοῦσαν· εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς διώρυγος ἀφοῦ ἀπαξ εἰσέλθωσιν οἱ ἰχθύς κατασκευάζουσι διὰ κλαδίσκων καὶ λίθων εἶδος τοίχου ἀπείργοντος τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν, οὕτω δὲ διατηροῦσι τοὺς θύννους πάντοτε προσφάτους δέκα καὶ δεκαπέντε ἡμέρας. Ἡ ἀλιεῖα αὕτη τῶν θύννων καὶ ὡς ἐκ τῶν πλοίων καὶ ὡς ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἵτινές καταγίνονται μὲ αὐτὴν εἶναι ἀφθονοτάτη καὶ λίαν παραγωγός, διαρκεῖ σχεδὸν ἕνα μῆνα καὶ οἱ ἀλιευθέντες ἰχθύς ἀνέρχονται καὶ εἰς 15000 ὀκάδας. Ἄν ἡ Κυβέρνησις ἢ καὶ ἰδιῶται εἰσηγόν τὴν βιομηχανίαν τῆς διατηρήσεως τοῦ θύννου ἐν κιθωτίοις ἐκ λευκοσιδήρου ἠδύνατο ἢ ἀλιεῖα τοῦ θύννου νὰ ἀποβῇ πηγὴ πλούτου διὰ τοὺς κατοίκους ἰδίᾳ τῶν νήσων, οὗς ἢ κατὰπτωσις τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας κκταστρέφει καθ' ἑκάστην.

Καθ' ὄλον τὸν Ἰούνιον ἐκτὸς τῆς ἀλιεῖας τοῦ θύννου, ἧτις ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς 15 τοῦ μηνός, ἀλιεύονται τὰ σαυρίδια, οἱ κολιοί, αἱ τριχίαι, (σαρδέλαι) ἢ ἀλιεῖα τῶν ὀπίων ἐξακολουθεῖ καὶ καθ' ὄλον τὸν Ἰούλιον.

Ἀπὸ τῆς 6 Αὐγούστου τῆς ἡμέρας τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος μέχρι τῆς 14 Σεπτεμβρίου τῆς ἡμέρας τοῦ Σταυροῦ οἱ ἀλιεῖς δὲν ἐργάζονται. Φρονοῦσι γενικῶς ὅτι τὰ ὕδατα τῶν θαλάσσων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, κατὰ τὴν φράσιν αὐτῶν «κόπτουν τὰ δίκτυα». Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην σχεδὸν ὅλοι οἱ ἰχθύς ἕνεκα τοῦ ὑπερβολικοῦ καύσωνος ἀποσύρονται εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος ὅπου τὸ βάθος τῶν ὑδάτων δὲν ἐπιτρέπει ἀφθονὸν ἀλιεῖαν. Ἄλλος ἐπίσης σπουδαῖος λόγος εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐνεργεῖται ἡ συγκομιδὴ τῶν καρπῶν καὶ τῶν σταφυλῶν καὶ ἐπειδὴ ἕκαστος ἀλιεὺς κατέχει καὶ ὀλίγας ἀμπέλους καὶ τρία τέσσαρα καρποφόρα δένδρα προτιμᾷ νὰ μένη οἶκος ἢ νὰ ἐκτίθεται εἰς τοὺς μεγάλους καύσωνας. Μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπαναλαμβάνεται ἢ ἀλιεῖα καὶ τότε ἀλιεύονται αἱ βοῦπες καὶ αἱ σάλπες. Τότε δ' ἀλιεύονται κυρίως καὶ τὰ μπαρμπούνια, τὰ λεθρίνια καὶ αἱ μικραὶ σαρδέλαι αἵτινες κατὰ τοὺς ἀλιεῖς εἶναι τὰ νεογνὰ τῶν σαρδελλῶν αἵτινες διήλθον τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ἀλιεύονται καὶ αἱ ζαργάνες ἢ βελονίδες αἵτινες εἶναι παραστικαὶ εἰς τὰς βορείας Σποράδας Σκιάθον καὶ Σκόπελον καὶ ὧν ἢ ἀλιεῖα διαρκεῖ μέχρι μέσων Νοεμβρίου.

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον ἀναφαίνονται ἀναλόγως τῶν ἐτῶν αἱ παλαμῦναι οἱ κολιοὶ καὶ οἱ λίγνοι (λοῦτσοι)· οἱ ἰχθύς οὗτοι καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερον ἀφθονοὶ ἐξακολουθοῦσιν ἀλιεῦόμενοι κατὰ τὸν Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον.

Ἡ ἀλιεῖα ἐν Ἑλλάδι εὐνοουμένη ἀπὸ εὐκρατότατον κλίμα δύναται νὰ ἐνεργῆται καθ' ὄλον τὸ ἔτος· οὐδεὶς νόμος προστατεύει τοὺς ἰχθύς οὔτε

κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κυοφορίας αὐτῶν. Μόνον οἱ ἀλιεῖς ἀκολουθοῦντες ἀρχαῖαις παραδόσεσι, ἐννοοῦσιν ὅτι διὰ νὰ ἔχωσι πάντοτε πρόχειρον λείαν πρέπει νὰ ἀφίνωσιν αὐτῇ ἀνάγκυλάν τινα.

Ἐὰν τὸ αἶσθημα τοῦτο ἐξηκολούθει νὰ διακινῆται σοβαρὸν ὡς ἄλλοτε, ἢ ἀνάγκη προστατευτικοῦ τῶν ἰχθύων νόμων θὰ ἀπέβαιεν ἀκατανόητος· ἀλλ' ἀφ' οὗτο κυρίως πληρόνεται ἀκριβὰ οἱ ἰχθύς, οἱ ἀλιεῖς ἤρξαντο καταλείποντες τὰς παραδόσεις καὶ παραβλέποντες τὰ πατρικὰ ἔθιμα. Ἐκτοτε κατὰ τὴν κοινὴν πεποίθησιν οἱ ἰχθύς ὀλιγοστεύουν. Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην οὐδὲ ὅμως οἱ ἰχθύς ἠλαττώθησαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναζητοῦνται πλείοτερον καὶ ἐπειδὴ πλείοτεροι νῦν καταγίνονται μὲ τὴν ἀλιεῖαν, ἕκαστος φυσικὸν εἶναι νὰ συλλαμβάνη ὀλιγωτέρους. Ἐν εἶναι βέβαιον καὶ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ πρὸς ἀλιεῖαν μέσων, αἵτινα εἶδε νὰ ἀπαγορευθῶσιν, ἀπειλεῖ νὰ ἐρημώσῃ τὰ παράλια μὲ ἀπὸ ἰχθύων οἵτινες πρότερον διέμενον ἐν αὐτοῖς. Ὡστε προστατευτικὸς τῶν ἰχθύων νόμος εἶναι λίαν κατεπεύγων.

N. Χρ. Ἀποστολίδης

ΠΕΡΙ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΜΑΣΤΡΑΠΑΔΩΝ

(Ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Φεβρουαρίου τοῦ Φιλολογικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ τμήματος.)

Τὰ πρὸ ὕμων σήμερον ὑποβαλλόμενα ἀγγεῖα ταῦτα οἰκιακῆς χρήσεως τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων εἶναι γνωστὸν ὅτι εὐρίσκονται ἐν Ἠπειρῷ, κυρίως δ' ἐν Καλαρρῦταις· κατασκευάζοντο δ' ἐν Ἰταλίᾳ παραγγελλόμενα παρὰ πλουσίων Ἠπειρωτῶν ἐμπόρων οἵτινες ἐκεῖθεν μετέφερον αὐτὰ εἰς τὴν πατρίδα. Ἐχρησίμευσον δὲ κυρίως πρὸς ἐναπόθεσιν τοῦ οἴνου καὶ ἐκαλοῦντο *μαστραπάδες*, παρτίθεντο δ' εἰς τὰς τραπέζας πρὸς πολυτελεῆ χρῆσιν καὶ πρὸς κόσμον συνάμα. Ποῦ ὅμως ταῦτα κατασκευάζοντο; ἐκ τοῦ συμβόλου τοῦ ἐργοστάσιου, ὅπερ εὐρίσκεται ἐπ' αὐτῶν καὶ ὅπερ εἶνε δύο CC ἐξάγομεν ὅτι κατασκευάζοντο ἐν Πέσαρῳ πόλει κειμένη ἐν τῷ δουκάτῳ τοῦ Οὐρβίνου καὶ ἀπεχούσῃ ἐξήκοντα χιλιόμετρα τοῦ Ἀγκῶνος.

Ἦτο δὲ τὸ Πέσαρον περιφανὲς ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως διὰ τὰ ἐργοστάσια αὐτοῦ τῆς πορσελάνης καὶ ὁ Passeri πολλὰ ἔγραψε περὶ τῶν ἐργοστασίων αὐτοῦ ὧν διασημότερα ἦσαν τὰ τοῦ Ἰερωνύμου καὶ Βαλθάσαρ Vasaro, τοῦ Ἰακώβου Lanfranchi καὶ ἄλλων· ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτων. Ταῦτα πολὺ ἀφίστανται τῶν χρόνων καθ' οὓς κατασκευάσθησαν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος *μαστραπάδες* οἵτινες μόλις ἀριθμοῦσι βίον 100—120 ἐτῶν.

Δύο τεχνίται ἐκ τῆς πόλεως Λόδι, ὧν ὁ μὲν ἐκαλεῖτο Φίλιππος Ἀντώνιος Καλεγάρης, ὁ δὲ Ἀντώνιος Καζάλης ἴδρυσαν περὶ τὸ 1763 ἐργοστάσιον ὑπερ ἀπεμιμείτο ἰδίως τὰς πολυτελεῖς πορσελάνας τῆς Σέβρης καὶ ἔπλασαν εἶδος κατασκευῆς πρωτότυπὸν τε καὶ ἰδιοῦρθημον. Αἱ ἐν Πεσάρῳ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατασκευαζόμεναι πορσελάναι ἔφερον πᾶσαι ὡς σύμβολον τὸ διπλοῦν CC, ἦτοι τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος τῶν δύο κατασκευαστῶν Καλεγάρη καὶ Καζάλη, τόσῳ δ' ἤκματε τὸ ἐργοστάσιον αὐτῶν ὥστε μετ' οὐ πολὺ προσηταιριώθησαν γνωστὸν ζωγράφον πορσελάνων τὸν Πέτρον Λεὶ ἐκ τοῦ χωρίου Sassuolo, τοῦ παρὰ τὴν Μόδεραν ὅστις ἐν πολλοῖς ἔργοις παρὰ τὰ ἀρχικὰ τῶν ἐργοστασιαρχῶν γράμματα προστίθησι καὶ τὰ ἴδια ἐαυτοῦ ἀρχικὰ P. L. Οὗτος δ' ἀπεμιμήθη λίαν ἐπιτυχῶς καὶ Κινεζικὰ πρότυπα.

Πόσον διετηρήθη τὸ ἐργοστάσιον τοῦτο τοῦ Πεσάρου εἶναι ἡμῖν ἄγνωστον, βέβαιον εἶναι ὅτι ἔχομεν προϊόντα τοῦ ἐργοστασίου τούτου φέροντα καὶ τὴν χρονολογίαν 1784. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ ἐργοστάσιον τοῦτο εἰργάζετο καὶ κατασκεύαζεν ἀντικειμένων πλῆθος τὰ ὅποια κυρίως ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Πρόχειρον δὲ δεῖγμα ἔστω τὸ εἶδος τῶν μικρῶν ἐκείνων μαστραπάδων μὲ κίτρινα καὶ κυανᾶ κοσμήματα καὶ μὲ δικέφαλον αἰτὸν ἢ οἰκόσημα εἰς τὸ μέσον ἅτινα εὐρίσκονται καθ' ἑκατοντάδας εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς, φέροντα τὰ πλειότερα καὶ τὸ σύμβολον τοῦ ἐργοστασίου CC.

Ἡ διάδοσις αὕτη ἢ μεγάλη τῶν ἀγγείων τούτων ἄρα ἦτις ἄλλος λόγος ἔπεισαν τοὺς πλουσίους Ἰωννίτας καὶ Καλαρρυτιώτας ἐμπόρους νὰ παραγγείλωσιν εἰς τὸ ἐργοστάσιον τῶν Καλεγάρη καὶ Καζάλη τοὺς μαστραπάδες περὶ ὧν ἐνταῦθα πρόκειται; Ἡ μᾶλλον ἢ παραγγελίαι τῶν φερόντων ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς μαστραπάδων ἔπεισαν κατόπιν τοὺς ἐν Πεσάρῳ ἀγγειοπλάστας, εὐρόντας τόπον καταναλώσεως, νὰ κατασκευάσωσι διὰ τὴν Ἀνατολήν τὰ ἀνεπίγραφα αὐτῶν κυανοκίτρινα ἀγγεῖα ἅτινα ἔστελλον ἐν πλήθει εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας;

Εἴτε τὸ ἐν εἴτε τὸ ἄλλο παραδεχθῶμεν τὸ πιθανώτερον εἶναι τοῦτο, ὅτι τὸ Πέσαρον ἦτο ἐργοστάσιον διάστημα κεραμευτικῶν ἔργων, ἔκειτο δ' ἐγγὺς τοῦ Ἀγκῶνος, ὅστις ὡς γνωστὸν ἦτο σπουδαῖον κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους ἑλληνικὸν ἐμπορεῖον καὶ μέχρι δ' ἐπ' ἐσχάτων ἐξηκολούθει ὃν τοιοῦτον καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατηρεῖ ἀνεξάλειπτα ἔχνη τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο βέβαιον ὅτι οἱ Ἠπειρῶται ἐμποροὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς ἐστίας μετέφερον πολλὰς ἐκ τῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου εὐκολιῶν εἰς τὴν πατρίδα καὶ διάσημος ἦν ἢ πολυτέλεια τοῦ βίου ἧτις ἐν Καλαρρυταῖς καὶ Συράκῳ εἶχεν ἀναπτυχθῆ κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους. Δὲν εἶναι δ' ἀπίθανον νὰ παρεκινήθησαν εἰς τὴν παραγγελίαν τῶν μαστραπάδων τούτων τῶν φερόντων

ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὰ ἐργοστάσια τῆς κεραμικῆς τὰ ἐν Πεσάρῳ εἶναι τὰ πρῶτα κατασκευάσαντα ἀγγεῖα μετ' ἐπιγραφῶν ἐκ λόγων οὐς μικρὸν θὰ ἦτο ἐνταῦθα νὰ ἀναπτύξω. Καὶ πράγματι ἔχομεν τοῦ Πεσάρου ἀγγεῖα μετ' ἐπιγραφῶν περιέργων χρόνων προηγουμένων. Οἶον Chi semina virtù fama recoglie. Sola speranza el mio cor tiene. S' el dono è piccolo e di poco valore basta la fede el povero se vede καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ὅπως δὴποτε εἴτε διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος μαστραπάδες εἶναι πάντες ἐν Πεσάρῳ κατασκευασμένοι ἐν τῷ ἄνω ῥηθέντι ἐργοστασίῳ τῶν Καλεγάρη καὶ Καζάλη.

Ἐν οὐδενὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν περὶ κεραμευτικῆς πραγματευομένων γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι κατασκευάζοντο ἐπι παραγγελίαι, δὲν ἦσαν δὲ ἀντικείμενα ἐμπορίου. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτῶν ἐδίδοντο ὑπὸ τοῦ παραγγέλλοντος αὐτὰς καὶ ἀναφέρονται πᾶσαι εἰς τὸν οἶνον, πρὸς διανομὴν δὲ τούτου καὶ ἐχρησίμευον ἐν τοῖς συμποσίοις.

Ὅλίγα ἐκ τῶν ἀγγείων τούτων ἅτινα καίπερ ἔξω κατασκευαζόμενα συνδέονται ὅμως μετὰ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, εἰσι γνωστά. Ὁ πατήρ μου κέκτηται ἐν τῇ Συλλογῇ αὐτοῦ τέσσαρα φέροντα τρεῖς ἐπιγραφάς, πάντα δὲ τὸ σύμβολον τοῦ κατασκευαστοῦ CC καὶ αὖξοντα ἀριθμὸν. Ἐπειδὴ δὲ δύο φέροντα μίξιν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν φέρουσι τὸν ἀριθμὸν 1, εἰκότως δύναται τις νὰ υποθέσῃ ὅτι ὁ αὖξων ἀριθμὸς ἐτίθετο ἐν τῷ ἐργοστασίῳ κατὰ λόγον τῶν παραγγελλομένων διαφόρων ἀπ' ἀλλήλων ἐπιγραφῶν.

Οὕτω δ' ἔχομεν ἀριθ. 1, ἀριθ. 2 καὶ ἀριθ. 4 μᾶς λείπει δ' ὁ ἀριθμὸς 3. Ἐκ τούτων δὲ τῶν γνωστῶν ἡμῖν μαστραπάδων εἰς μὲν εἶναι μικρότερος προμοιάζων τὴν κατασκευὴν πρὸς τὰ κοινὰ ἀγγεῖα περὶ ὧν ἐν ἀρχῇ εἶπον, οἱ δὲ λοιποὶ μεγαλύτεροι διπλοὶ τὸ μέγεθος κατασκευῆς λίαν ἐπιμελημένης μὲ ποικίλα χρώματα καὶ ἄνθη ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου σχήματος ἐν πίνακι Β'. Περιγράφω ἕκαστον τούτων χωριστά.

1. Ἀριθ. 1 CC

Δ. X.

Δὲν πίνουσι οἱ Τούρκοι τὸ κρασί
 Τὸ πίνουσι οἱ Ῥομέη
 Τὸ πίνουσι οἱ φτοχολογία
 Ν' ἀλημονοῦν τὰ χρέη

Τὰ ἀρχικὰ γράμματα Δ. X. τὰ ὑπὲρ τὴν ἐπιγραφὴν κείμενα θὰ ἀνήκωσι βεβαίως εἰς τὸν παραγγείλαντα κάτοχον.

2. Ἀριθ. 1 CC

Ὅμοιον τούτου μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐλλείπουσιν τὰ ἀρχικὰ τοῦ κατόχου καὶ ὑπάρχει διαφορὰ τις εἰς τὴν ὀρθογραφίαν.

(Ἀμφοτέρω ἐκ τῆς Συλλογῆς τοῦ πατρὸς μου)

3. Ἀριθ. 2.

Ἰωαννήτες χέρεσται
Καὶ πίεται μὲ εἰγύαν
Κρασί γλυκὸ καὶ κόκυνο
Π' εὐφρένι τὴν καρδίαν

(Ἐκ τῆς Συλλογῆς τοῦ πατρός μου)

Τοῦτο ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπον εἶναι μικρότερον τὸ σχῆμα καὶ ἄλλοτον τὴν κατασκευὴν.

4. Ἀριθ. 2.

Ἰωανήτες χερεσται
Καὶ πίεται μὲ ἡγύαν
Κρασοῦ γλυκὸν καὶ κόκυνον
Π' εὐφρένι τῶν καρδῆαν

Τοῦτο μετὰ τινῶν παραλλαγῶν ὀρθογραφίᾳς φέρει τὴν αὐτὴν ὡς τὸ ἄνω ἐπιγραφὴν, εἶνε ὅμως τοῦ μεγάλου μεγέθους καὶ ἀνήκει εἰς τὴν νεωτέραν κεραμειτικὴν Συλλογὴν τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου κατακτηταγμένον εἰς τὰ τοῦ Πεσάρου.

5. CC. Μεγάλου μεγέθους φέρον τὸ αὐτὸ τετράστιχον μὲ τὰς διαφορὰς ἐννοεῖται τῆς ὀρθογραφίᾳς ἀλλ' ἀντὶ Ἰωαννῆται ἔχει:

Καλαρρυτιῶτες χαίρεσται κτλ.

Ἀνήκει τῇ Συλλογῇ τοῦ ἐν Λονδίῳ κ. Franks ὅστις εὐηρεστήθη νὰ μοὶ ἀποστείλῃ ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τούτου τοῦ ἀγγείου καὶ τοῦ προηγουμένου καταφαίνεται σαφῶς ὅτι οἱ Ἰωαννῆται κυρίως καὶ Καλαρρυτιῶται ἔμποροι ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι παρήγγελλον εἰς Πέσαρον τὰ ἀντικείμενα ταῦτα τῆς οἰκιακῆς χρήσεως.

Ἐνταῦθα ὅμως ἀνήκει καὶ ἄλλο εἶδος μαστραπᾶ ὅπερ συνδυάζω μετὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς καὶ ὅστις βεβχίως εἶναι μίμησις τῶν Ἠπειρωτῶν. Τοῦτον ἠγόρασα πέρυσιν ἐν Σμύρνῃ προφανῶς δὲ ἀντεγράφη ἢ ἐπιγραφῆ ἐκ τῶν ἄλλων δ' ἀφηρέθη ἢ πρώτη λέξις Ἰωαννῆτες Καλαρρυτιῶτες καὶ προσετέθη ἀπλῶς ἢ λέξις «Φίλοι μου χαίρεσται—καὶ πίεται μὲ υγείαν—κρασί γλυκὸ καὶ κόκυνο—εὐφρένη τὴν καρδίαν.» Ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ εἶναι διαφορετικὴ, δὲν φέρει δὲ σύμβολον ἐργοστασίου καὶ ἐκ τῆς τέχνης ἐξάγω ὅτι εἶναι ἔργον ἐνὸς τῶν παρὰ τὸ Πέσαρον κεραμειτικῶν ἐργοστασίων τοῦ Castel-Durante ἢ τοῦ Urbino. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὅτι ἔμποροι ἴσως Χῆοι ἰδόντες τοὺς ἡπειρωτικούς μαστραπάδες κατασκεύασαν κατὰ μίμησιν τοιοῦτους ἐν ἄλλῳ ἐργοστασίῳ καὶ ἀντέγραψαν τὰς ἐπιγραφάς.

6. Ἀριθ. 4. C. C.

Ὅστις νέος εἶτις νέα
Πίνει ὑπεβολικὰ
Τὴν τιμὴν τοῦ ἀφανίζει
Τὴν υγείαν τοῦ χαλνᾶ.

(Ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ πατρός μου)

Ἡ κατασκευὴ ὁμοία μὲ τὴν τῶν ἄλλων ἀλλὰ τοῦτο διακρίνεται τῶν λοιπῶν διὰ τὴν πλήρη ἔλλειψιν ἀνορθογραφιδῶν.

7. Τὸ κατωτέρω δὲν περιήλθεν εἰς τὴν ὄψιν μου, ἀγνοῶ ἐπομένως τὸ τε μέγεθος καὶ τὸν ἀριθμὸν ὃν ἔχει. Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Μετρίως τεῖνε ποθητὴ
Μὴ μὲ φύγης ἀδελφε
Νὰ περνῶμεν φιλικὰ
Καὶ οὐχὶ ποτ' ἐχθρικὰ.

Ταῦτα εἶναι πάντα τὰ γνωστὰ ἀγγεῖα τὰ τοιοῦτου εἶδους. Ἐν τῷ Μουσείῳ Cluny τῶν Παρισίων, ἐν τοῖς Μουσείοις τῆς τέχνης καὶ βιομηχανίας τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Βιέννης, πλουσιωτάτοις εἰς κεραμεικὰς Συλλογὰς καὶ ἐν τῷ Μουσείῳ Kensington τοῦ Λονδίνου δὲν ὑπάρχει οὐδὲν τοιοῦτον ἀγγεῖον, ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ πλουσιωτέρη τούτων σειρά εὑρεται παρ' ἡμῖν. Ἀκούω ὅτι ἐν Μελίτῃ εὐρίσκονται ἀκόμη ἐνιαχοῦ τοιαῦτα, γνωστὸν δ' ὅτι ἐν Μελίτῃ πολλοὶ ἐκ τῶν Ἠπειρωτῶν ἐμπόρων εἶχον καταφύγει μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος, ἴσως δ' ἀκόμη νὰ εὐρίσκωνται τοιαῦτα καὶ κατὰ τὴν Ἠπειρον ἐν ταῖς κώμαις καὶ τοῖς χωρίοις διασωζόμενα, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐπιτόπιος δύναται νὰ ἐξακριβώσῃ μελέτη.

Περαίνων τὸν περὶ τῶν ἡπειρωτικῶν τούτων ἀγγείων λόγον δεόν νὰ εἴπω δύο λέξεις καὶ περὶ ἐτέρου ἀντικειμένου εὐρισκομένου εἰς τὸ ἐν Ἐδιμβούργῳ Μουσείῳ τῶν τεχνῶν, οὗ τὸ σχέδιον (πῖναξ Γ') κατασκευάσθη κατὰ τὴν σταλεῖτάν μοι φωτογραφίαν, ἣν ὀφείλω εἰς τὴν εὐγένειαν τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ καθηγητοῦ κ. Archer.

Εἶναι λεκάνη χρησιμεύουσα διὰ τὸν ἀγιασμὸν κατασκευασμένη ὁμοίως εἰς τὸ αὐτὸ ἐργοστάσιον τῶν Καλεγάρη καὶ Καζάλη ἐν Πεσάρῳ καὶ παραγγελοθεῖσα διὰ τινὰ τῶν ἡπειρωτικῶν ἐκκλησιῶν ὑπὸ τῶν κατασκευαζόντων καὶ τοὺς μαστραπάδες. Εἶναι κυκλοειδὲς ἀγγεῖον στηριζόμενον ἐπὶ τριῶν λεόντων, ἔξωθεν μὲν φέρον ἀνθοδέσμας, ἔσωθεν δὲ κυκλοτερῶς ἀνθίνους ταινίας. Εἰς τὸ βάθος τῆς λεκάνης εἶναι ἐξωγραφισμένη ἢ βράπτισις περίξ δὲ εἰς δύο γραμμὰς διὰ μεγάλων ἑλληνικῶν γραμμάτων τὸ τροπάριον τῆς βραπτίσεως: «Ἐν Ἰορδάνῃ κτλ.» Ἄνωθεν δὲ τῆς βραπτίσεως διὰ μικρῶν γραμμάτων αὐτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ ἠυδὸκῆτα.» Ταῦτα δὲ πάντα φέρουσι πολλὰς ἀνορθογραφίας.

ΟΛΙΓΑΙ ΛΕΞΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΦΥΛΑΚΑΙΣ *

«Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ· οὐ ἔνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελί-
σασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἵασασθαι τοὺς συντετριμ-
μένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρονι καὶ τυ-
φλοῖ· ἀνάβλεψιν, ἀποστείλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφῆσει,
κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν».

(Λουκ. δ' 18, 19).

Θέαμα ἀληθῶς συγκινητικὸν καὶ ὠραῖον πρόκειται ἡμῖν σήμερον ἐνταῦθα. Ἐκλεκτὴ τῆς κοινωνίας μερὶς συνήλθεν εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ναόν, ἵνα διὰ τῶν εὐχῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐπικαλεσθῆ τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν ἐπὶ ἔργον κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὸν καὶ φιλόανθρωπον, σκοποῦν τὴν ψυχικὴν καὶ σω-
ματικὴν σωτηρίαν τῶν μεθ' ἡμῶν προσευχομένων δυστυχῶν τούτων ἀδελ-
φῶν. Κατ' εὐτυχίαν δὲ συγκυρίαν ἡ ἱερὰ αὕτη λειτουργία τελεῖται τὴν σήμερον ἡμέραν, καθ' ἣν ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν προβάλλεται εἰς προσκύνησιν τὸ ἱερὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλανθρωπίας σύμβολον, ὁ σταυρός. Διότι ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τούτου ὑψώθη ἐκεῖνος, ὅστις ἠγάπησε μάλιστα τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐπαρηγόρησε τοὺς δυστυχεῖς καὶ ἠλευθέρωσε τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς δούλους καὶ ἠνέωξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἐν τῷ σκότει τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς πλάνης πορευομένων καὶ ἐξήπλωσε πανταχοῦ τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης τὸ πνεῦμα τοῦ ἀληθοῦς ἀνθρωπισμοῦ.

Ναί, εὐσεβεῖς ἀκροαταί, εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑψωθέντα ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης. Ποῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐξεδηλώθησαν τὰ φιλόανθρωπα ἐκεῖνα αἰσθήματα, ἅτινα ἐκδη-
λοῦνται ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ ἐν πάσῃ ἐποχῇ; Δικαίως ἐκλήθη ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ θρησκεία τῆς ἀγάπης, θρησκεία τῆς ἀνθρωπότητος· διότι δι' αὐτῆς ἡ ἀνθρωπότης μετεβλήθη εἰς μίαν μεγάλην οἰκογένειαν, καὶ συνετρίβησαν τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας, καὶ ἐπληρώθησαν τὰ χάρματα τὰ χωρίζοντα λαοὺς καὶ ἔθνη ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἤρθησαν αἱ φυλετικαὶ καὶ αἱ προσωπικαὶ διακρίσεις, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἀξία ἀνεγνωρίσθη. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, διατὶ ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ ἐτέθησαν τὸ πρῶτον τὰ θεμέ-
λια τῶν φιλανθρωπικῶν ἐκείνων ἰδρυμάτων, ἅτινα ἠγέρθησαν πρὸς περί-
θαλψιν καὶ θεραπείαν τῶν πτωχῶν καὶ ἀσθενῶν, τῶν ὀρφανῶν καὶ ἐκθέτων νηπίων, τῶν τυφλῶν καὶ γερόντων. Καὶ τοῦτο, εὐσεβεῖς ἀκροαταί, κατωρ-
θώθη οὐ μόνον διότι ἐκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ ἀρχὴ τῆς καθολικῆς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Ἰησοῦς ἐπεσφράγισε καὶ ζῶσαν κατέστησε τὴν ἀρχὴν ταύτην διὰ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ παραδείγματος, ὑπομείνας ἐν τέλει

ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ἀτιμώτατον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θάνατον· «Μεί-
ζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἦθ' ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάν. ιε' 12).

Μία τῶν φωτεινοτέρων ὀψεων τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης εἶναι ἡ ἐφαρ-
μογὴ αὐτῆς εἰς τοὺς ἐν φυλακαῖς. Θερμότερα συνέστησεν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὴν πρὸς τοὺς ἐν φυλακαῖς ἀγάπην εἰπὼν, ὅτι τῆς μελ-
λούσης εὐδαιμονίας θ' ἀπολαύσωσι μόνοι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐχόρτασαν τοὺς πεινῶντας, ἐπότισαν τοὺς διψῶντας, περιεποιήθησαν τοὺς ξένους, ἐνέδυσαν τοὺς γυμνοὺς, ἐπεσκέφησαν τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἐν φυλακαῖς. Διατὶ δὲ συνέστησεν ἰδίᾳ ὁ Ἰησοῦς τὴν πρὸς τοὺς ἐν φυλακαῖς ἀγάπην; Θέλων ἴσως νὰ διαμαρτυρηθῆ κατὰ τῆς πολιτείας, ἣτις τιμωρεῖ αὐτούς; Οὐδαμῶς. Ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξεν ὁ φιλονομώτατος πάντων. Ἀείποτε συνέστησεν ὑπο-
ταγὴν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἣν καὶ περιέβαλε διὰ κύρους καὶ ἀρχῆς θείας, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐξασφαλίσῃ αὐτὴν κατὰ πάσης προσβολῆς. Καθη-
γίασεν οὐ μόνον τὰ θρησκευτικὰ, ἀλλὰ καὶ τὰ πολιτικὰ καθήκοντα εἰπὼν· «Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Κεῖσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Ματθ. κβ' 21). Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς ὑπήκουσε πάντοτε εἰς τὸν νόμον, οὐδέποτε κατ' αὐ-
τοῦ στασιάσας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν παρανομώτατον τῶν θανάτων ἀγογ-
γύστως ὑπομείνας, ἵνα μὴ ἀντιστῆ εἰς τὸν νόμον. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβῆ ἄλλως. Ἐκεῖνος, ὅστις ἤλθε ν' ἀναπλάσῃ καὶ τὰ ἄτομα καὶ τὰς κοινωνίας, δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιστρατευθῆ καθ' ἐνὸς τῶν θεμελιωδεδεσμάτων δικαιομάτων τῆς πολιτείας, κατὰ τοῦ δικαιοῦματος τῆς ποινῆς. Διότι πῶς ἄλλως δύναται νὰ συντηρηθῆ καὶ προαχθῆ ἡ πολιτεία ἢ τιμωροῦσα τοὺς προσβάλλοντας τὰ τῶν πολιτῶν δικαιώματα, ἅτινα προῶρισται νὰ ὑπερ-
σπίξῃ; Διατὶ λοιπὸν συνέστησεν ἰδίᾳ ὁ Ἰησοῦς τὴν πρὸς τοὺς ἐν φυλακαῖς ἀγάπην; Διότι, ἂν μέτρον τῆς ἀγάπης πρέπει νὰ ἦναι ὁ βαθμὸς τῆς δυσ-
τυχίας, τὸ καθῆκον τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐν φυλακαῖς περιβάλλεται τὸν ἱερώτατον καὶ ἐπιτακτικώτατον χαρακτῆρα. Καὶ ποία συμφορὰ ὑπάρχει μεγαλύτερα τῆς τῶν ἐν φυλακαῖς; Εἶναι οἱ δυστυχέστατοι τῶν ἀνθρώπων· διότι ἔχουσιν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τιμῶν δικαίαν καὶ ἀμείλικτον, τὴν συνείδησιν, ἣτις ὡς φάσμα φοβερὸν παρακολουθεῖ αὐτοὺς νυκτὸς καὶ ἡμέ-
ρας, καὶ πληροῦ φόβου καὶ τρόμου, καὶ ἐξεγείρει ἐν αὐτοῖς σκέψεις ἀγχει-
νάς, ἀναμνήσεις φρικτῆρας, προκισθήματα ἀπελπιστικά. Εἶναι οἱ δυστυ-
χέστατοι τῶν ἀνθρώπων· διότι ἀπώλεσαν πολυτιμώτατον ἀγαθόν, τὴν ἐλευ-
θερίαν· διότι μένουσι μακρὰν τῶν γονέων καὶ τέκνων, μακρὰν τῶν οἰκείων καὶ φίλων, μακρὰν πάσης μετ' ἄλλων ἀνθρώπων κοινωνίας. Εἶναι οἱ δυστυ-
χέστατοι τῶν ἀνθρώπων· διότι εἶναι νεκροὶ καὶ ζῶντες, εἶναι οἱ νεκροὶ τοῦ αἵωρος (Ψαλμ. ρμβ' 1). εἶναι οἱ ἀπόκληροι τῆς κοινωνίας. Ὡ! ποία καρδία ἀνθρωπίνη δύναται νὰ μείνῃ ἀναισθητὸς εἰς τοιαύτην συμφορὰν! Εἶναι ἔνοχοι, ναί· ἀλλ' εἶναι διὰ τοῦτο ἀνάξιοι οἴκτου καὶ συμπαθείας;

* Ἀπηγγέλησαν ἐν ταῖς φυλακαῖς Μενδρεσὲ τῇ 20 Μαρτίου, Κυριακῇ τῆς σταυροπροσκυ-
νήσεως, τῇ παρακλήσει τῆς ὑπὲρ τῶν φυλακῶν ἐπιτροπῆς τοῦ νομικοῦ τμήματος τοῦ Συλλόγου.

Εἶναι ἔνοχοι, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄνθρωποι, δὲν εἶναι ἀδελφοὶ ἡμῶν; Ἄφετε τὴν δικαιοσύνην νὰ πατάξῃ τὸ ἔγκλημα, νὰ σώσῃ τὴν κοινωνίαν, νὰ τιμωρήσῃ τὸν ἔνοχον· ἀλλ' ἀνακαλύψατε ἐν τῷ ἐνόχῳ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ μὴ παρίδητε ἐν τῷ ἐνόχῳ τὸν δυστυχῆ, ἀλλ' οἰκτείρατε ἐν τῷ ἐνόχῳ τὸν ἀποπλανηθέντα.

Ναί, τὸν ἀποπλανηθέντα· ἀλλ' ἄρα γε εἰς τὴν ἀποπλάνησιν ταύτην εὐθύνεται μόνος αὐτός; ἄρα γε ἤθελε φθάσει μέχρι τοῦ ἐγκλήματος, ἂν ἐνωρὶς ἀνεπτύσσοντο ἐν αὐτῷ αἱ ἀρχαὶ τῆς θρησκείας καὶ ἠθικῆς, δι' ὧν ἐξευγενίζεται ἡ καρδία καὶ καταπνίγονται τὰ πάθη τὰ ὀδηγοῦντα εἰς τὸ ἔγκλημα; ἂν ἡ ἀγωγή καὶ ἡ παιδεία διεδίδοντο ἐγκαίρως εἰς ἀπάσας τὰς στιβάδας τῆς κοινωνίας; Ὅ,τι δ' αὕτη δὲν ἐπραξεν, ἵνα προλάβῃ τὸ ἔγκλημα, δὲν ἔχει ἄρα γε καθήκον νὰ πράξῃ, ἵνα προλάβῃ τὴν ὑποτροπήν; Καὶ εἶναι τάχα ἡ φυλακὴ ἀπλῶς τόπος κολάσεως καὶ καταδίκης, οὐχὶ δὲ καὶ θεραπευτήριον, ἐξ οὗ ὁ ἀσθενὴς τὴν ψυχὴν ὀφείλει νὰ ἐπιστρέψῃ ὑγιῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας;

Ἐκ τοιούτων ὀρμώμενα σκέψεων, τοιούτων ἐμπορούμενα αἰσθημάτων, εἰς τὴν γλυκεῖαν ὑπέικογτα τοῦ Ἰησοῦ φωνήν, «Ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἦλθετε πρὸς με,» ἔγραψα μέλη τοῦ Συλλόγου ἐκείνου, ὅστις καθ' ἑκάστην ἀποδεικνύει ὅτι καὶ τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ τὴν δύναμιν κέκτηται πρὸς πᾶν ἀγαθὸν κοινωνικόν, τῇ πρωτοβουλίᾳ ἀνδρὸς κατ' ἐξοχὴν χριστιανοῦ καὶ φιλανθρώπου, ἀνέλαβον νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν φυλακῶν. Ἀνελογίσαντο οἱ φιλόανθρωποι οὗτοι ἄνδρες, ὅτι ἔθνη μικρὰ καὶ ἀσθενῆ, οἷον τὸ ἡμέτερον, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ αὐτῶν σταδίου εὐρισκόμενα, δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν ἀμέσως καὶ ἐν χρόνῳ βραχεῖ εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας, ὧν μίξ τῶν πρωτίστων, ἀλλὰ πολυδαπανωτάτων εἶναι καὶ ἡ ἀνίδρυσις φυλακῶν καταλλήλων. Ἐνόησαν μάλιστα πάντων, ὅτι ἄνευ φυλακῶν καταλλήλων ἀδύνατον νὰ λειτουργήσῃ τελεσφόρος ἡ ποινικὴ νομοθεσία, τὸ θεμέλιον τοῦτο πάσης πολιτείας. Εἶδον μετὰ λύπης τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν ἡμετέρων φυλακῶν, ἐν αἷς χιλιάδες ὑποδίκων καὶ καταδίκων πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας, ἐν ἀργίᾳ σηπόμενοι, ἀλλήλους διαφθείροντες καὶ ἐξαχρειοῦντες, ἐπανέρχονται εἰς τὴν κοινωνίαν μεταδίδοντες εἰς αὐτὴν πᾶσαν τὴν διασθορὰν καὶ τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν φυλακῶν. Ἔσχον ὑπ' ὄψει, ὅποια καὶ ὅποσα ἐγένοντο ἀλλαχοῦ ὑπὲρ τῶν φυλακῶν τῇ ἰδιωτικῇ πρωτοβουλίᾳ, καὶ συνειδόντες ὅτι καθήκον ἐκπληροῦσιν ἱερὸν καὶ πολύτιμον προσφέρουσι τῇ πατρίδι ὑπηρεσίαν αὐτορμήτως ἀνέλαβον νὰ μεριμνήσωσιν ἐκ τῶν ἐνόχων ὑπὲρ τῶν φυλακῶν, καθιστῶντες τοὺς φυλακισμένους κοινωνοὺς τῶν ἀγαθῶν τῆς θρησκείας, διδάσκοντες αὐτοὺς τὴν ἠθικὴν, τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, καὶ ἐνασχολοῦντες εἰς ἔργα βιοποριστικά. Οὔτε κόπων οὔτε θυσῶν φειδόμενοι, ἤρξαντο μετὰ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ χριστιανικοῦ, ἀλλ' ἐπιμοχθο-

τάτου αὐτῶν ἔργου. Γινώσκοντες δ' ὅτι εἰς ἔργα οὕτω χριστιανικὰ πρωταγωνιστεῖ πάντοτε καὶ ταχύτερον φέρει αὐτὰ εἰς πέρας ἢ φύσει εὐαίσθητος καὶ φιλόανθρωπος τῆς γυναικὸς καρδία, ἐπεκαλέσθησαν καὶ εὖρον πρόθυμον τὴν συναρωγὴν εὐγενῶν καὶ φιλανθρώπων κυριῶν, ἐκείνων, ὧν τὰ ὀνόματα συνεδέθησαν ἀναποσπᾶστως πρὸς πᾶν ὅ,τι χριστιανικὸν καὶ φιλόανθρωπον τελεῖται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ.

Βαίνετε, εὐγενεῖ; καὶ φιλόανθρωποι καρδίαι, βαίνετε μετὰ θάρρους καὶ ἐγκαρτερήσεως εἰς τὸ χριστιανικὸν ὑμῶν ἔργον. Ἐνσπείρατε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δυστυχῶν τούτων ἀδελφῶν τὴν πίστιν, τὸν φόβον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν, τὸ σέβας καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὸ καθήκον καὶ τὴν κοινωνίαν, τὴν φρίκην καὶ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὸ ἔγκλημα. Σώσατε αὐτοὺς διὰ τῆς ἐργασίας ἀπὸ τῆς τελείας διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως. Ἐξημερώσατε αὐτοὺς διὰ βιοποριστικῶν ἔργων, καὶ τοὺς ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ ἐγκλήματος διατελοῦντας ἀποδώσατε εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας πολίτας χρηστοὺς καὶ τιμίους. Ἡ κοινωνία θὰ ἔλθῃ ἀναποφεύκτως πρόθυμος ὑμῶν ἀρωγός, θὰ ἐνισχύσῃ ὑμᾶς διὰ θυσῶν γενναίων ἐν τῷ εὐγενεῖ ὑμῶν ἀγῶνι καὶ θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πλήρη καὶ τελείαν τοῦ ἱεροῦ ὑμῶν ἔργου εὐδόωσιν.

Ἦμεῖ; δὲ οἱ δυστυχεῖς, οἱ ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ τοῦ κλαυθμῶνος ἐνδικιτόμενοι, προσπέσατε εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἐσταυρωμένου καὶ δοξάσατε τὸν Θεόν, ὅτι ἐφώτισε τὰς φιλανθρώπους ταύτας καρδίας νὰ ἐνθυμηθῶσιν ὑμᾶς καὶ ν' ἀνακουφίσωσι τὴν δυστυχίαν ὑμῶν. Πενθήσατε ἐνδομύχως καὶ μετανοήσατε ἀπὸ καρδίας ἐφ' οἷς ἐπράξατε κακοῖς. Μὴ ἀπελπίζεσθε· ἡ κοινωνία δὲν σὰς ἐλησμένητε. Πρασπαθήσατε ν' ἀναδειχθῆτε ἄξιοι τῶν συμπαιθῶν αὐτῆς, καὶ ἄσμενοι θέλει τείνει πρὸς ὑμᾶς τὴν χεῖρα. Εὐλογεῖτε τὰ ὀνόματα τῶν μεριμνῶντων ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ εὐχεσθε εἰς τὸν Θεόν, ἵνα κατευοδώσῃ τὰ διαβήματα αὐτῶν ἐπ' ἀγαθῶν καὶ ὑμῶν καὶ τῆς κοινωνίας.

I. Μοσχάκης

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΑΘΗΝΑΣ ΙΠΠΙΑΣ

Ἐν τοῖς κειμηλίοις τῆς ἀρχαῖκῆς τέχνης, τοῖς εὐρεθεῖσι κατὰ τὰς γινόμενάς νῦν ἀνασκαφὰς ἐν τῷ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος χώρῳ, συναριθμεῖται καὶ μικρὸν ἀνάγλυφον, ὕψους 0,31 καὶ πλάτους 0,23. Τὸ κολοβὸν τοῦτο ἀνάγλυφον, διότι ἐλλεῖπει τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ, διατηρεῖ ζωνρὰ ἔχνην χρωμάτων, ἀπεικονίζει δὲ κατὰ κρόταφον θεάν, βλέπουσαν δεξιᾷ τῷ ὄρῳ, ὑποδηλοῦσαν δὲ διὰ τῆς κινήσεως τῶν χειρῶν, ὅτι κρατεῖ ἡνίας καὶ διευθύνει ἔρμα. Οὐ μόνον δ' ἐκ τοῦ κράνου καὶ ἐκ τῆς ὀπισθεν

αὐτοῦ διαγραφῆς τῆς λοφίως, ἥτις ἀρχικῶς παρίστατο διὰ χρώματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν καθόλου χαρακτήρων τοῦ προσώπου, ἀπαρραλλάκτων τῷ τύπῳ τῆς κεφαλῆς τῆς Ἀθηνᾶς, ὃν φέρουσιν ἀττικὰ νομίσματα τῆς 5' ἑκατονταετηρίδος, συνάγεται ἀριδύλως, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν εἰκόνα τῆς πολιούχου τῶν Ἀθηνῶν θεᾶς.

Ἡ παράστασις Ἀθηνᾶς ἠνιοχούσης, καίπερ τὸ πρῶτον ἤδη, καθ' ὅσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γινώσκουμεν, ἀπαντῶσα ἐν ἀναγλύφῳ, εἶναι συνήθης ἐν ἄλλοις ἔργοις τέχνης. Ἐν γραφαῖς ἀγγείων, ἀπεικονίζουσας τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Ἡρακλέους παρίσταται ἡ Ἀθηνᾶ ἠνιοχοῦσα τέθριππον¹. Ἐν ἀθηναϊκῷ νομίσματι τῶν καλῶν χρόνων ἀπεικονίζεται ὁμοίως Ἀθηνᾶ ἠνιοχοῦσα δίφρον². Ἐπίσης ἐν ἀρχαίῳ σφραγιδολίθῳ³, καὶ ἐν ἀργυρῷ ἀγγείῳ τοῦ ἐν Νεαπόλει βουρβωνικοῦ Μουσείου παρίσταται Ἀθηνᾶ ἐποχομένη δίφρου⁴. Ἐν σφραγιδολίθῳ δὲ τοῦ βερολινείου Μουσείου εἰκονίζεται Ἀθηνᾶ ἐν ἄρματι, συρομένη ὑπὸ δύο γλαυκῶν⁵. Ἡ παράστασις δ' αὕτη σχετίζεται ἀναμφηρίστως τοῖς μύθοις, τοῖς ἀναφερομένοις εἰς τὴν λατρείαν τῆς θεοῦ, ὡς Ἀθηνᾶς Ἰππίας. Ἡ Ἰππία Ἀθηνᾶ ἐλατρεύετο ἐν Κολωνῷ, μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος Ἰππίου⁶, καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ μετὰ τοῦ Ἄρεως Ἰππίου⁷. Ὅμοίως ἐλατρεύετο ὡς Ἰππία ἐν Ἀχαρναῖς τῆς Ἀττικῆς⁸, καὶ ἐν Μανθυρέᾳ τῆς Ἀρκαδίας, ἔθθα ἡ λατρεία αὐτῆς ἐσχετίζετο τοῖς περὶ γιγαντομαχίας μύθοις: αὐτὶ τῷ ἐκείνων λόγῳ γινομένης τοῖς θεοῖς πρὸς γίγαντας μάχης ἐπήλαυσεν Ἐγκελάδῳ ἵππων τὸ ἄρμα.⁹ Κατὰ τὸν Πίνδαρον (Ὀλ. II, 115) ὁ Βελλεροφόντης ἀνήγειρε βωμὸν Ἰππίας Ἀθηνᾶς, διότι κατὰ τοὺς Κορινθιακοὺς μύθους, ἡ Ἀθηνᾶ ἐδίδασκεν αὐτῷ τὴν χαλίνωσιν τοῦ Πηγάσου¹⁰, καὶ τούτου ἕνεκα ἐλατρεύετο ἐν Κορίνθῳ ὡς Χαλινῆτις καὶ Δαμάσιππος¹¹. Οὐχὶ ἄσχετος εἶναι καὶ ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς ὡς Ἴππολατίτιδος ἐν Λακωνικῇ πρὸς τὸ Ταίναρον¹².

Ἐμυθεύετο δὲ ἡ Ἀθηνᾶ ὡς πρώτη διδάξασα τὴν τῶν ἄρμάτων ποίησιν. Κατὰ τὸν Ὀμηρικὸν ὕμνον εἰς Ἀφροδίτην (στιχ. 13) ἡ Ἀθηνᾶ

Πρῶτη τέκτονας ἀνδρας ἐπιχθονίους ἐδίδαξεν
ποιῆσαι σατίνας τε καὶ ἄρματα παικίλα χαλκῷ.

¹ Gerhard, Auserles. Vasenbilder πιν. 136, 139, 194, 210, 325. Βλ. καὶ ἀριθ. 111. Antike Bildwerke πιν. 46, 3.

² Beulé, les monnaies d' Athènes σελ. 390.

³ Inghirami, Gal. Omer. I. πιν. 62.

⁴ Müller-Wieseler, Denkm. der Kunst II, 2, πιν. 22, ἀρ. 240.

⁵ Αὐτ. ἀρ. 241.

⁶ Σοφοκλ. Οἰδ. Κολων. 1070-1.—Παυσ. Α', Χ', 4.

⁷ Πausan., Ε', ιε', 5.

⁸ Πausan., Α', λα', 6.

⁹ Αὐτ. Η', μζ', 4.

¹⁰ Πίνδαρ., Ὀλύμπ. II, 92.

¹¹ Πausan., Β', δ', 1. 5.—Σχολ. Ἀριστοφ. Νεφ. 167.

¹² Πausan., Γ', κε', 6.

Οἱ Κυρηναῖοι καὶ οἱ Βαρκαῖοι ἔλεγον, ὅτι ἐδιδάχθησαν τὴν τῶν ἵππων δάμασιν ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς¹. Κατὰ τινα δὲ μῦθον ἡ Κορία Ἀθηνᾶ εὔρε τὸ τέθριππον². Ἰδιαίτατα δ' οἱ ἀττικοὶ μῦθοι ἀνέφερον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν τὴν τῶν ἵππων δάμασιν καὶ τὴν ζεύξιν τῶν ἄρμάτων³ ἐν τῷ δυτικῷ ἀετώματι τοῦ Παρθενῶνος παρίστατο, ὡς γνωστὸν, ἡ θεὰ δαμάζουσα τοὺς ἵππους τοῦ Ποσειδῶνος. Ἐδίδαξε δὲ τὴν τέχνην τὸν Ἐριχθόνιον, ὅστις πρῶτος ἔξευξεν ἄρμα, καὶ ἠγωνίσθη ἐν τοῖς Παναθηναίοις⁴.

Ἐξ ὧν γινώσκουμεν περὶ τῆς λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς Ἰππίας νομίζουμεν ὅτι δυναμέθα νὰ ὀδηγηθῶμεν καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς προκασίας τοῦ γνωστοῦ ἀρχαίου ἀναγλύφου, τοῦ ἀποκειμένου ἐν τῇ πρώτῃ αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως⁴. Τὸ ἀνάγλυφον ἀπεικονίζει γυναῖκα ἠνιοχοῦσαν, στηρίζουσαν ἐπὶ τοῦ ἄρματος τὸν ἀριστερὸν πόδα, μετέωρον δ' ἔχουσαν τὸν λελωθῆμενον δεξιόν. Οὐδεὶς τῶν ἀρχαιολογούντων προέτεινε πιθανὴν τινα γνώμην περὶ ἐρμηνείας αὐτοῦ, τηλικαύτη δὲ διχογνωμοσύνη ἐπικρατεῖ, ὥστε τινὲς μάλιστα ὑπεστήριξαν ὅτι οὐχὶ γυνή, ἀλλ' ἀνὴρ εἶναι ὁ ἀπεικονιζόμενος ἠνιοχός. Καὶ συνετέλεσε μὲν πῶς εἰς τὴν παρερμηνείαν ταύτην ἡ μακρὰ ἐσθῆς, ἣν ἐν μνημείοις τῆς ἀρχαίας τέχνης παρίστανται φέροντες οἱ ἠνιοχοί, καὶ ἡ ἔλλειψις προέχοντος κολπώματος ἐν τῷ στήθει, κύριος λόγος ὅμως αὐτῆς εἶναι ἴσως ἡ ἀμνηστία τῶν ἀρχαιολόγων πρὸς ἐξήγησιν τῆς παραστάσεως. Ἀληθῶς δὲ ἐν οὐδενὶ μνημείῳ τῆς ἀρχαίας τέχνης ὑπάρχει ἀπεικόνισις γυναικὸς ἠνιοχούσης, καίτοι δ' ὑπὸ τινῶν ὑπελήφθη ὅτι ἐν τῇ ζωφόρῳ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος ἀπεικονίζονται γυναῖκες ἠνιοχοί, δι' ἐπιμελεστεράς ὅμως παρατηρήσεως ἀπεδείχθη

¹ Σοφοκλ., Ἠλ. 727 καὶ Σχολ. αὐτ.—Στεφ. Βυζ. λ. Βάρκη.—Πουσ. λ. Βαρκαῖοι.

² Cicer., N. deorum III, 28—Πausan., Η', κα', 3.

³ «(Ἐριχθόνιος Παναθηναίος τοῖς πρώτοις γενομένοις ἄρμα ἔξευξε καὶ τὸν ἀγῶνα ἐδείκνε... Ἐριχθονίου τοῦ τὸ ἄρμα ζεύξαντος.» (Παρ. Μάρμ. ἐν C. I. Gr. 2374).

Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
iungere eques, rapidisque rotis insistere victor.

(Virgil., Georg. III, 113.) Βλ. καὶ Philargyrium αὐτ. «Varro in libro, qui Admirabilium inscribitur, Erichthonium ait primum equos quatuor iunxisse ludis, qui Panathenaea appellatur.»—Ὀπίτται γὰρ καὶ ἵππεῖς τῶν Ἀθηνᾶς εὐρημάτων εἰσί... Παραπλησίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἱππικῆς λέγεται γὰρ Ἐριχθόνιον μὲν τὸν τῆς θεοῦ τρῶφιμον πρῶτον ἀνθρώπων ἄρμα ζεύξαι ἵππων. Βελλεροφόντη δὲ αὐτὸς πρὸς τὸν κέλτητα γενέσθαι χαλινὸν παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς. Τριπόλεμος δὲ Ἐριχθόνιου νεώτερος εἶη δ' αὐτὸς καὶ τούτῳ τὰ μὲν σπέρματα παρὰ τῆς Δήμητρος, τὸ δὲ ἄρμα παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς. (Ἀριστ. εἰδ., Ἀθηνᾶ σ. 12) «ἔτι δ' ἵππων ἀμιλλητηρίων καὶ πολεμιστηρίων ἔφηνε δρχήματα καὶ ζευγυσσιν ἐν τῆδε τῇ γῆ πρῶτος ἀνθρώπων ὁ τῆδε τῆς θεοῦ πάρεδρος ἄρμα τέλειον σὺν τῇ θεῷ καὶ φαίνει πᾶσι τὴν τελείαν ἱππικὴν.» (αὐτ. Παναθ. σ. 407) «πρῶτος γὰρ οὗτος (Ἐριχθόνιος) ἄρμα τέλειον, ὃ ἐστὶ τέθριππον ἔξευξε σὺν τῇ θεῷ δὲ εἶπεν ὅτι αὐτῆς Ἀθηνᾶς τὴν κατασκευὴν ὑποβαλοῦσης αὐτῷ.» (Σχολ. εἰς Ἀριστ. εἰδ. Παναθην. τ. III, σ. 62 Dind).

⁴ Αριθ. 5039 ἐν καταλόγῳ Sybel 1881 σ. 343— Βλ. περὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου ἐν ἐκτάσει Schöll, Mittheil. aus Griech. II, 4.—Friedrich, Bausteine I. σ. 23 κα.—Michaelis, Parthenon σ. 123—Overbeck, Gesch. d. gr. Pl. 1881. τ. I. σ. 152 κα.

τὸ ἀνυπόστατον τῆς γνώμης ταύτης¹. Ἀλλὰ βεβαίως ὄντος, ὅτι τὸ ἀνάγλυφον παρίστησι γυναῖκα, ὀφείλομεν κατ' ἀνάγκην νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ εἰκονιζομένη δὲν εἶναι κοινὴ γυνή, ἀλλ' ἀθάνατος θεὰ. Τίς δ' ἢ θεὰ αὕτη; Ἐκτὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν ἀρχαίοις μνημείοις εἰκονίζονται ἐποχούμενοι δίφρων ἢ τεθρίππων, ἡ Κόρη, ἡ Δημήτηρ², ἡ Ἥρα πιθανῶς³ καὶ ἡ Juno Sospita ἐν ῥωμαϊκοῖς ὑπατικοῖς νομίμασι⁴, ἡ Ἥως πτερωτὴ ἢ ἄπτερος καὶ ἡ Σελήνη. Ἀλλὰ πᾶσαι ἀπεικονίζονται οὕτως ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένους μύθους ἢ πρὸς ὠρισμένας περιστάσεις τῆς λατρείας, ἡ Κόρη καὶ ἡ Δημήτηρ ἐν παραστάσει τῆς ἀνόδου τῆς Κόρης, ἡ Ἥως ἐν εἰκόσι τοῦ θανάτου τοῦ Μέμνονος ἢ ἐν τῷ ἄρματι τοῦ Ἥλιου, ἡ Σελήνη μετὰ τοῦ Ἐνδυμίωνος. Ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ ἀναγλύφῳ, ὅπου οὐδεμία τούτων ἀρμόζει, νομίζομεν ὅτι ἡ εἰκονιζομένη θεὰ εἶναι Νίκη ἄπτερος, ὡς ἀπεικονίζεν αὐτὴν ἡ ἀρχαιοτάτη τέχνη⁵, ἐπέχουσα τὴν θέσιν τῆς Ἀθηνᾶς ἱππίας. Ἡ Νίκη ἐν τισι μνημείοις τοῖς ἀρχαίαις τέχνης ἀντικαθίστησι τὴν Ἀθηνᾶν, ἥς ἦτο ἀρχικῶς ἀπλοῦν κατηγορημα, βραδύτερον μορφωθὲν εἰς ἰδίαν ὑπόστασιν. Ἐν παραστάσει τῆς ἀποθεώσεως τοῦ Ἡρακλέους, ἀντὶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς ἐν πάσαις ταῖς τοιαύταις παραστάσειν ἀπεικονιζομένης, ἀπεικονίζεται Νίκη πτερωτὴ ἠνιοχοῦσα τὸ ἄρμα⁶. Τὰ δὲ νομίματα τῶν Κυρηναίων, οἵτινες ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν ἐμύθευον ὅτι τὴν τῶν ἵππων δάμμασιν ἐδιδάχθησαν ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, φέρουσι τὸν τύπον θεᾶς ὀδηγούσης ἄρμα⁷. ἔστι δ' αὕτη ἀναντιρρήτως ἡ Νίκη, ὡς ἀποδείκνυσιν ἡ παράστασις αὐτῆς πτερωτῆς ἐν ἐτέρῳ νομίματι τῆς αὐτῆς χώρας⁸. Ἀλλὰ καὶ ἐτέρας τις παρατήρησις κρατύνει τὴν εἰκασίαν ταύτην· ἡ θέσις τῆς θεᾶς ἐν τῷ ἄρματι, δὲν εἶναι ἐπιδοκίμουσης, ὡς περιγράφουσι πάντες οἱ περὶ τοῦ ἀναγλύφου πραγματευθέντες· ὁ δεξιὸς ποῦς ἂν ἐσώζετο δὲν θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὡς ἐν πολλαῖς εἰκόσι τῆς ἠνιοχούσης Ἀθηνᾶς, ἀλλὰ θὰ ἦτο μετέωρος, ὡς ὑποδείκνυσιν τὸ σωθὲν μέρος, οὕτω δὲ ἡ στάσις τῆς θεᾶς θὰ ἦτο οὐχὶ ἐπιδοκίμουσης, ἀλλ' εἰσπηδώσης εἰς τὸ ἄρμα. Δῆλον ὅτι ἠθέλησεν ὁ τεχνίτης νὰ παραστήσῃ τὴν Νίκην ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν ἀποδοκτῶν, ὅστις πρὸς μόνους τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Βοιωτοὺς ἐν χρή-

1 Bl. Michaelis, Parthenon σ. 245.

2 Gerhard, Auserlesene Vasenbilder πιν. 40. — Ἐν ἐτέραις περιστάσει τοῦ ἄρμα τῆς Δημήτρος εἰκονίζεται πτερωτὴν, ἡ συρόμενον ὑπὸ ὄφρων.

3 Αὐτ. πιν. 194.

4 Overbeck, Kunstmythologie τ. II σ. 160. 164.

5 Bl. Langbehn, Flügelgestalten der ältesten gr. Kunst. M. 4881 σ. 6. — Ἄπτερον ἦν τὸ παλαιότατον ξόανον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (Ἄρποκρατ., λ. Νίκη Ἀθηνᾶ. — Πausan., Γ', ε', 7. Ε', κς', 6) καὶ ἡ Νίκη τοῦ Καλάμιδος ἐν Ὀλυμπίᾳ. (Paus., Ε', κς', 6).

6 Gerhard, Antike Bildwerke πιν. 31.

7 L. Müller, Numismatique de l'ancienne Afrique τ. I σ. 49 κε. ἀρ. 184. 185. 189. 191. 194.

8 Αὐτ. ἀρ. 492.

σει¹, ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κάλλιστος κόσμος τῶν Παναθηναίων, ἀναφερομένης τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ εἰς Ἐρεχθεᾶ, τὸν ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς τὴν ἀρματηλασίαν διδασθέντα². Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ «οἱ ἔμπειροι τοῦ ἐλαύνειν ἄρματα ἄμα θεόντων τῶν ἵππων ἀνέβαινον διὰ τοῦ τροχοῦ ἐπὶ τὸν δίφρον καὶ «πάλιν κατέβαινον ἀπταιστώς»³ ἢ «ἀποπηδῶντες ἐπὶ τῷ ἐσχάτῳ δρόμῳ συνέθεον οἱ ἀναβάται τοῖς ἵπποις εἰλημμένοι τῶν χαλινῶν.»⁴

Κατὰ τῆς τοιαύτης εἰκασίας δύο παρουσιάζονται ἀντιρρήσεις· ὅτι οἱ ἀποδοκταὶ ἐν τῇ ζωφόρῳ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος εἰκονίζονται φέροντες ἀσπίδα⁵, καὶ ὅτι ἐλλείπει ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου ὁ ἐρβιβάζων ἠνιοχος, οὗ μνημονεύουσι πάντοτε αἱ περὶ τῶν παναθηναϊκῶν ἀγῶνων ἐπιγραφαί. Ἀλλ' ἐν ἀναγλύφῳ ἀπεικονίζονται οὐχὶ ἀποδοκτὴν, ἀλλὰ προσωποποιίαν τῆς νίκης αὐτοῦ, ἣν βεβαίως περιττὴ ἢ ἀσπίς, ὁ δ' ἠνιοχος δὲν ἦτο ἀπαραίτητος ὡς ὑπεμφάνεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τοῦ ἀγῶνος, ἃς παρέθεμεν, καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς Ἀφροδισιάδος τῆς Καρικῆς, ἐν ᾗ δις μνημονεύεται ἀποδοκτῆς ἀνευ ἠνιοχοῦ⁶.

N. Γ. Πολίτης.

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

A'. Ἀνάγλυφος ἀρπαγῆς παράστασις.

Ἐν Πειραιεῖ πρὸς τῇ πλατείᾳ τῆς Τερψιθέας, (καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον γέγραπται μοι ἐγγὺς τοῦ λιμένος) ἀνευρέθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἀγαλμάτιον, περὶ οὗ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐγγράφῳ τεύχει, καὶ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ὑδραγωγείου τεμάχιον λίθου λευκοῦ ἡμικυκλικῶς τετμημένου, ὕψους 0,12 πλάτους 0,16 ἐν κοίλῃ ὁμοιοσχῆμῳ ἐπιφανείᾳ φέρον ἀνάγλυφον παράστασιν ἀρπαγῆς βεβαίως ἐρωτικῆς, οἷα πολλὰ αἰ κατὰ τὴν μυθολογίαν, δυσχερῆ πως ὅμως εἰς ἀκριβῆ καθορισμόν.

1 «Ὁ ἀποδοκτὴς ἱππικὸν τι ἀγώνισμα καὶ ἀποδοκτὴν τὸ ἀγωνίσασθαι τὸν ἀποδοκτὴν. . . Ἐρῶνται δὲ τούτῳ μόνοι τῶν Ἑλλήνων Ἀθηναῖοι καὶ Βοιωτοί.» (Ἄρποκρατ.)

2 Ψευδοερατοσθένους, Καταστερισμ. 13. «ἦγαγε δὲ (Ἐρεχθεὺς) ἐπιμελῶς τὰ Παναθηναῖα καὶ ἄμα ἠνιοχεῖ [κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Boeckh. κοινῶς φέρεται ἠνιοχόν] ἔχων παραδοκτὴν ἀσπίδιον ἔχοντα καὶ τριλοφίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἀπ' ἐκεῖνου δὲ κατὰ μίμησιν ὁ καλούμενος ἀποδοκτῆς.» — Ἐν παρόδῳ εἰρήσθω ἐνταῦθα ὅτι τὸ περιεργότατον πολύχρωμον ἀνάγλυφον, τὸ ἐσχάτως κατὰ τὰς αὐτὰς ἐν Ἀκροπόλει ἀνεσκαφῆς εὐρεθὲν, ἀπεικονίζον δὲ γενεῶντα ἄρμα τηλάτην, ἐστραμμένην ἐν κατατομῇ ἔχοντα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, παρίστησι πιθανῶς τὸν Ἐρεχθεᾶ. Γινώσκωμεν δὲ ὅτι ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνέειτο εἰκὼν τοῦ Ἐρεχθεῶς, ἄρμα ἐλαύνοντος· «ἐν τῇ ἀκροπόλει ὀπίσω τῆς θεοῦ ὁ Ἐρεχθεὺς γέγραπται ἄρμα ἐλαύνων.» — Ἐν τῇ ἀκροπόλει φησὶν, ὀπίσω αὐτῆς [τῆς θεοῦ] γέγραπται [Ἐρεχθεὺς] ἄρμα ἐλαύνων, ὡς πρώτης [γρ. ἴσως πρώτος] τοῦτο τῆς θεοῦ δεξιόμενος.» (Σχολ. εἰς Ἀριστοῦ. Παναθ. τ. III σ. 62 Dind.)

3 Ἐτυμολ. μέγ. σ. 124. — Bekk. Anecd. σ. 426.

4 Πausan., Ε', 6', 2.

5 Michaelis, Parthenon σ. 215.

6 C. I. Gr. II, 2758.

Τράγος εὐτραφῆς πηδᾶ ζωηρῶς ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, μετὰ γαυρώσεως τῆς ἐκφράσεως καὶ ὑπερηφάνως ὑψουμένου τοῦ λαίμου καὶ τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῷ φορτίῳ ὅπερ ὑπὸ τοιαύτην μορφήν εὐτύχημα ἐθεώρησε ἢ ἀπαγάγη. Ἐπ' αὐτοῦ δηλ. ἀνωτὸς κἀθῆται γυνὴ ποδῆρη χειριδῶτων φοροῦσα χιτῶνα περὶ τὴν ὀσφὺν ἐζωσμένον. Ἡ ἀριστερὰ περιβάλλει τὸν λαίμον τοῦ ζώου ἐχομένη τούτου· φαίνεται, δ' ἡ ἄκρα μόνη ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ λαίμου ἀπὸ τῶν δακτύλων καὶ ἐξῆς. Διὰ τῆς δεξιᾶς ἀνυψωμένης κρατεῖ τὸ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς κατερχόμενον καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ ὑπὸ τῆς φορᾶς τοῦ ζώου κολποῦμενον ἱμάτιον, ὅπερ καταπίπτει συνεστραμμένον ἐπὶ τῶν μηρῶν καὶ ἀπλοῦται ἀπὸ τῶν γονάτων πρὸς τὰς κνήμας, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ παρὰ τὴν κνήμην τὴν τῆδε συνεπτυγμένον ἀνελίσσεται πρὸς τὰ κάτω εἰς πτυχάς. Ἀπὸ ἀριστερῶν πετόμενον ἐρωτίδιον σύρει ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κατὰ ταῦτὸ καὶ ἡ γυνή, ἀλλ' ὀλίγον κατωτέρω, διὰ τῆς δεξιᾶς τὸ ἱμάτιον, ὥσει προσπαθοῦν νὰ ὑπανόξῃ αὐτό. Τὸ σῶμα καὶ οἱ πόδες τοῦ τράγου ἀπατῶσι σφόδρα, καὶ ὁ λαίμος δέ, ὡς καθ' ὅλα γυμνὰ τριχῶν καὶ πρὸς ἵππου παρεμφερῆ.

Ὡς ἤδη προεῖπον τὸ ὅλον περίστησιν ἀρπαγὴν ἐρωτικὴν καὶ δὴ νύμφης τινὸς ἕως ὑπὸ θεότητος ἄλλης μεταμορφωθείσης ὑπὸ ποταμοῦ ἢ ἄλλου τινός. Ἐκ τῆς μυθολογίας γνωστὸν ὑπάρχει ὅτι ὁ τράγος ὡς καὶ ὁ ταῦρος εἰκονίζει τὴν βίαν τὴν ὀρμητικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσέλγειαν ἰδίως ὁ τράγος, τὴν καταστροφὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν γονιμότητα καὶ τὸ καρποφόρον. Οἱ ποταμοί, οἷον ὁ Ἀχελῷος ὑπὸ σχῆμα τάρου περίστανται. Περὶ τοῦ ῥηθέντος ποταμοῦ φέρεται ἢ παράδοσις ὅτι ἠγάπησε τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Αἰτωλῶν Οἰνέως πλὴν εὔρεν ἀντίπαλον τὸν Ἡρακλέα ὅστις ἠγωνίσθη ὑπὲρ ταύτης. Ὁ Ἀχελῷος κατὰ τὴν πάλην ζητῶν μετὰ τῆς νέας νὰ διαφύγῃ μετεβλήθη τὴν ὄψιν εἰς παντοῖα ζῷα. Ἄν μετεβλήθη καὶ εἰς τράγον τοῦτο ὠρισμένως ἢ μυθολογία δὲν ἀναφέρει. Ἐνεκα ὅμως τῶν μεταμορφώσεων τοῦ ποταμοῦ τούτου θὰ ἠδύνατό τις νὰ δεχθῆ ὅτι καὶ ἡ προκειμένη παράστασις ποταμὸν ἕως τινὰ εἰκονίζει ἂν μὴ τὸν Ἀχελῷον. Ἐκτὸς ἐκ τῆς ἢ παραστάσεως, ἐρμηνευμένη καθ' ἣν σημασίαν ἔχει ὁ τράγος ἐν τῇ μυθολογίᾳ, ἀποδοθῆ εἰς τὰς περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιστικὰς ἀρπαγὰς.

Ὁπωσδήποτ' ἂν ἢ τὸ ἀνάγλυφον φαίεται κατασκευασθὲν ὡς ἀναθηματικόν, ὡς δηλοῖ αὐτὸ τὸ σχῆμα αὐτοῦ, ἐντεθειμένον βεβαίως εἰς πρὸς τοῦτο κοιλότητα ἐν βράχῳ ἢ ἐπὶ ἄλλου τεμαχίου λίθου κατασκευασμένην. Κεῖται δὲ νῦν παρὰ τῷ εὐρόντι κ. Βάθη. (Ὁρα πίνακα Δ')

Β'. *Λείψανα ἐπιγραφικά.*

Πρὸ τίνος προσηνέχθη ὑπὸ τίνος τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου εἰς τὸ Μουσεῖον Πειραιῶς τεμάχιον λίθου λευκοῦ, ἐλάχιστον μέρος ἐπιγραφῆς χρόνων

καλῶν, ὡς τὰ γράμματα τὰ ἐπ' αὐτοῦ δηλοῦσι τάδε :

· · · · ·
· · · · ·
· · · · · ΟΥΞΩΝ
· · · · · ΙΧΑΡΙΝ
· · · · · ΤΩΙΕΠΙΜ
· · · · · ΕΥ. ·

Ἰπὸ τοῦ αὐτοῦ προσηνέχθη εἰς τὸ αὐτὸ Μουσεῖον τεμάχιον ἐκ τῶν περὶ τὸ στόμιον ἀγγείου πηλίνου ἄχρου φέρον λατινικοῖς γράμμασιν ἐπὶ τῆς ἐξῶ παρὰ τὸν τράχηλον ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου τήνδε τὴν ἐπιγραφὴν ἔκτυπον:

C Λ Λ Ι Ρ Ε

Τοῦ πρώτου τῶν τεμαχίων τούτων ὕψος 0,08, πλάτος 0,10, τοῦ ἐτέρου 0,05 ὕψος, 0,10 πλάτος.

Ἰάκωδος Χ. Αραγάτης.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν καιρῷ ἐξομεν ἀναγράψαι ἐν τῷ Παρνασσῷ (τόμος ς'. σελ. 759) περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει γενομένων ἀνασκαφῶν εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Μουσείου χώρον. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν ἔκτοτε ἀδιαλείπτως καὶ πολλὰ ἀνεκαλύφθησαν ἄξια λόγου εὐρήματα, ὧν ἰδίως κρίνομεν μνείας τὸ ἀνάγλυφον Ἀθηνᾶς Ἰππίας περὶ οὗ εἰς τὸ ἀρχαιολογικὸν τμήμα τοῦ Συλλόγου ὠμίλησεν ἐκτενῶς ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης καὶ οὗ τὴν ἑμιλίαν δημοσιεύομεν ἀνωτέρω. Πρὸς δὲ κεφαλὴν Ἀθηνᾶς, καλλίστης ἐργασίας ἀνήκουσαν ἕως εἰς τὴν μεταβατικὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης εἰς τὴν περίοδον τὴν ἀμέσως προηγηθεῖσαν τῆς ἀκμῆς κορμὸν Ἀθηνᾶς, οὗ ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ, καὶ ἐν ᾧ διὰ χρωμάτων, ἄτινα ζωηρότατα ἐσώζοντο κατὰ τὴν εὔρεσιν, ὑποδείκνυται ἡ αἰγίς· Σφίγγα ἐκ πεντελησίου λίθου, μνηρὸν κολοσσικοῦ ἀγάλματος, τρεῖς πλάκας πωρόδους λίθου φερούσας ἀναγλύφους παραστάσεις διφρηλάτου, συμπλέγματος δύο ἀνδρῶν καὶ συμπλέγματος ὄψεων, πολλὰ μικρότερα λίθινα καὶ χαλκᾶ εἰδώλια, ἐν οἷς διακρίνονται εἰς ἡνίοχος καὶ δύο Γοργόνες διώκουσαι Περσέα. Περὶ πάντων τούτων ἐκτενῆ λόγον θὰ ποιήσωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις τεύχεσιν.

— Ἐν τῷ Πολυτεχνεῖῳ ἠνεώχθη μία τῶν αἰθουσῶν τῆς Συλλογῆς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας τῆς ἐκ τοῦ Βαρβακείου πρὸ χρόνου μετακομισθείσης. Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ἤτις εἶναι προσιτὴ εἰς τὸ δημόσιον καθ' ἑκάστην πλὴν τῶν Κυριακῶν ἀπὸ ὥρας 2—5 μ. μ. κατετάχθησαν τὰ πῆλινα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα προϊόντα τῆς ἀγγειοπλαστικῆς, τὰ χρυσεῖα κοσμήματα, οἱ δακτυλιόλιθοι καὶ τὰ νομίσματα. Ἡ κατὰτάξις τῶν ἀντικειμένων ἐγένετο πᾶν ἀξιοπροεπῶς καὶ τιμᾶ τὴν τε ἀρχαιολογικὴν ἐταιρίαν καὶ τοὺς

ἀναλαμβάνοντας τὴν ταξινομίαν. Μέχρι τοῦ μηνὸς Μαΐου ἐλπίζεται ὅτι θὰ κατορθωθῇ νὰ καταστῇ προσιτὴ εἰς τὸ δημόσιον καὶ δευτέρα αἴθουσα, ἥτις θέλει περιλάβει τὰ πήλινα ἀγαλμάτια ὧν κυριωτέρα καὶ πλουσιωτέρα Συλλογὴ ἢ τῶν Ταναγραίων καὶ τὰ χάλκινα ἀντικείμενα.

— Ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Ἀπριλίου ἐπαναλαμβάνονται τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Φίλιου αἱ ἐν Ἐλευσίνι ἀνασκαφαὶ διαπάνας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας. Πλήρης ἐκθεσις καὶ διαγράμμα τοῦ ἀνασκαφέντος μέχρι τοῦδε χώρου θέλουσι δημοσιευθῆ ἐν τοῖς ἐκδοθησομένοις πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.

— Ὅμοίως ἐπαναλαμβάνονται μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Π. Καββαδία.

— Ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ θὰ συνεχίσῃ καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὰς ὑπ' αὐτῆς ἐν Ἀθήνῃ γινομένης ἀνασκαφάς. Τὴν διεύθυνσιν αὐτῶν θέλει ἀναλάβει ὁ ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐταίρων αὐτῆς κ. Μονσώ.

— Ἀπεφασίσθη ἡ ἀνέγερσις μουσείου ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐν ᾧ θὰ ἀποτεθῶσιν αἱ ἐκεῖ εὑρεθεῖσαι πολύτιμοι ἀρχαιότητες. Τὸ σχέδιον τοῦ μουσείου τούτου ἐξεπονήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἄδλερ καθηγητοῦ ἐν τῇ ἐν Βερολίνῃ πολυτεχνικῇ σχολῇ, ἢ δ' ἐκτέλεσις ἀνετέθη τῷ ἀρχιτέκτονι κ. Δέρπφελδ προσκεκολλημένῳ παρὰ τῷ ἐνταῦθα γερμανικῷ ἀρχαιολογικῷ ἰνστιτούτῳ.

— Τὸ Μουσεῖον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἀπέκτησε κατ' αὐτὰς ἀρχαίκων ἀγγείων ἐκ τῶν ἡμιλεύκων λεγομένων ὕψους 0,25 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου ἐφ' οὗ εὑρηται παράστασις τοῦ Ἀκταίονος σπαρρασομένου ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ κυνῶν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο κατελογίσθη ὑπ' ἀριθ. 2800 εἶναι δὲ καλῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Ἡ παράστασις δ' ἔχει ὡς ἐξῆς. Ἐν τῷ μέσῳ φέρεται ὁ Ἀκταίων ἐφ' οὗ ἀναρριχῶνται ἐπτὰ κύνες ὧν δύο ἢ τρεῖς ἤρξαντο κατασπαρράσσοντες αὐτόν. Ἀριστερόθεν ἢ Ἄρτεμις προσβλέπει αὐτὸν ἠρέμα δεξιόθεν δ' ἄλλη γυνὴ ἥτις ὑποτίθεται οὔσα ἢ μήτηρ τοῦ Ἀκταίονος Αὐτονόη ὑποῖ τὴν δεξιάν πρὸς τὸν οὐρανόν. Ἡ παράστασις αὕτη σπανίως ἀπκντᾶται, τρία ἢ τέσσαρα δ' ἀγγεῖα εἶναι γνωστὰ φέροντα τὴν παράστασιν ταύτην. Τὸ Μουσεῖον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας κατέχει καὶ ἄλλο ἀγγεῖον ἀρχαϊκὸν μετὰ τὴν αὐτὴν παράστασιν, περιγραφέν ὑπὸ Κολινιῶν (vases peints de la Societé archeologique ἀριθ. 332), καὶ ὑπὸ Χάτιδεμαν (Griech. Vasenb. πῆν. VIII, 3).

— Τῇ φροντίδι τῆς διεύθυνσεως τῆς ἀστυνομικῆς κατεσχέθη καὶ κατετέθη προσωρινῶς ἐν τῷ ἀστυνομικῷ καταστήματι ἀνάγλυφον ἐπιτύμβιον ἐν Ἐλευσίνι εὑρεθέν, ὅπερ ἀπεικονίζει γυναῖκα κρατοῦσαν ἐν τῇ δεξιᾷ ὑψωμένην σεῖστρον ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ ὕδρεϊον. Τὸ ὕψος τοῦ λίθου εἶναι 0,94, τὸ δὲ πλάτος 0,31, τὸ δ' ὕψος τοῦ ἀναγλύφου 0,66. Τὸ ἀνάγλυφον ἀκέραιον κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι ἐφθαρμένον μόνον κατὰ τὰ ἄνω, ἐλλείποντας

μέρους τῆς κόμης. Ἡ ἐργασία εἶναι τῶν μεταγενεστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἢ δὲ παράστασις ἀνήκει εἰς τὸν συνήθη τύπον ἱερειῶν τῆς Ἰσίδος ἢ μᾶλλον γυναικῶν μεμνημένων τὰ μυστήρια τῆς Ἰσίδος τοῦ τύπου τούτου πλεῖστα ἐσώθησαν δείγματα, οὐκ εὐχρίθμα δ' ἀπόκρινται ἐν τῇ τετάρτῃ πρὸς ἀριστερὰν αἰθούσῃ τοῦ ἐν ὁδῷ Πατησίων Ἐθνικοῦ Μουσείου.

— Ἀνασκαπτομένων τῶν θεμελίων πρὸς οἰκοδομὴν οἰκίας κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀπολλοδώρου, ἀνευρέθη κεφαλὴ ἐκ μαρμάρου γυναικεῖα φυσικοῦ μεγέθους. Ἡ κεφαλὴ αὕτη διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει καὶ εἶναι τῶν καλῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἰκονίζει δὲ πιθανῶς Ῥωμαίαν αὐτοκράτειραν.

— Καθὰ ἐν Δυρραχίῳ ἐπιστέλλουσι πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος καὶ εἰς ἀπόστασιν πέντε λεπτῶν ἀπὸ τῆς θέσεως ἐν ἣ σήμερον ἔκτισται ἡ πόλις τοῦ Δυρραχίου περικλειομένη ὑπὸ τείχους πολλαχοῦ ἐν ἐρείπιοις, γινομένων ἀνασκαφῶν ἐν ἀγρῷ τινι τοῦ κ. Μιχαὴλ Τρούικα πρὸς μεταποίησιν εἰς κτήπον ἀνευρέθη εἰς βάθος μέτρου πλάξ ἐνεπίγραφος μήκους 0,42 Γαλλικοῦ μέτρου πλάτους 0,32 καὶ ὕψους 0,10. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι Λατινικὴ ἐπειδὴ δὲ κακῶς ἀντεγράφη δεν ἀναγινώσκειται καὶ ἀναμένομεν πληρέστερον ἀντίγραφον. Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ μέρος ἐξακολουθησασῶν τῶν ἀνασκαφῶν εὑρέθη τοῖχος ἐκ πλίνθων ἀρχαῖος μαρτυρῶν τὴν ὑπαρξιν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τὸ πάλαι οἰκοδομημάτων ἔτι δὲ καὶ τάφοι πλινθόκτιστοι ὅσῃ καὶ μόνον περιέχοντες. Περαιτέρω δ' ὀλίγον ἀνάγλυφον παριστὰν στρατιώτην φέροντα πιθανῶς δόρυ καὶ κάτωθεν τὴν ἐπιγραφὴν ET TIBI, καὶ ἐπιτυμβία πλάξ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἐρμιόπῳ ἀρχιτέκτονι ζήσαντι ἔτη ζε'. Ἐρμιόνη καὶ Ἐρμιόππος πατρὶ γλυκυτάτῳ χαῖρε.»

— Τὰ ἐν Γκιούλ-μπακτσὲ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπέναντι τῆς νήσου Ῥόδου ἀνευρεθέντα ἀρχαῖα ἀντικείμενα περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἐν σελίδι 88 τοῦ παρόντος τόμου, ἀπεστάλησαν εἰς Βιέννην ὑπὸ τῶν ἀνευρόντων αὐτὰ Ἀυστριακῶν ἀρχαιολόγων. Θέλουσι δὲ προσεχῶς ἐκτεθῆ εἰς κοινὴν θέαν.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ἀμφιόξυς ὁ λογχοειδής. Τ' ὄνομα τοῦ ζώου τούτου παντὶ τῷ ἀκροθιγῶς γευσασμένῳ τῶν καθ' ἑκάστην δημοσιευομένων περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σπονδυλωτῶν καὶ κατὰ συνέπειαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπίσης, εἶναι γνωστόν. Μέχρι τοῦδε ὅμως εἰς δύο μόνον σημεῖα τῆς γῆς εἶχε συναντηθῆ, εὐτυχῆ νομίζω ἑκαυτὸν κατορθώσας νὰ προσθέσω καὶ τρίτον τοιοῦτον καὶ μάλιστα ἐν Ἑλλάδι. Ἐν τοῖς ὑπολείμμασι τοῦ ἀλιευτικοῦ σάκκου ἀλιέων Ἰταλῶν παρὰ τὴν πόλιν τῶν Πατρῶν ἐνασχολουμένων εἰς τὴν ἀλιεῖαν διὰ τῶν γνωστῶν ἀγεμοτρατῶν, ἀνεῦρον ἕνα ἀμφιόξυν, προερχόμενον ἐκ

του βάρους της παρά το όρος Γαυρολίμνη θαλάσσης. Βεβαιότατα εκεί εν και μόνον δεν εύρισκετο τοιοῦτον ζῶον ἀλλὰ πολλά, ἀνάγκη ὅμως της χρήσεως γαγγάμου (Drague) πρὸς πλήρη ἀνερεύνησιν.

Ὁ ἰχθύς οὗτος εἶναι ἀρκετὰ περίεργος, ἔχει σχῆμα λογχοειδὲς δὲ κατ' ἀμφότερα τ' ἄκρα, εἶναι ἐπιμήκης, συντεθλιμμένος, τὸ δέσμα δ' ἔχει ἐντελῶς γυμνὸν λειότατον και στερεότατον.

Ἡ κεφαλή δὲν διακρίνεται τοῦ λοιποῦ σώματος. Τὸ στόμα εἶναι κατὰ μήκος εὐρύ, κεῖται δὲ ὑποκάτω και ὀπισθεν της ἐμπροσθίας ἄκρας της νωτακάνθης, περιβάλλεται ὑπὸ δέκα πέντε ζευγῶν λοβῶν ἰδίου ὅπως σχήματος, εὐκινήτων μᾶλλον πρὸς τὰ πλάγια.

Τὰ τῶν νώτων περὶ γίγα εἶναι μικρὰ ἄρχονται ἀπὸ της κεφαλῆς και λήγουσιν εἰς τὸ ἄκρον της οὐρᾶς. Ζῶντος τοῦ ζῴου τὸ σῶμα εἶναι τόσον διαφανές ὥστε εἶναι δυνατόν διὰ τοῦ μικροσκοπίου νὰ μελετηθῶσι και τὰ μᾶλλον εὐαίσθητα μέρη αὐτοῦ εἶναι εὐκόλον νὰ ἴδῃ τις τὰς κινήσεις τῶν δονητικῶν βλεφαρίδων και νὰ μετρήτῃ τοὺς παλμούς τῶν συσταλλομένων ἀγγείων· ὁ ἐσωτερικός του σκελετὸς σύγκειται ἐκ χονδρώδους νωτακάνθης, συνισταμένης ἐκ σειρᾶς δισκοειδῶν κυψελίδων· ὁ προμήκης μυελὸς εύρίσκεται ἀνωθεν ταύτης ἀλλὰ δὲν παρουσιάζει ἐξόγκωσιν τινὰ δυναμένην νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐγκέφαλος. Δὲν ἔχει καρδίαν, ἡ κυκλοφορία τελεῖται διὰ τῶν συσταλλῶν τῶν ἀγγείων, ἡ δὲ διὰ της ἀναπνοῆς ἀποκᾶθαρσις τοῦ αἵματος ὅπερ δὲν παρουσιάζει ἐρυθρὰ αἰμοσφαίρικα, τελεῖται ἐν τῷ κοιλώματι τοῦ φάρυγγος οὐτινος τὰ τοιχώματα ἀναπληροῦσι τὰ βράγχια. Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ της δημιουργίας τῶν ὀργανικῶν ὄντων κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους ὁ Haeckel γράφει. «Ὁ Ἀμφιόξυς, εἶναι ἀναμφισβήτως ὁ τελευταῖος τῶν Μοικανῶν τὸ τελευταῖον ἐπιζῶν ζῴον ὁμοταξίας παμπληθοῦς ὑποδεστέρων σπονδυλωτῶν, ἀναπτυχθέντων ἐν τῇ πρωτογόνῳ της γῆς ἐποχῇ, ἀλλ' ἔτινα ὡς μὴ ἔχοντα στερεὰν σπονδυλικὴν στήλην δὲν ἐγκατέλειψαν λείψανα εἰς τὰς γεωλογικὰς στιβάδας.» Ἡ ἰδέα τοῦ γερμανοῦ φυσιοδίφου πολλοὺς μὲν ἔχει τοὺς παραδεχομένους, ἀλλὰ και πολλοὶ εἶναι κατ' αὐτῆς. Ὁ Ἀμφιόξυς διατελεῖ πάντοτε ὑπὸ συζήτησιν, ἡ θέσις του εἶναι ἀναμφισβητήτως εἰς τὰ σπονδυλωτὰ κατὰ πόσον ὅμως ἄλλοτε τὰ ζῶα ταῦτα ἦσαν πολυπληθέστερα τὸ ζήτημα δὲν ἐλύθη.

Νικόλ. Χρ. Ἀποστολίδης.

*
* *

Ἐκθεσις ἀνθέων. Συμφώνως τῇ ἀποφάσει τοῦ τμήματος τῶν κελῶν τεχνῶν τοῦ Συλλόγου προκηρύσσεται ἐκθεσις φυτῶν και ἀνθέων, τελεσθησομένη τὴν 22 τοῦ προσεχοῦς Ἀπριλίου, ἥτις θέλει διαρκέσει τρεῖς τοῦλάχιστον ἡμέρας. Καλοῦνται δὲ νὰ μετάσχωσιν αὐτῆς οἱ φιλανθελῆς ἡ οἱ κηπουροὶ αὐτῶν και ἐξ ἐπαγγέλματος ἀνθοκόμοι Ἕλληνές τε και μὴ οἰκοῦντες ὅμως ἐν Ἑλλάδι. Αἱ πρὸς παραδοχὴν αἰτήσεις ἀπευθύνονται τῷ

γραμματεῖ τοῦ τμήματος τῶν κελῶν τεχνῶν κ. Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστα πρὸ της 15 Ἀπριλίου. Τὰ ἐκθέματα δεόν νὰ τοποθετηθῶσι δύο ἡμέρας πρὸ της ἐναρξέως της ἐκθέσεως· ἐξαίρουνται δὲ μόνον τὰ ἐν ἀνθοδέσματι ἄνθη ἔτινα γίνονται δεκτὰ μέχρι της 8 πρωινῆς ὥρας της ἡμέρας καθ' ἣν θέλει γίνεαι ἡ ἐναρξίς της ἐκθέσεως. Τὰ ἀποσταλησόμενα εἰς τὴν ἐκθεσιν φυτὰ πρέπει νὰ ἀνήκωσι ἀπὸ τριῶν τοῦλάχιστον μηνῶν τῷ ἐκθέτῃ αὐτῶν. Οἱ ἐλλανοδίται τρεῖς τὸν ἀριθμὸν διορισθῆσονται τὴν προτεραίαν της ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ τμήματος τῶν κελῶν τεχνῶν, τὰ ἐκτεθέντα δὲ τυχὸν ὑπ' αὐτῶν ἐξαίρουνται τῶν διαγωνισμῶν. Θέλουσι δ' ἀπονεμηθῆ βραβεῖα τιμῆς και ἄθλα χρηματικὰ ὀρισθῆσόμενα πρὸ της ἡμέρας της ἐκθέσεως· τὸ πρῶτον δὲ βραβεῖον τιμῆς ἀπονεμηθήσεται εἰς ἀνταμοιβὴν τοῦ ἐκθέσαντος μεγαλύτερον ἀριθμὸν φυτῶν ἀξίων τούτου προκοφάντων διὰ της ἰδίας του καλλιεργείας. Κατὰ δὲ τὸ δημοσιευθὲν πρόγραμμα διαγωνισμοῦ ἡ ἐκθεσις διαίρεται εἰς ὀκτὼ τμήματα τὰ ἐξῆς· 1) φυτὰ εἰς γάστρας καλλιεργούμενα, ἀείφυλλα και φυλλορρόα, 2) συλλογαὶ παχυφύτων, 3) φυτὰ βολβώδη, 4) φυτὰ ἐν ὑπαίθρῳ καλλιεργούμενα συνήθως γινόμενα ὅμως δεκτὰ και ἂν εἰς γάστρας ὡς πεφυτευμένα, 5) συλλογὴ ἐγγχωρίων αὐτοφύτων φυτῶν, 6) ἄνθη και ἀνθοδέσματι, 7) συλλογὴ πρώτων λαχανοειδῶν, ὀπωρῶν κλ. 8) ἀνθοκομικὴ βιομηχανία· σχέδια κήπων κλ.

*
* *

Ἔργασίαι της ἐπὶ της βελτιώσεως τῶν φυλακῶν ἐπιτροπῆς. Καταρτισθεῖσα ἡ ἐπὶ της βελτιώσεως τῶν φυλακῶν ἐπιτροπὴ τοῦ νομικοῦ τμήματος τοῦ Συλλόγου ὡς ἐρρήθη και εἰς τὸ προλαβὸν τεῦχος ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ἡ ἐπιτροπὴ ἀνέθηκεν εἰς δεκατέσσαρας κυρίας τῶν Ἀθηνῶν τὴν συλλογὴν ἐράνων και ὑλικῶν ὑπὲρ τῶν φυλακισμένων. Αἱ κυρίαὶ αὗται αἰτινες εἰσιν αἱ ἐξῆς· Ἀνδρομάχη Μ. Ρενιέρη, Ἐλίζα Θ. Ζαίμη, Ἐλένη Ι. Βούρου, Ναταλία Α. Σούτσου, Ρόζα Σπ. Βαλαωρίτου, Ἐλένη Ν. Μαυροκορδάτου, Τερψιχόρη Β. Μελά, Φανή Χ. Πρετεντέρη, Βάριγκα Α. Ράινεκ, Ἰφιγένεια Α. Συγγροῦ, Αἰκατερίνη Π. Θεολόγου, Ἐλένη Μ. Μελά, Στυλιανὴ Γ. Βασιλείου, Ἰσαβέλλα Α. Σκουζέ. Αἱ κυρίαὶ προθύμως ἀποδεχθεῖσαι τὴν πρότασιν της ἐπιτροπῆς συνῆλθον ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου και ἐκλεξάμεναι πρόεδρον αὐτῶν τὴν κυρίαν Ἀνδρομ. Ρενιέρη διηρέθησαν κατὰ τμήματα και ἐπελάβοντο μετὰ ζήλου μεγάλου της ἐργασίας αὐτῶν ἐπεσκέψαντο δὲ και τὰς γυναικείας φυλακάς. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν εἰσπραχθεισῶν εἰσφορῶν θέλομεν δημοσιεύσει προσεχῶς.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ ἐπιτροπὴ διὰ τῶν διαφόρων συνδρομῶν ἄς ἀπ' εὐθείας εἰσέπραξε και αἰτινες ἀνέρχονται εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρ. 2065, ἐφρόντισεν ὅπως μεταποιηθῆ ἐν δωμάτιον εἰς ναὸν ἐν τῷ Μενδρεσέ και κατασκευάθη μαγειρεῖον και πρόχειρὰ τινὰ σκευὴ και καθίσματα διὰ τοὺς μαθητὰς και ἐργάτας τῶν φυλακῶν.

Πρὸς εὐχερεστέραν διεξαγωγὴν τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς διήρσαν τὰς ἐργασίας αὐτῶν καὶ ἀνέλαθον, ὁ μὲν κ. Ἰω. Τυπάλδος τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Μενδρεσέ, ὁ κ. Ἰω. Ἀραβαντινὸς τὴν ἐποπτεῖαν τῆς φυλακῆς Κόκλα, ὁ κ. Α. Βορρές τὴν τοῦ Τριγγέτα καὶ ὁ κ. Ν. Ζηλήμων τὴν τοῦ Γεννηματῆ.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἀπήντησεν εἰς τὴν αἴτησιν τῆς ἐπιτροπῆς ὅτι θέλει μεριμνήσει περὶ διορισμοῦ ἱερέων εἰς ἐκάστην φυλακὴν. Ἐν τούτοις ἡ ἐπιτροπὴ ἐν τῷ μετασκευασθέντι καίσῳ τοῦ Μενδρεσέ ἐφρόντισεν ὅπως διὰ τοῦ ἱερέως τῶν φυλακῶν ἀρξήται τελουμένη ἡ θεία λειτουργία καθ' ἐκάστην Κυριακὴν καὶ τὴν Κυριακὴν μάλιστα τῆς Σταυροπροσκυνήσεως ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης ἐντολῇ τῆς ἐπιτροπῆς ἐξεφώνησε τὰς ἐν τῷ παρόντι τῷ χει δημοσιευόμενας ὀλίγας λέξεις. Προσηνέχθησαν δὲ ὁ αἰδέσιμος ἱερομόναχος Σαραφείμ Θημβοΐτης καὶ ὁ ἱεροδιάκονος Εὐθύμιος Καβδαχῆς ὅπως διδάσκωσιν ἐν ταῖς φυλακαῖς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ.

Ἡ διδασκαλία γραμμάτων εἰσέτι δὲν ἤρξατο διότι ἀναμένεται ἡ ἐπὶ τούτῳ ἀπάντησις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἀλλ' ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς ὑπαρχόντων καταδίκων εὐρέθησαν ἕν τε ταῖς φυλακαῖς Κόκλα καὶ Μενδρεσέ τινὲς ἱκανοὶ ἵνα διδάξωσι τοὺς θέλοντας, μετὰ μεγάλῃ δὲ προθυμίᾳ οἱ μὲν ἀνεδέχθησαν τὴν διδασκαλίαν οἱ δὲ κατεγράφησαν ὡς μαθητευόμενοι καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς τὰ ἀναγκαζοῦντα βιβλία καὶ ἐτοποθετήθησαν τὰ ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθέντα θρανία.

Καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐνασχόλησιν τῶν καταδίκων ἤδη ἐν Μενδρεσέ ἐργάζονται 13 ῥάπτται κατασκευάσκοντες ἄχρι τοῦδε 50 ὑποκάμισα διὰ τοὺς φυλακισμένους, τέσσαρες φανοποιοὶ οἵτινες κατεσκευάσκον 150 πινάκια ἐκ λευκοσιδήρου διὰ τὴν τροφήν τῶν φυλακισμένων, καὶ τρεῖς ξυλουργοὶ ἀσχολούμενοι εἰς τὴν κατασκευὴν θρανίων. Οἱ λοιποὶ φυλακισμένοι ἀσχολοῦνται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν κατασκευὴν μικρῶν λεπτοουργημάτων, ἕως οὗ διοργανωθῇ τάξις λεπτοουργῶν τακτικῶς διδασκομένων.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν δίκαιαν τῶν φυλακισμένων. Ἐζήτησε τὴν κατάργησιν τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς καπηλείων τὰ ὅποια εἶναι ἀφορμὴ πλείστων καταχρήσεων καὶ προσεφέρθη ἵνα χορηγῇ αὕτη εἰς τοὺς φυλακισμένους ὅσα προκαταβάλλουσα τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην πρὸς συσίτιον τῶν φυλακισμένων ἀντὶ τῶν παρὰ τοῦ δημοσίου χορηγουμένων αὐτοῖς χρηματικῶν βοηθημάτων, τὰ ὅποια νῦν σπαταλῶνται εἰς κερδοσκοποῦς προκαταβάλλοντας ἀντὶ μεγάλου ἐκπεσμοῦ τὰ χορηγήματα τῶν Ὑπουργείων. Ἐπὶ τούτῳ ἡ ἐπιτροπὴ συνέταξε καὶ ὑπέδωκε πρὸ μηνὸς κανονισμὸν τῆς τροφοδοσίας τῶν φυλακισμένων, ἀλλ' ἡ ἀπουσία τοῦ Νομάρχου κρατεῖ μετέωρον τὴν ἐγκρισιν τῶν ἔργων. Ἐπὶ τοῦ παρόντος χορηγεῖ καθ' ἐκάστην τρόφιμα εἰς τοὺς ἐν τῷ Μενδρεσέ ἐργαζομένους ἐκ τοῦ ταμείου αὐτῆς.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Μάρτιος 1885.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη τὸν λήξαντα μῆνα μία τακτικὴ συνεδρία.

Ἀνέγνωσαν διατριβὰς οἱ ἐξῆς :

Ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Σωκράτης Κολιάτσος, ἐπίτιμον μέλος, περὶ τῆς ἐν τῷ οἴκῳ εὐδαιμονίας.

Ὁ κ. Β. Σκορδέλης τακτικὸν μέλος, Ὀκτώηχος καὶ Φυλλάδα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἢ Σχολεῖον καὶ Λαός.

Ὁ κ. Α. Σπαθάκης τακτικὸν μέλος, περὶ ἀγωγῆς καὶ παιδείας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ὁ κ. Σ. Σοκόλης ἀντεπιστέλλον μέλος, περὶ Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας μέρος Β'.

Ὁ κ. Ἀρ. Προβελέγιος τακτικὸν μέλος, ἀποσπάσματα τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης μεταφράσεως τοῦ Φάουστ τοῦ Γκαίτε.

Ὁ κ. Τιμ. Ἀμπελᾶς τακτικὸν μέλος, τύχαι καὶ σιγματισμοὶ τοῦ ὀνόματος Γραικός.

Ὁ κ. Ἰω. Τυπάλδος ἐπίτιμον μέλος, Νομικὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ὄρων.

Ὁ κ. Α. Πασπάτης ἐπίτιμον μέλος, πολιορκία καὶ ἄλλως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῷ 1453. Μέρος Α'.

Ἀπεβίωσαν τὸν λήξαντα μῆνα ἐνταῦθα μὲν ἡ **Φωτεινὴ Οἰκονομίδου** ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου μέλος ἀπὸ τοῦ 1875 καὶ ἐν Βόρῃ ὁ **Γεώργιος Ξάνθος** ἀντεπιστέλλον μέλος, τῷ 1872 τὸ πρῶτον καταχθεῖς εἰς τὰς τάξεις τῶν τακτικῶν μελῶν.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤῶΝ ΤΜΗΜΑΤῶΝ

Τμῆμα καλῶν τεχνῶν. Εἰς δύο συνεδρίας συνῆλθε τὸ τμῆμα τοῦτο τὸν λήξαντα μῆνα. Καὶ ἐν μὲν τῇ α'. ἀνεβλήθη διὰ τὸ προσεχές ἔτος ἡ ἐκθεσις ἀντικειμένων ἱστορικῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ὡς μὴ ὑπολειπομένου ἱκανοῦ πρὸς παρασκευὴν τῆς ἐκθέσεως χρόνου μέχρι τῆς 25 Μαρτίου. Ἐγένετο δὲ δεκτὴ ὑπὸ τοῦ τμήματος ἡ πρότασις τοῦ κ. Σ. Σπηλιωτάκη περὶ τελέσεως ἀνθέων καὶ ἐξελέχθη ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κκ. Θ. Χελδράτῃ, Π. Γενναδίου καὶ Ν. Ἀποστολίδου, ὅπως συντάξῃ τὸν κατάλληλον κανονισμὸν.

Κατὰ τὴν β' συνεδρίαν ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς ἐπιτροπῆς κ. Ν. Ἀποστολίδου ὁ συνταχθεὶς κανονισμὸς τῆς ἐκθέσεως τῶν ἀνθέων καὶ

τὸ πρόγραμμα τοῦ διαγωνισμοῦ, ἅτινα καὶ ἐψηφίσθησαν μετὰ τινῶν τροποποιήσεων. Ἐξελέχθη δὲ καὶ ἐπιτροπὴ ἣτις θέλει ἐπιστακτῆσαι εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκθεμάτων καὶ εἰς τὴν παρσκευὴν τῆς ἐκθέσεως ἐκ τῶν κκ. Μ. Μελά προέδρου τοῦ τμήματος, Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστα γραμματέως καὶ τῶν κκ. Ν. Τριανταφυλλίδου, Γ. Δουρούτη, Α. Πράγμαδῃ, Κ. Κουσαλέξη καὶ Α. Χαρχαλάπη. Εἰς τὸ τμήμα δ' ὑπεβλήθησαν καὶ διάφοροι ἄλλαι προτάσεις συζητηθησόμενοι προσεχῶς ἐν αἵς καὶ περὶ ληπτέας φροντίδος περὶ δικσώσεως τῶν βυζαντικῶν ἐν Ἐκκλησίαις εἰκόνων.

Τμήμα νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς δύο συνήλθε συνεδρίασιν τὸν λήξαντα μῆνα. Οἱ κκ. Ν. Δαμασκηνός, Σίμος Μπαλάνος, Κ. Ν. Κωστής καὶ Ι. Α. Τυπάλδος ὑπέβηλον κατὰ τὴν α' συνεδρίαν πρότασιν, ὅπως ἐκφρασθῇ εὐχὴ περὶ καταργήσεως τῆς προσωπικῆς κρᾶτῆσεως, μετὰ μακρῶν δὲ συζητήσεων, ἧς μετέστη ἐκτὸς τῶν ὑπογραψάντων τὴν πρότασιν καὶ οἱ κκ. Φιλάρτος, Φλογαίτης, Παπαφράγκος, Πάγκαλος, Λεβίδης, Ζηλήμων καὶ ἄλλοι, ἐγένετο δεκτὴ ἡ πρότασις ὡς ἐξῆς:

«Τὸ νομικὸν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν τμήμα τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, θεωροῦν ὅτι ἡ προσωπικὴ κρᾶτῆσις ὡς μέσον ἐκτελέσεως πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἀποφάσεων καταργηθῆ παρ' ἅπασιν σχεδὸν τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν ὡς θεσμὸς ἀπάδων ταῖς ἀρχαῖς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, καὶ ὅτι ἡ περαιτέρω αὐτοῦ ἰσχὺς ἐν Ἑλλάδι ἐπιβλαβὴς ἀποβαίνει ὁσημέρῃ τῇ καθ' ἡμᾶς κοινωνίᾳ, εὐχεταὶ ὅπως πύσις ὑφισταμένη καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀνατίθησι δὲ εἰς τὰ μέλη τοῦ τμήματος, ὅσα δικτελοῦσι καὶ βουλευτικά, ὅπως συντελέσωσι προσηκόντως εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῆς εὐχῆς ταύτης.»

Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν συνεδρίαν ἤρξατο ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Μπαλάνου ὑποβληθείσης προτάσεως περὶ βελτιώσεως τῶν δικαστηρίων. Πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Κ. Κραπάκος προέτεινε, ἵνα ὁρισθῶσιν ὑπὸ ἐπιτροπῆς τὰ συζητητέα μέρη τοῦ ζητήματος. Εἶτα ὁ μὲν κ. Ι. Τυπάλδος ἐπρότεινε τὴν ἄμεσον συζήτησιν τοῦ ζητήματος, ὁ δὲ κ. Τιμ. Ἀμπελάς τὸν ὑπὸ τοῦ τμήματος καθορισμὸν τῶν κατεπειγόντων καὶ ἐχόντων προτεραιότητα μερῶν τοῦ πολυπλόκου ζητήματος καὶ τὴν εἰς προσεχῆ συνεδρίαν συζήτησιν τῶν ἀπὸ τοῦδε ὁρισθησομένων, ὁ δὲ κ. Γ. Φιλάρτος τὸν προσδιορισμὸν εἰδικῆς κατὰ μῆνα συνεδριάσεως πρὸς συζήτησιν τοῦ ζητήματος. Εἶτα λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Α. Παπαφράγκος παρέστησε μὲν τὸ σοβαρὸν καὶ πολὺπλοκον τοῦ ζητήματος, ἀνέβη ἐν ὀλίγοις καὶ ἐπὶ παραδείγματι τινὰ τῶν σχετικῶν ζητημάτων, κατέδειξε δὲ ὅτι πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ καθορισθῇ τὸ θέμα τῆς συζητήσεως διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν προταθέντων ὑπὸ ἐπιτροπῆς. Μετὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ κ. Παπαφράγκου καὶ βραχυτέραν ὁμιλίαν τοῦ κ. Παπαλουκᾶ Εὐταξίου, προτείναντος τὸν χωρισμὸν τοῦ ζητήματος τῶν δικαστηρίων ἀπὸ τοῦ περὶ τρο-

ποποιήσεως δικονομικῶν διατάξεων, τοῦ κ. Ζηλήμωνος, προτείναντος ἵνα τὸ τμήμα συζητήσῃ μὲν τὰ δεκτικὰ πολλῆς συζητήσεως καὶ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκ τῶν ἐνόμων βελτίωσιν τῶν δικαστηρίων, ἀναθέσῃ δὲ εἰς ἐπιτροπὴν τὰς δικονομικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ τοῦ κ. Λέκα, προτείναντος τὴν ἄμεσον συζήτησιν, τὸ τμήμα παρεδέχθη τὴν περὶ συστάσεως ἐπιτροπῆς πρότασιν τῶν κκ. Παπαφράγκου καὶ Κραπάκου, ἐξελέξατο δὲ τοιαύτην ἐκ τῶν ἐξῆς μελῶν τοῦ τμήματος κκ. Α. Παπαφράγκου, Σ. Μπαλάνου Ν. Ράδου, Θ. Φλογαίτου, Γ. Φιλαρέτου καὶ Ν. Λεβίδου.

Ἀρχαιολογικὸν καὶ Φιλολογικὸν τμήμα. Κατὰ τὴν τακτικὴν συνεδρίαν αὐτοῦ ὁ πρόεδρος κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος διέλαβε περὶ δύο βιβλίων σταλέντων εἰς τὸ τμήμα, ἧτοι περὶ ἐκδόσεως λόγων τινῶν ἀνεκδότων τῶν ἐπισκόπων Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου καὶ Γεωργίου Βούρτζη, ὑπὸ Β. Γεωργιάδου, καὶ περὶ τῆς γαλλιστὶ γεγραμμένης ἱστορίας τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῷ 1453, ὑπὸ Α. Βλαστοῦ.

Εἶτα ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης εἶπέ τινα περὶ τῶν ἐν Ἀκροπόλει δαπάνῃ τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας καὶ ἐπιμελείᾳ τῆς γενικῆς Ἐφορίας τῶν ἀρχαιοτήτων γινομένων ἀνασκευῶν. Ἀφορμὴν δὲ λαβὼν ἐκ τινος τῶν εὐρεθέντων ἀρχαϊκῶν ἀναγλύφων, ὠμίλησε περὶ τοῦ γνωστοῦ ἀναγλύφου τῆς ἡνιοχούσης γυναικός, τοῦ κατακειμένου ἐν τῇ πρώτῃ αἰθούσῃ τοῦ ἐν Ἀκροπόλει μουσείου.

Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Σ. Π. Λάμπρος ἐπέδειξε πανομοιότυπον περιεργοτάτης ἐπιγραφῆς, γεγραμμένης γράμμασι τῆς Δ' ἢ Γ' π. Χ. ἑκτονταετηρίδος, ἐχούσης δ' οὕτω:

.. ΠΑΛ ..
ΕΥΞΕΝΙΔΗΣ
ΠΡΟΣΠΑΛΤΙΟΣ
ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΧΑΡΙΝ
ΦΡΕΔΕΡΙΚΟΣ ΝΟΡΘ
ΑΜΦΙΘΕΝΗΣ
ΑΜΦΙΔΕΣΙΟΥ
ΠΡΟΣΠΑΛΤΙΟΣ
ΕΠΙ ΑΡΧΟΝΤΩΝ
ΞΠΥΡ ΛΟΓΟΘ
ΞΠΥΡ ΚΑΠΕΤ ΠΑΝ
ΖΑΧΑΡ ΞΠΥ ΤΡΙΚΑΛ

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀποτελεῖ κατὰ τὸν κ. Λάμπρον, μέρος ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Α. Κουμανούδη δημοσιευθείσης ἢ δ' ὑπαρξίς νεωτερικῶν ὀνομάτων, κεχαρραγμένων γράμμασιν ὁμοίοις, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ λίθος ἐχρησίμευσεν εἰς κρήνην ἰδρυθεῖσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου ὑπὸ τοῦ Φρεδερικου Νόρθ, τοῦ ἀπὸ τοῦ 1817 μετὰ τὸν θάνα-

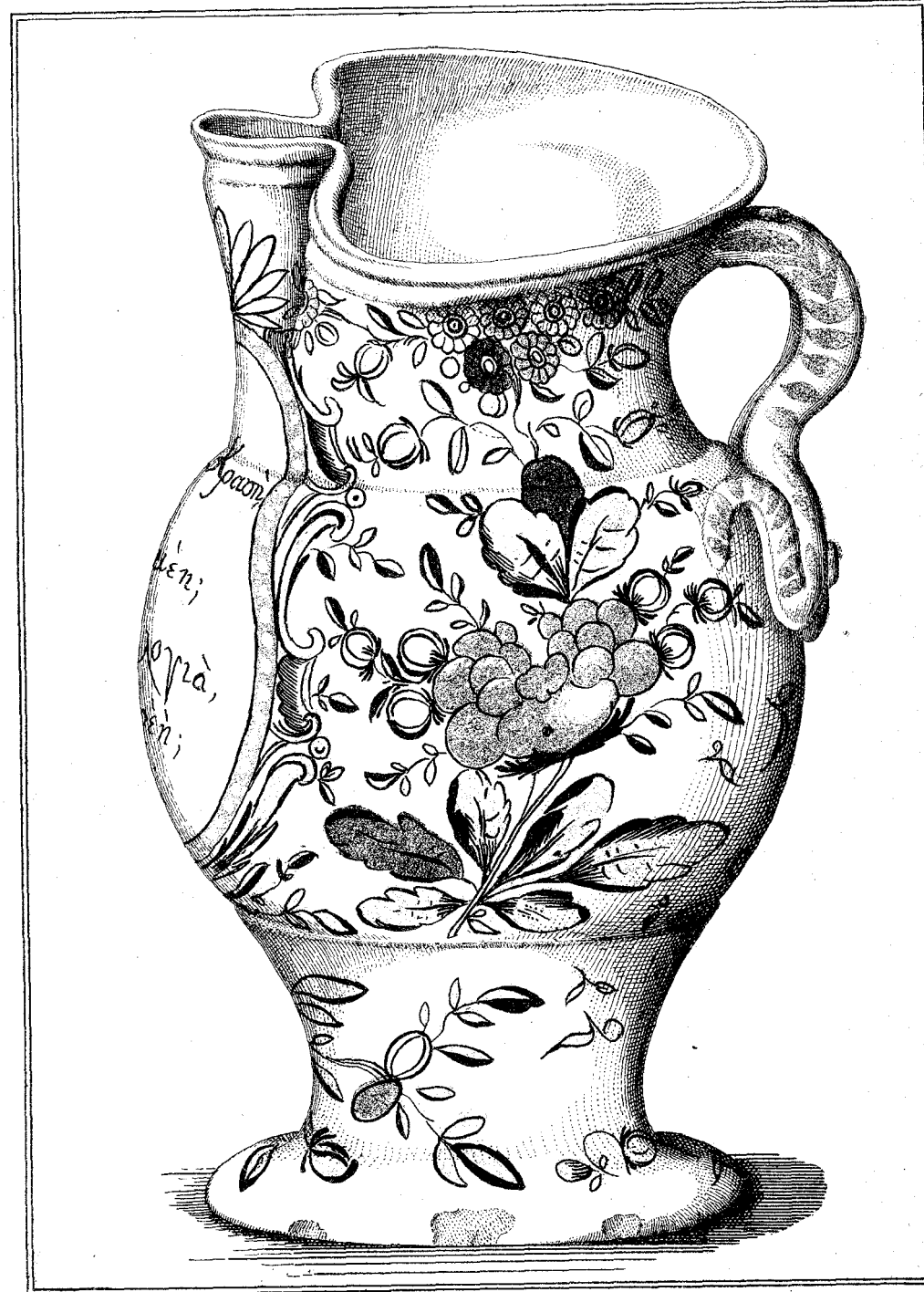

τον τοῦ ἀδελφοῦ του κληθέντος λόρδου Γκίλφορντ. Λαβὼν δὲ τὸ ἐνδόξιμον ἐκ τῶν ἀναγκασμένων ἰνομάτων Λογοθέτου, Καπετανάκη, Ζαχαρίτσα καὶ Τρικληνοῦ εἶπέ τινα περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις εὐπκτριδῶν καὶ περὶ τῶν κοινοτικῶν θεσμῶν ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τουρκοκρατίας; περὶ ὧν διέλαβε συμπληρωτικῶς καὶ ὁ κ. Δ Γρ. Καμπουρογλους.

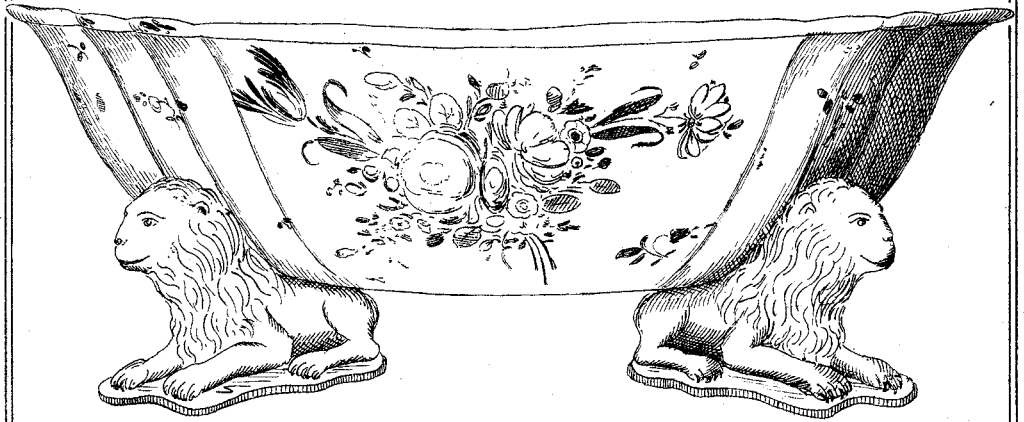
Εἶτα ὁ κ. Γ. Κρέμος ἀνεκοίωσε πληροφορίας περὶ σειρᾶς ἐγγράφων ἀνηκόντων εἰς τὸν Γκούραν, περιεχούσης δ' ἐν ὄλφ 253 ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Γκούραν, ὧν αἱ πλείετται ἐγράφθησαν ἐν ἔτεσι 1824 καὶ 1825 ὑπὸ 78 ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἀγῶνος.

Ὁ κ. Ο. Ἰασονίδης ἐποίησεν εἶτα ἀνάλυσιν τοῦ τελευταίου δημοσιεύματος τοῦ ἐν Λονδίῳ Συλλόγου τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν καὶ ὁ κ. Ἀλ. Μελετόπουλος ὠμίλησε περὶ σφραγιδῶς τινος τῆς ἐν Ἀμοργῷ μονῆς τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ.

Φυσιογνωστικὸν τμήμα. Κατὰ τὴν τακτικὴν μηνιαίαν συνεδρίαν τοῦ τμήματος, ὁ πρόεδρος ἀνήγγειλεν, ὅτι κατετέθη ἤδη ἐν τῷ γραφείῳ ἡ ἔκθεσις τῆς ἐκλεχθείσης ἐπιτροπῆς, ὅπως μελετήσῃ τίνι τρόπῳ θὰ καθίστατο ἐφικτὴ ἡ σύστασις ζωολογικοῦ σταθμοῦ ἐν Φαλήρῳ ἢ ἐν Πειραιεὶ μετ' ἐνυδροτροφείου (aquarium). Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτης ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Ρ. Νικολαΐδου, ἀποφασίζεται ὅπως τυπωθῇ καὶ γίνῃ ἡ ἐπὶ ταύτης συζήτησις ἐν τῇ προσεχῇ συνεδρίᾳ. Μετὰ τοῦτο ὁ κ. Θ. Χελδράχ ἀναγινώσκει μετὰφρασιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἀκαδημείας τοῦ Βερολίνου δημοσιευθέντος ὑπομνήματος, ἐν ᾧ πραγματεύεται τὴν Χλωρίδα τῆς Θεσσαλίας. Ὁ κ. Α. Χρησομάκος, μετ' εἰσαγωγὴν τῶν μέχρι τοῦδε παρὰ χημικοῖς γνωστῶν μεθόδων πρὸς προσδιορισμὸν ἐν ταῖς ἀναλύσεσι τῶν ἀλκαλίων καλλίου καὶ νατρίου, ἐκθέτει ἴδιον πρὸς τοῦτο τρόπον καὶ ἴδιον μαθηματικὴν ἐξίσωσιν πρὸς εὐκολωτέραν ἐπιτυχίαν τοῦ ποθομένου. Τὸ ἐπιτυχὲς δὲ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένης μεθόδου, λέγει ὅτι ἐβεβαίωσε διὰ 13 ἀναλύσεων, καθ' ἃς ἄλλοτε μὲν ὠρισμένα ἔλαβε ποσὰ ἀλκαλίων, ἄλλοτε δὲ ἀπροσδιόριστα, πάντοτε δὲ τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν σύμφωνα ταῖς προσδοκίαις αὐτοῦ. Ὁ κ. Τιμ. Ἀργυρόπουλος, ὡς πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Παρνασσῶ, ἀγγέλλει, ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀπέστειλε τῷ Συλλόγῳ ἐγγράφον τῆς διευθύνσεως τοῦ ἐν Λαρίσση διδασκαλείου, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ ἐκεῖ καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς φυσικῆς ἀναμένει τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰς ὁδηγίας ὅπως ἀρξῆται τῶν μετεωρολογικῶν ἐργασιῶν, προσθέτει δὲ ὅτι παρηγγέλησαν ἤδη εἰς Παρισίους τὰ ἀναγκαιούτα ἐργαλεῖα διὰ τοὺς πρώτους ἐξ μετεωρολογικοῦ σταθμοῦ, πρὸς δὲ ὅτι ὁ ἀξιότιμος ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργὸς κ. Ροῦφος ἀνέγραψεν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ χιλίαις δραχμαῖς ὡς πρώτην συνδρομὴν ὑπὲρ τῶν σταθμῶν τούτων.

ΛΙΘ. Κ. ΓΡΟΥΝΑΜΑΝ ΑΘΗΝΑΙ.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΡΩΤΙΚΗΣ ΑΡΠΑΓΗΣ.